

• ПОМІ ІСТОР ЗАХАРИЛАДІ

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ

καθηγητοῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

(395 μ. Χ. — 1453).

Ἄδεια τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως
(ὅπ' ἀρ.θ. 1066, καὶ ἡμερομ. 6 Σεπτεμβρίου 1902).

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1885

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ δεύτερον τοῦτο Μέρος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας περιλαμβάνον, καθάπερ καὶ ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου Μέρους εἴρηται, τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, πραγματεύεται τὰ ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς διαιρέσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Ὄθωμανικοῦ (ἧτοι ἀπὸ τοῦ 395 μ. Χ. μέχρι τοῦ 1453). Συνετάχθη δὲ οὕτως, ὥστε καὶ καθ' ἑαυτὸ νὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς διδασκαλίαν ὡς αὐτοτελές τι βιβλίον, συνάμα δὲ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν ὅλην Ἱστορίαν τῶν Ρωμαίων τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς συστάσεως τοῦ κράτους τούτων ὀπλονότι μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ, ἧτοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 22 Ἀπριλίου 1885.

Κωνσταντίνος

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

(395—1453 μ. Χ.).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. **Ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία.** — Καλοῦσιν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν τὸ κράτος ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον προῆλθεν ἀπὸ τῆς διαίρεσεως τῆς ἀπεράντου ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ διαρκῶς καθέδρην ἔσχε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ κράτος τοῦτο ἐκλήθη καὶ βυζαντινόν, διότι ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ πρὶν ἢ λάβῃ τὴν ἐπωνυμίαν Κωνσταντινούπολις ἔφερε τὸ ὄνομα Βυζάντιον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ Μεγαρεῖς (656 π. Χ.) τὸ πρῶτον ἔκτισαν αὐτό. Ἡ σύστασις τοῦ κράτους τούτου ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἧτοι ἀπὸ τῆς μεταθέσεως τῆς ἑδρας τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὸ Βυζάντιον (330). Ἄλλ' ἡ ὀριστικὴ ἀποχώρησις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ κράτους δύναται νὰ θεωρηθῇ οὐχὶ τοσοῦτον ἀπὸ τοῦ Οὐάλεντος (364 μ. Χ.), διότι πάλιν συνηνώθη κατόπιν τὸ κράτος τοῦτο μετὰ τοῦ δυτικοῦ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ὅσον ἀπὸ τοῦ θανάτου Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ἧτοι ἀπὸ τῆς ἀνυγορεύσεως τοῦ Ἀρχαδίου (395 μ. Χ.) ὡς αὐτοκράτορος τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, ἐν ἣ συμπεριελαμβάνετο τότε ἡ Αἴγυπτος, ἡ Κυρηναϊκὴ, ἡ Ἀσία ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τῆς Μεσογαίου θαλάσσης, ἡ Ἑλλάς, ἡ Μακεδονία, ἡ ἀνατολικὴ Ἰλλυρία καὶ αἱ παρχοῦνταίβιοι χώροι, ἧτοι αἱ χώραι αἱ ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ

του Τίγριδος πρὸς ἀνατολάς, καὶ ἀπὸ τοῦ Δουναβίου καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου πρὸς νότον ἐκτείνονται.

§ 2. **Οἱ ἀπὸ τῆς ὀρισιτικῆς ἀποχωρήσεως μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ βασιλείου αὐτοκράτορες.** — Ἀπὸ τῆς ὀρισιτικῆς ἀποχωρήσεως, ἧτοι ἀπὸ Ἀρχαδίου μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐκυβέρνησαν 80 νόμιμοι αὐτοκράτορες. Μολοντί δὲ οὗτοι δὲν βασιλεύουσιν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν, πάντες ὅμως ἐκτὸς τῶν ἑπτὰ οἱ λοιποὶ 73 δύνανται νὰ κατὰρχθῶσιν εἰς δέκα δυναστείας, ἧτοι δέκα σειρὰς αὐτοκράτορων, ὧν ἐκάστη περιλαμβάνει ἢ μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἀλληλοδιαδόχως βασιλεύοντα, ἢ καὶ πολλὰς πρόσωπα κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐπιζώντων αὐτοκράτορον διαρισθέντα.

§ 3. — **Ἄξια τῆς βυζαντινῆς ἰστορίας.** — Τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐθεώρησάν τινες ὡς ἀνάξιον λόγου, λέγοντες ὅτι ἐν αὐτῷ ἀνίκανοι αὐτοκράτορες ἤρξαν τυφλοῦντες μάλιστα ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ὅτι οὐδεμία ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε στρατηγικὴ ἱκανότης, ὅτι κληρὸς καὶ πολιτεία εἰς παιδαριώδη ἐνησχολοῦντο ζητήματα, καὶ ὅτι οἱ λόγοι τοῦ κράτους τοῦτου ἤ ἐξυβρίζοντο ἐπὶ θεολογικῶν ζητημάτων, ἢ ἔγραφον ποιήματα ἐν σχήματι χειλιδόνος ἢ οὐοῦ ὅθεν καὶ τῷ ἀπένευμαν τὴν περιρρηνητικὴν ἐπωνυμίαν «αὐτοκρατορία τῆς παρακμῆς» μετατρέποντες τὴν χρονικὴν σημασίαν τῆς λέξεως (bas-empire κατὰ σύγκρισιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκόν) κατωτέρου κράτους εἰς ἠθικὴν, καὶ ἀποδιδόντες εἰς τὰς λέξεις ταύτας οὐχὶ τὴν ἔνοιαν τῶν κατωτέρων χρόνων, ἀλλὰ τὴν περιρρηνητικὴν ἔνοιαν τῆς παρακμῆς. Μόνον ὅμως ὅτι τὸ κράτος τοῦτο διετηρήθη ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη, εἶναι ἰκανὴ ἀπόδειξις τοῦ ἐναντίου. Διότι δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν βεβιαίως νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπαρξίν του ἐπὶ τοσοῦ-

τους αἰῶνας, καὶ μάλιστα ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτον ταραχῶν, εἰ μὴ ὑπερῆχε τῶν ἐχθρῶν του κατὰ τε τὸν στρατιωτικὸν διοργανισμὸν καὶ τὴν θλασσοκρατίαν, καὶ εἰ μὴ εἶχεν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν τῶν κατοίκων κατάστασιν τοσοῦτον διάφορον τῆς τῶν ἄλλων, ὥστε νὰ φανίηται ὅτι τὸ κράτος τοῦτο παρωμοίαζε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὡς ὅσαις τις ἐν μέσῳ τοῦ περιστοιχοῦντος αὐτῷ κλύδωνος. Τῷ ὄντι δέ, ἐάν ἐξετάσωμεν τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν, βλέπομεν ὅτι τὸ κράτος τοῦτο ἀπὸ τῆς συστάσεώς του μέχρι τῆς πτώσεώς του ἐξακολουθεῖ διττῶς ἐνεργεῖν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀμύνεται καὶ ἀνθίσταται κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πολεμεῖ τὰς αἰρέσεις, συμπληροῦν τὴν νομοθεσίαν τῆς Ρώμης καὶ θεμελιοῖ τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου, τὸ ὅποιον καὶ σήμερον ἀκόμη διέπει κατὰ μέγα μέρος τὴν Εὐρώπην. Ἐνῶ δὲ γίνεται ἡ διπλῆ αὕτη ἐργασία τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ νομοθετικοῦ ὀργανισμοῦ, τὸ κράτος τοῦτο διατηρεῖ συνάμα ὅπωςδῆποτε καὶ τὸ φῶς τῆς ἀρχαίας διανοίας, τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν δηλονότι παιδείαν, καὶ κατορθοῖ διὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, διὰ τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου νὰ φυλάττῃ οὐχὶ μόνον δι' ἑαυτὸ τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταγευτεῖ αὐτὸν εἰς τοὺς γενεάς του, γινόμενον ὁδηγὸς καὶ διδάσκαλος τῆς ἀναγεννωμένης Εὐρώπης. Εἶναι βέβαιον ἐν ταῦτοις ὅτι τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἧτοι ὁ βυζαντινὸς ἐκεῖνος κόσμος, ἔσχε καὶ τὰς ἑλλείψεις καὶ τὰς ἀσχημίας του, καὶ αὐταὶ οὐ μόνον ἐξησθένησαν αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ ἐπέφερον τὴν καταστροφὴν καὶ διάλυσίν του. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ἐν ὅσῳ ὁ κόσμος ἐκείνος ἤκμαζεν, ἦτο ὁ ἐντελέστερος πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῆς ἐποχῆς του, καὶ ἡ ὑπαρξίς του διεφύλαξε καὶ διέσωσε τὰ τιμαλφέστερα τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ συμφέροντα κατ' ὅλην τὴν τοῦ μακροῦ αὐτοῦ βίου

ἐνέργειαν. Ἡ δὲ διατήρησις αὐτῆ τοῦ πολιτισμοῦ, κατὰ τὴν περίοδον, τὴν ὁποῖαν οἱ ἱστορικοὶ ἀποκαλοῦσι μεσαιῶνα, ἀποτελεῖ ἰδίως τὸν προορισμὸν τοῦ Βυζαντίου ἐν τῇ σειρά τῆς Γενικῆς ἱστορίας. Ἡ ἀποστολὴ λοιπὸν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου δὲν ἦτο φαίνεται νὰ πλάσῃ τι νέον, ἀλλὰ νὰ διατηρήσῃ μᾶλλον τὸν ὑπάρχοντα πολιτισμὸν, καὶ τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἐξεπλήρωσεν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀναγεννωμένης Εὐρώπης.

§ 4. **Διαιρέσις τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας.** — Τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀπὸ Ἀρκαδίου μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (ἦτοι ἀπὸ τοῦ 395—1453) δυνάμεθα νὰ διακρίσωμεν εἰς ἕξ περιόδους¹, ὧν ἡ πρώτη ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου φθάνει μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (395—527 μ. Χ.), ἡ δευτέρα ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῶν Ἰσαύρων (527—717), ἡ τρίτη ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου μέχρι τῶν Μακεδόνων (717—867), ἡ τετάρτη ἀπὸ Βασίλειου τοῦ Μακεδόνα μέχρι τῶν Κομνηνῶν (867—1057), ἡ πέμπτη ἀπὸ Ἰσακίου τοῦ Κομνηνοῦ μέχρι τῆς ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀπλλαγῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1057—1261), καὶ ἡ ἕκτη ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς λατινοκρατίας μέχρι τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐγκλιθρῦσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους (1261—1453).

1. Τὰ ἀπὸ Κωνσταντίου τοῦ Μεγάλου (ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος μ. Χ. καὶ ἕξ ἀπὸ τῆς μεταθέσεως τοῦ θρόνου εἰς τὸ Βυζάντιον 330 μ. Χ.) μέχρι τοῦ θανάτου Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (395), ἕτινα δύνανται ν' ἀποτελέσωσιν ἰδίαν περίοδον τῆς ἀνατολικῆς αυτοκρατορίας, συμπεριλήφθησαν ἐν τῷ Α' Μέρει τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας ἐν τῷ αἰῶνι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίου καὶ τῆς διαιρέσεως τῆς αυτοκρατορίας (305—395 μ. Χ.)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΟΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

(395—527 μ. Χ.).

§ 1. **Αἱ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.** — Ἡ περίοδος αὕτη ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ (395—527) Ἀρκαδίου υἱοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου καὶ φθάνει μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατ' αὐτὴν ἀποθροῦνται οἱ Οὐννοι καὶ οἱ Γότθοι, οἵτινες ταράττουσι τὸ κράτος διὰ τῶν συγῶν ἐπιδρομῶν, πολεμοῦνται οἱ Πέρσαι, καὶ πίπτει τὸ δυτικὸν ρωμαϊκὸν βασίλειον ἐκυβέρνησαν δὲ τρεῖς δυναστεῖαι, ἐξ ὧν μία ἢ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου καὶ δύο αἱ τῶν Ἑρκαῶν, ἦτοι ἡ τοῦ Λέοντος τοῦ Α' καὶ ἡ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' τοῦ μόνου ἐκ τῆς δυναστείας ταύτης κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον βασιλεύσαντος.

§ 2. **Ὁ Ἀρκάδιος καὶ ὁ Ἀλάριχος.** — Μετὰ τὸν θάνατον Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου κατέλαβε τὸν θρόνον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρκάδιος (395—408). Ἄλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνίκανου τούτου αυτοκράτορος ἐκυβέρνα κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Γαλάτης Ρουφῖνος, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ Εὐτρόπιος καὶ ἡ φιλόδοξος καὶ ἐκδοιητημένη σύζυγος τοῦ Ἀρκαδίου Εὐδοξία, αὕτη, ἣτις κατεδίωξεν ἀκολούθως τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βισιγόθων Ἀλάριχος ἐληλάτησε τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν· εἰσβαλὼν δὲ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, κατέκτησεν ἀπάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἐκτός τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Ἐθῶν, καὶ ὠχυρώθη εἰς τὴν Ἕπειρον. Τότε ὁ μὲν στρατὸς αὐτοῦ τὸν ἀνεκίηρυξε βασι-

λέα, ἢ δὲ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνθηκολογή-
σασα μετ' αὐτοῦ, τὸν ἀνηγόρευσε στρατηγὸν τῆς Ἰλλυ-
ρίας. Τέλος ὁ Ἀλάριχος, ἐγκαταλείψας τὴν ἀνατολικὴν
αὐτοκρατορίαν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

§ 3. **Θεοδόσιος ὁ Μικρὸς καὶ ἡ εἰσβολὴ τοῦ Ἀτ-
τίλα.** — Τὸν Ἀρκάδιον ἀποθανόντα (τῷ 408) διεδέξατο
ὁ ὀκταετής τὴν ἡλικίαν υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Β', ὁ
Μικρὸς ἐπιλεγόμενος, ὅστις ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 450.
Ἀλλὰ διψόκηταν τὸ κράτος πρὸ πάντων κατ' ἀρχάς μὲν ὁ
Ἀνθίμιος, ἔμπειρος στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, μετ'
αὐτὸν δὲ, παραιτηθέντα τῆς ἐπιτροπείας (414), ἡ ἀδελφὴ
τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερία'. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδο-
σίου (438) ἐξεδόθη καὶ ὁ περίφημος θεοδοσιανὸς λεγόμε-
νος κώδιξ, ἡτοι συλλογὴ τῶν ἐπὶ τῶν προκατόχων βασι-
λέων γενομένων νόμων. Ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη προσέτι
ὑπὸ τοῦ διαβοήτου ἀρχηγοῦ τῶν Οὐνικῶν Ἀτίλα νὰ δι-
πλασιάσῃ τὸν φόρον, τὸν ὅποιον καὶ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως
τοῦ Ἀτίλα οἱ Βυζαντινοὶ ἐπλήρουν εἰς τοὺς Οὐνους.
Τοῦτο ὅμως δὲν ἐκώλυσε τὸν ὑπερῆφανον καὶ θηριωδῆ
ἡγεμόνα νὰ λεηλατήσῃ (441) τὴν Μοισίαν, Θράκην καὶ
Μακεδονίαν, καὶ νὰ υποχρεώσῃ οὕτω διὰ συνθήκης τοὺς
Βυζαντινοὺς νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῷ εὐρείαν χώραν παρά
τὴν μεσημβρινὴν ὄρθην τοῦ Ἰστρου, ἐκτεινομένην ἐκ δυ-
σμῶν μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ Σιγγιδόνας (νῦν Βελιγρα-
δίου) μέχρι Νεβῶν (νῦν Σιστοβίου), πρὸς μεσημβρίαν δὲ
ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τῆς πόλεως Ναισοῦ. Ἐκτὸς δὲ

1. Αὕτη, ἵνα ἀποδείξῃ τῷ Θεοδοσίῳ πόσον ἀλόγητος ἦτο, τῷ ὑπέδα-
λέποτε διατάγμα, διὰ τοῦ ὁποίου κατεδικάζετο εἰς δουλείαν αὐτῆ ἡ
φιλέται του σύζυγος Εὐδοκία· ὁ δὲ Θεοδόσιος ὑπέγραψεν ἐπίσης ἀπε-
ρισκέπτως καὶ τοῦτο, ὅπως ὑπέγραφε καὶ πάντα τὰ λοιπὰ διατάγματα.

τούτου ὁ Ἀτίλας ὑπεγράψατο τὸν Θεοδόσιον νὰ πληρώσῃ
αὐτῷ ἐράπαξ μὲν εἰς ἀποζημιώσιν 7 ἑκατομμύρια, κατ' ἔ-
τος δὲ 2 ½ ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Ἐπὶ τοῦ
Θεοδοσίου συνεκροτήθη καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ τρίτη Οἰκουμε-
νικὴ Σύνοδος. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἀνφοκοδομή-
θησαν καὶ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

§ 4. **Ἡ βασιλιδοῦσα Εὐδοκία καὶ τὸ ἀνώτατον ἐν
Κωνσταντινουπόλει πανδιδακτήριον.** — Θεοδόσιος
ὁ Μικρὸς τῇ συνεργείᾳ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Πουλχερίας
ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀθηναίου φιλοσό-
φου Λεοντίου Ἀθηναΐδα μὲν καλουμένην πρῶτον, Εὐδο-
κίαν δ' ἐπικληθεῖσαν μετὰ τὸ βάπτισμα. Αὕτη εἶναι ἡ
πρῆτὴ βασιλισσα, ἣτις οὐ μόνον ἐπὶ κάλλει καὶ νοημοσύ-
νῃ διέπρεψεν, ἀλλ' ἐκπαιδευθεῖσα ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ πα-
τρὸς περὶ τὴν γραμματικὴν, τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν φιλο-
σοφίαν, κατέστη ἐγκρατὴς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Μο-
λονότι δὲ αὕτη κατόπιν, ἐρίσασα πρὸς τὴν Πουλχερίαν,
διῆγαγε περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου αὐτῆς ἐν τῇ ἐξορίᾳ καὶ
ἀπέβιασεν ἐν Ἱεροσολύμοις, διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁμοῦ
διατριβῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὸ νὰ
διαδιδῶσιν ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει τρόποι νεοὶ
καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῆς· πρὸ πάντων δὲ νὰ συσταθῇ ὑπὸ τοῦ
Θεοδοσίου (422) ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατον ἐκπαι-
δευτήριον, τὸ ὅποιον περιελάμβανε τριάκοντα καθηγητάς.
Ἐν τῷ ἐκπαιδευτηρίῳ τούτῳ, ὅπερ ἠβέλομεν ὀνομάσει σῆ-
μερον πανεπιστήμιον, ἐδιδάσκετο ἡ ἑλληνικὴ γραμματικὴ
καὶ φιλολογία ὑπὸ δεκαπέντε καθηγητῶν, ὑπὸ δὲ τῶν λοι-
πῶν ἡ ρωμαϊκὴ φιλολογία, τὸ δίκαιον καὶ ἡ φιλοσοφία'.

1. Ὁ διορισμὸς τῶν ἐν τῷ πανδιδακτηρίῳ τούτῳ καθηγητῶν ἐγί-
νετο μετ' εὐστηρᾶν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ἐπιστημονικῆν δοκιμασίαν

§ 5. **Πουλχερία καὶ Μαρκιανός.** — Μετὰ τὸν Θεοδοσίον ἀποθνήσκοντα ἄτεκνον ἐβασίλευσεν ἡ Πουλχερία, ἥτις ἐστὶν ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ἀναβάστα γυνὴ. Ἄλλ' αὐτὴ, βλέποντα ὅτι ἡ βασιλεία ἔχει ἀνάγκην ἰκανοῦ καὶ ρέκτου κυβερνήτου, παρέλαβε σύζυγον καὶ συναύγουστον τὸν ἐκ Θράκης γενναῖον στρατηγὸν Μαρκιανόν, ὅστις καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνης ἐκυβέρνησε καλῶς τὸ κράτος καὶ κατέστησεν αὐτὸ σεβαστόν. Ἐπὶ τοῦ Μαρκιανοῦ συνεκροτήθη καὶ ἡ ἐν Χαλκηδὼνι τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (451), ἐν ἣ τὸ πρῶτον ἐδόθη ἡ ἐπιωνυμία τοῦ πατριάρχου εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων.

§ 6. **Δυναστεία Λέοντος τοῦ Θρακός.** — Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ (457) καταλαμβάνει τὸν θρόνον ἄλλη σειρά αὐτοκρατόρων ἀπὸ Λέοντος τοῦ Α' τοῦ ἐκ Θράκης. Λέων ὁ Α' ἐκυβέρνησεν (ἐπὶ 17 ἔτη) ἐνδόξως. Οὗτος πρῶτος ἐστέρηθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Μετὰ δὲ τούτων κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ γαμβρὸς τοῦ Ζήνων, ἐρ' οὐ ἔπεσε τὸ δυτικὸν ρωμαϊκὸν βασίλειον. Οὗτος ἐκυβέρνησε κατ' ἀρχάς μὲν ὡς κλημῶν τοῦ ἰδίου υἱοῦ Λέοντος τοῦ Β' (ἀνεψιῦ ἐξ ἀδελφῆς Λέοντος τοῦ Α'), ἔπειτα δὲ μετὰ τὸν θάνατον Λέοντος τοῦ Β' ὡς αὐτοκράτωρ (μέχρι τοῦ 491). Ὁ Ζήνων ἠνγκάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδορίου βασιλείου τῶν ἐν Πανονίᾳ καὶ Θράκῃ οἰκούντων Ὀστρογόθων νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς τὴν Μοισίαν καὶ μέρος τῆς κάτω Δακίας. Τὸν Ζήωνα διεδέξατο Ἀναστά-

καὶ μετ' ἀκριβῆ ἔρευναν τοῦ ἠθικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος. Οἱ δὲ ἐπὶ οἰκονομικὰς ἐν αὐτῷ ὑπηρετήσαντες συγκατελέγοντο μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἔνα οὕτως ἐνθαρρύνηται καὶ προστατεύηται ἡ ἐπιστήμη καὶ τὰ γράμματα.

σιος ὁ Α' ὁ ἐξ Ἐπιδάμου, γέρον ἀβλικός, ὅστις συνεξέυχθη τὴν χήραν τοῦ Ζήνωνος Ἀριάδνην. Οὗτος ἐφάνη προστατῆς τῶν αἰρετικῶν (προστατεύσας τοὺς μονοφυσίτας), καὶ διὰ τοῦτο προὔκλειετο ἐσωτερικὰς στάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικῶς δεινούς ὑπέστη ἀγῶνας πολεμῶν πρὸς τοὺς Πέρτας, τοὺς ὁποίους διὰ χρημάτων τέλος ὑπεχρεώσεν ἄπομακρυνθῆσθαι ἀπὸ τοῦ κράτους του. Οὗτος ἔκτισε τὸ μακρὸν λεγόμενον τεῖχος, ἡ τεῖχος τοῦ Ἀναστατίου. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἐξετείνεται ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου μέχρι τῆς Προποντίδος.

§ 7. **Ἰουστίνος ὁ Θραξ.** — Μετὰ τὸν Ἀναστάσιον τὸν Α' ἐβασίλευσε (518—527) Ἰουστίνος ὁ Α' ὁ Θραξ, ὅστις εἶναι ἀρχηγὸς νέας δυναστείας. Ὁ Ἰουστίνος ἐκυβέρνησεν ἐπιεικῶς καὶ προνίμως καὶ κατηύνασεν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς θρησκευτικὰς ἐριδας· ἐγένετο δὲ σεβαστός πρὸς τοὺς γείτονας, καὶ παρεσκεύασε τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τοῦ ἀνεψιῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἰουστινιανοῦ.

§ 8. **Γενικαὶ παρατηρήσεις.** — Οἱ πρῶτοι ἀντίπαλοι, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ἄποκρούσας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἦσαν οἱ Γόθοι καὶ οἱ Οὐνοί, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ἀρχάμενοι τῶν λεηλασιῶν καὶ τῶν νέων ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἐπειθαναγκάσθησαν τέλος νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Ἀνατολήν. Ἐὰν οὗτοι ἔρριπτον ρίζας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ συνεκρότουσιν ἐν αὐτῇ κράτη ὡς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ, θὰ κατέπνιγον βεβαίως διὰ τῆς πλημμύρας αὐτῶν τὸν πολιτισμὸν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ θὰ μετέβαλλον οὐσιωδῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

(527—717 μ. Χ.).

§ 1. Αἱ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.—Ἡ δευτέρα περίοδος ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ 527 καὶ φθάνουσα μέχρι τοῦ 717, ἴσται ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων (Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου), περιλαμβάνει μίαν τῶν λαμπροτέρων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐποχῆν διὰ τὴν βασιλείαν ἰδίως τῶν ἐνδόξων τῆς περιόδου ταύτης βασιλείων, Ἰουστινιανοῦ, Ἡρακλείου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Παγωνάτου. Ἐκυβέρνησαι δὲ κατ' αὐτὴν ἡ δυναστεία τοῦ Ἰουστίνου καὶ ἡ τοῦ Ἡρακλείου, μετὰ τῶν ὁποίων συμπύπτει καὶ ὁ Φωκάς, μὴ ἀναγόμενος εἰς οὐδετέραν τούτων τῶν δυναστείων. Μετὰ δὲ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου ἐβασίλευσαν καὶ ἄλλοι πέντε βασιλεῖς μέχρι Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, μὴ ἀναγόμενοι καὶ οὗτοι εἰς οὐδεμίαν τῶν δυναστείων. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦσι πρὸς τοὺς Βυζδῆλους, Γόθους, Λομβαρδοὺς, Πέρσας, Βουλγάρους, Ἀβάρους καὶ Ἀρβας· συντάσσεται ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, προσαρτᾶται ἡ Ἱταλία εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, νικῶνται οἱ Πέρσαι καὶ ἀπωθοῦνται οἱ Ἀβάροι καὶ οἱ Ἀρβας.

§ 2. Βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ.—Ὁ Ἰουστινιανὸς βασιλεύσας κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα (527—565) 38 ἔτη, ἐδόξασε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, οὐχὶ μόνον διότι διὰ τῶν κατακτησέων του ἐπανάγαγεν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ μεγαλεῖον τὸ ρωμαϊκὸν ὄνομα, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν κτιρίων, δι' ὧν περιεκόσμησε τὴν πρωτεύουσιν καὶ ἄλλας πόλεις, καὶ διὰ

τῆς νομοθεσίας, δι' ἧς κατέχει καὶ σήμερον ἔτι τὴν ὕψιστην ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσιν. Διακρίνεται λοιπὸν ὡς κατακτητῆς, ὡς νομοθέτης καὶ ὡς φίλος τῶν ἐιρηνικῶν ἔργων.

§ 3. Στάσις τοῦ Νίκα.—Πέντε ἔτη μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία τοῦ κράτους ἐταράχθη ἐκ τῆς στάσεως τῆς ἐπονομαζομένης «Νίκα». Ἡ στάσις αὕτη προήλθεν ὡς ἐξῆς. Πρὸ καιροῦ εἶχεν ἐπικρατήσει τὸ ἔθος τοῦ νὰ διαιρῶνται οἱ θεαταὶ τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων εἰς φατρίας. ἐπονομαζομένης κατὰ τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἀρματηλατῶν, οἷτινες ἠμιλλῶντο ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ περὶ βραβείων. Αἱ τοιαῦται δὲ φατρίαί, αἵτινες ἐλέγοντο ὄημοι, ἦσαν τέσσαρες. Οὐδέποτε ἦ Βένετοι (Γαλάζιοι ἢ Κυανοί), Πράσινοι, Ροῦσιοι (Ἐρυθροὶ) καὶ Ἀλθάτοι (Λευκοί). Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ἡ ἀντιζηλία καὶ ἡ διχόνοια τῶν φατριῶν τούτων ἐκορυφώθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ τέλους ὁ λαὸς πολὺ μᾶλλον ἤσχυλεῖτο περὶ τοὺς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας ἢ περὶ τὰ σημαντικώτερα τοῦ κράτους πράγματα. Πολλάκις μάλιστα αἱ φατρίαὶ ἐκεῖνα περιήλθον εἰς αἰματηροὺς πρὸς ἀλλήλους ἀγῶνας, ἡ δὲ ἀμοιβαία αὐτῶν ἔχθρα μετεδιβάσθη καὶ εἰς αὐτὰς τὰς σχέσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἐπὶ Ἀναστασίου δὲ τοῦ Α', γενομένης ποτὲ ρήξεως ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν πρασίνων καὶ Γαλαζίων, ἔπεσαν τρεῖς χιλιάδες ἐκ τῶν τελευταίων. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις ἐπρόσάτευσεν τοὺς Γαλαζίους (ἀπένεμε δηλαδὴ εἰς αὐτοὺς χάριτας, ἄφινεν ἀτιμωρητοὺς τὰς παρανομίας των, πολλάκις καὶ τὰ ἐγκλήματα αὐτῶν, τοὺς διώριζεν εἰς δημόσια ἀξιώματα), αἱ δύο φατρίαὶ ἐμαίνοντο κατ' ἀλλήλων. Ἐπειδὴ δὲ ἐπεχείρησεν ὁ Ἰουστινιανὸς τελευταῖον νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν διὰ τῆς περιστολῆς τῶν φατριῶν, αὐταὶ συνεμάχησαν κατὰ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐξερράγη ἐπίσημος

ἐμρῦλιος πόλεμος. Ἡ στάσις αὕτη ἐκ τῶν πολεμικοῦ τοῦ ὄγλου συνθήματος «Νίκα» ἐκλήθη «Στάσις τοῦ Νίκα». Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ πέντε ἡμέρας ὑπῆρξε μεστή φόνου καὶ πυρκαϊᾶς, τότε καὶ τὸ πρωτεῖον τῆς πόλεως οἰκοδόμημα, ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός. Ὁ Ἰουστινιανὸς μὴ δυνηθεὶς νὰ κατευνάσῃ τὴν μακρίαν τοῦ πλήθους, τὸ ὅποιον μάλιστα ἀνηγόρευσε ἐτερον αὐτοκράτορα τὸν Ὑπάτιον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀναστασίου, ἀπεράσισε νὰ φύγῃ πρὸς τοῦτο δὲ ἦσαν ἤδη εἰσιμα ἰλοία ἐν τῷ Βασπόρῳ. Ἄλλ' ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα¹, ἥτις ἀπὸ εὐτελεστάτου προηγουμένου βίου ἀναβίβασθεισα εἰς τὸν λαμπροτερον τῆς οἰκουμένης θρόνον ἀνεδείχθη ἀξία τῆς παραδόξου ταύτης τύχης, αὕτη τὸν ἀπέτρεψεν ἀντιστάσῃ καὶ ἐπειποῦσα, ὅτι καλὸν ἐντάριον δι' αὐτοὺς ἦβλεν εἶναι ὁ θρόνος. Αὕτη δὲ ἀνευρε καὶ τὸν ἐπιτήδειον ἀνδρα, ἵνα καταβάλῃ τὴν στάσιν, τὸν στρατηγὸν Βελισάριον, ὅστις διὰ τῆς φιλίας, τὴν ὁποίαν εἶχε μετὰ τῆς Θεοδώρας ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἀντωνίνας, μέγα ἴσχυρον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Βελισάριος εἰς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἡ παρὰ φύσιν ἔνωσις τῶν ἀντιπάλων μεριδῶν ἤρξατο νὰ διαλυθῆται, προσέβαλεν αὐτοὺς μετὰ 3 χιλιάδων Γερμανῶν, Γόθων, καὶ Ἐρουλῶν μισθοφόρων τοσοῦτον αἰρνιδίως, ὥστε οἱ ἀντάρται διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος καὶ τῆς τόλμης αὐτοῦ ἠτήθησαν τρομερώτατα. Ὅπόσον δὲ φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ στάσις αὕτη, καὶ ὅποσον μέγα τὸ κατόρθωμα τοῦ Βελισαρίου, φαίνεται ἐκ τούτου· κατὰ τὸν μετριώτερον ὑπολογισμόν 30 χιλιάδες ἄνδρες νεκροὶ ἔκειντο ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, καὶ ὁ Ὑπάτιος εὗρε τὸν θάνατον εἰς τὰ

1. Αὕτη ἦτο ἐκ Κύπρου περιήρους ὑποκρίτρια. Συνήγου ὁμοῦς ἐν αὐτῇ πνεῦμα καὶ σύνεσιν μετὰ κελλονῆς καὶ φιλαρχίας.

κύματα τοῦ Βασπόρου. Τοιοῦτο τέλος ἔλαβε (τῷ 532) ἡ στάσις τοῦ Νίκα.

§ 4. **Πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.**—Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπολέμησε πρὸς ἀνατολὰς μὲν κατὰ τῶν Περσῶν, νοτιοδυτικῶς δὲ κατὰ τῶν Βανδάλων, πρὸς δυσμὰς κατὰ τῶν Ὀστρογόθων καὶ πρὸς βορρᾶν κατὰ τῶν Βουλγάρων.

§ 5. **Ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος.**—Ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος, ὅστις πολλὰκις διεκόπη, ὑπῆρξε μακρὸς· ἤρξατο δὲ κατὰ τὸ 528 καὶ ἔληξε τῷ 562. Ἦ διεθνυσίς καὶ διεκπεραιώσις αὐτοῦ τοῦ πολέμου εἶχεν ἀφῆθῃ τῷ Βελισαρίῳ, οὗ τὸ ὄνομα κατέστη ἐγκώριον ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐπίσημον διὰ τὰ μεγάλα αὐτοῦ ἔργα καὶ τὰς δυστυχίας του. Αὐτὸς ἔσπευε τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας, τὰς ὁποίας εἶχε καταλάβει Χοσρόης ὁ Α'. Ἡ δὲ συνθήκη (τοῦ 562), ἐξασφαλίσασα τῷ αὐτοκράτορι ἀφ' ἐνόου μὲν τὴν Κολχίδα, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἠρησκίαν τοῖς ἐν τῇ Περσίᾳ Χριστιανοῖς, ἔβησε τέρμα εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον.

§ 6. **Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατάκτησις τῆς Ἰταλίας.**—Ὀλίγον μετὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, ὁ Βελισάριος, ὁ μέγας οὗτος στρατηγός, ἀπὸ ἀπέκρουσε τοὺς Πέρσας ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν μεθριῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐστάλη εἰς τὴν Ἀφρικὴν (533), ἔπει κατέστρεψε τὸ βαυδηλικὸν βασίλειον. Ἐκεῖθεν ἐπιστρέψας ἀπεστάλη (536) εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν κατεῖχον τότε οἱ Ὀστρογόθοι, οἵτινες ὑπὸ ἀρχηγόν τὸν Θεοδέριχον τῇ προτροπῇ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Ζήνωνος κατέλυσαν καὶ κατέλαβον τὸ κράτος τοῦ Ὀδοάκρου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνεγνώριζον οἱ Ὀστρογόθοι ὡς κυριάρχην τῆς Ἰταλίας τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου· ἀλλ' ἀπὸ ἀποκατεστάθησαν ἐκεῖ, ἐγένοντο ἀπόλυτοι ἐξουσιασταί. Ὅθεν ὁ Βελισάριος, γενόμενος πρότερον κύριος τῆς Σικελίας, φθάνει

ἀκολούτως εἰς τὴν Νεάπολιν, τὴν ὁποίαν ἀφ' ἑκυρίουσεν, ἐπροχώρησεν ἐπομένως εἰς τὴν Ρώμην. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ ταύτην κατέλαβεν, ἐπολιόρκησε τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Ἰταλίας Ραβένναν, καὶ αἰχμαλωτίσας τὸν τότε βασιλεῖα τῶν Ὀστρογόθων Οὐτίγγην, προσήρτησε τὴν Ἰταλίαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ δ' αὖτος, εἴτε ἐκ φθόνου, εἴτε ἐκ σκυκοφαντίας, ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν κατὰ τοῦ βασιλεῖος τῶν Περσῶν Χοσρόη τοῦ Α', ἐπιτεθέντος κατὰ τῆς Συρίας. Ἄλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ δυσπιστίαν ἀνεκάλεσε καὶ πάλιν τὸν ἄνδρα, καὶ ἐνθ' ἡμέραις ἐπέκειντο ἡ εὐτυχῆς κατάλοιποι τοῦ πολέμου, ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγοράσῃ ἐπὶ χρήμασι τὴν ἀναχωρήν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἀναχώρησιν τοῦ Βελισαρίου οἱ Γόθοι ἑκυρίουσαν καὶ πάλιν τὴν Ἰταλίαν, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεμφεν ἐκ νέου τὸν Βελισάριον (544). Ἄλλ' οὗτος μὴ ἔχων ἐπαρκῆ στρατεύματα, δὲν ἠδυνήθη διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἰδιότροπον αὐλήν, διό καὶ ἀνεκλήθη¹. Ἀπεστάλη τότε ἀντ' αὐτοῦ μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ ὁ Νηρῶς, ὅστις καταβάλων τοὺς ἀντάρτας διωρίσθη (567) ἐπαρχος ἐν Ραβέννῃ.

§ 7. Ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων.—Οἱ Βούλγαροι, μόνον τὴν γλώσσαν ἔχοντες κοινὴν μετὰ τῶν Σλαύων, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν καταγωγὴν, κατώκουν κατ' ἀρχὰς περὶ τὰς ὄχθας τοῦ Βόλγα² περὶ δὲ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα ἀποκατεστάθησαν καθυποτάσσοντες τοὺς Σλαύους εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀζορικῆς καὶ Μαύρης θαλάσσης. Προχω-

ροῦντες δὲ βαθμηδὸν μέχρι τοῦ Δουνάβειος καὶ διαβάλλοντες αὐτὸν πεπηγότα εἰσέβαλον (559) εἰς Θράκην καὶ ἠπειλήσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣν διέσωσε τότε ὁ γέρον Βελισάριος. Ἐκτοτε δὲ ἔπαυσαν παρενοχλοῦντες τοὺς Βυζαντινοὺς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐνάτου αἰῶνος (811).

§ 8. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νομοθεσία.—Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνελήθησαν τὰ ἐξοχώτερα περὶ τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων συγγράμματα, καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ νομοδιδασκάλου Τριβωνιανοῦ, ἔχοντος καὶ ἄλλους διασήμους νομοδιδασκάλους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ὡς συνεργάτας, συνετάχθη ἐν ἐπιστημονικὸν βιβλίον περὶ δικαίου, ἔπερ ἐδημοσιεύθη (529) ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανείου κώδικος. Μετὰ τέσσαρα δὲ ἔτη καὶ ἐπέκεινα ἐξεδόθη καὶ ἑτέρα συλλογὴ, Πανδέκται ἢ Δίγεστα κληθεῖσα, περιέχουσα ἐρμηνείας τῶν περιφημοτέρων νομοδιδασκάλων, ἔτι δὲ καὶ ἐγχειρίδιον τοῦ δικαίου, Εἰσηγήσεις καλούμενον. Τελευταῖον δὲ συνεπλήρωσεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ νομοθετικὸν τοῦτο ἔργον διὰ τῶν Νεαρῶν, ἧγουν συλλογῆς τῶν παρ' αὐτοῦ νεωστὶ ἐκδοθέντων νόμων. Τὸ σύνολον τῶν νόμων τούτων (κληθὲν corpus juris) εἰσήχθη εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς πολιτείας τοῦ Μεσαιῶνος, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγγλίας, καὶ τὸ ἐμιμήθησαν ὅλα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη κατόπιν. Μολοντοὶ δὲ ἡ νομοθεσία αὕτη ὑπῆρξεν ὁ καρπὸς τῶν προηγουμένων αἰώνων, ὁ Ἰουστινιανὸς δ' αὖτος, ὡς ἐνεργήσας τὴν συλλογὴν ταύτης, θεωρήθη ὡς αὐτοῦργος αὐτῆς.

§ 9. Ἐπὶ τὸ βυζαντινὸν κράτος εἰσαγωγὴ τῆς μετὰ τῆς.—Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ μετὰ τῆς ὑπετίθετο ὡς προτὸν δένδρον ἐν Ἰνδία, ὀλίγοι δ' ἐφόρου σιρκὰ ἐνδύματα διὰ τὸ ὑπέρογκον τῆς ἀξίας αὐτῶν. Ὁ Ἰουστινιανὸς, θελήσας νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ κράτος

1. Λέγεται ὅτι ἀνεκλήθη ὁ Βελισάριος ἐρῶλακ' ἔσθη. Ὅτι δὲ ἐτυφλώθη καὶ ὡς ἐπαίτης ἠναγκάσθη νὰ περιέρχεται τὰς ἀγυῖας, εἶναι πλάσμα μεταγενέστερον.

του τὴν καλλιέργειαν τῆς μετᾶξης, ἀπέστειλεν εἰς τὰς Ἰνδίας δύο μοναχοὺς, οἵτινες δι' ἀρᾶς αὐτοῦ συνδρομῆς κατώρθωσαν νὰ μάθωσι τὴν φύσιν τῆς μετᾶξης καὶ τὴν βομδυκοτροσίαν, καὶ νὰ λάβωσι ὡς μεταξοσκωλήκων (κουκουλοσπορον), τὰ ἔποια κρυψάντες ἐν τῷ κοίλῳ τῶν ὀδοιπορικῶν αὐτῶν βακτηριῶν μετέφερον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδον τούτων συνεστηθῆ μετὰξουργεῖον ἐν τῷ κράτει. Τηρουμένης ὅμως μυστικῆς τῆς βομδυκοτροσίας, μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1130 μ. Χ. βασιλεύς τις τῆς Σικελίας, πολεμῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ συλλαβῶν αἰχμαλώτους πολλοὺς μεταξουργοὺς, κατῴρωσε διὰ τούτων νὰ μεταδώσῃ τὴν μετὰξουργίαν εἰς Ἰταλίαν. Ἐκ ταύτης δὲ κατόπιν ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ 1600 ἔτους εἰς Γαλλίαν καὶ ἐκ Γαλλίας (τῷ 1700) εἰσῆλθῃ εἰς Γερμανίαν.

§ 10. **Ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὰ λοιπὰ εἰρηνικά τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔργα.**—Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισε καὶ περὶ οἰκοδομῶν, ὧν ἄλλαι μὲν σκοπὸν εἶχον τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἄλλαι δὲ τὸν στολισμὸν τῆς πρωτεύουσῆς. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνωκοδομήθη καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τὸ πρῶτον κτισθεὶς, ἐπὶ δὲ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα πυρποληθεὶς ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας¹. Εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τούτου διαρκέσασαν ἐξ ἑτη εἰργάσθησαν 10 χιλιάδες ἄνδρες. Περαιωθέντος δὲ τοῦ ἔργου, τοσοῦτον ἐχάρη ὁ Ἰουστινιανός, ὥστε εἰσελθῶν εἰς

τὸν ναὸν ἀνέκραξε «Νενικήκά σε Σολομῶν». Ἐκτισε προοῦσι ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἄλλας πολλὰς οἰκοδομὰς, νοσοκομεῖα, γεφύρας, ὑδραγωγεῖα, καὶ ὠχρώρωσε τὸ κράτος διὰ φρουρίων, ἅτινα ἔκτισεν ἐν Ἠπιείρῳ, Θεσσαλίᾳ, Μακεδονίᾳ καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Δουναβέως ἀπὸ τοῦ Βελιγραδίου μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ ἄλλα κατὰ μῆκος τοῦ Εὐφράτου. Ἀνηγγεῖρε δὲ καὶ τὸ τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου, ἕπερ καταρριφθὲν ὑπὸ σείσμου ἐπέτρεψε τὴν διόδον τῶν Βουλγαρίων. Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγένετο καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινούπολει πέμπτη Οἰκουμένη Ἡ Σύνοδος (τῷ 553).

§ 11. **Οἱ ἐκ τῆς θρακικῆς τοῦ Ἰουστίνου δυναστείας μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορες.**—Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκ τῆς αὐτῆς δυναστείας ἐβασίλευσαν ἄλλοι τρεῖς αὐτοκράτορες, Ἰουστίνος ὁ Β' (565), Τιβέριος ὁ Α' (578), καὶ Μαυρίκιος (582). Ἄλλ' οὗτοι δὲν εἶχον τὴν ἰκανότητά ἐκείνου διὸ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πρώτου διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰουστίνου τοῦ Β', ὅστις ἀφῆκε τὴν κυβέρνησιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς συζύγου αὐτοῦ Σοφίας, ἤρξαντο αἱ ἐν Ἰταλίᾳ κατακτήσεις τῶν Λομβαρδῶν, οἵτινες ἐγένοντο κύριοι τῶν ἀρκύων μερῶν τῆς Ἰταλίας, προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ Ναρσή, ἀνακληθέντος καὶ διὰ τοῦτο δυσαρεστηθέντος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλὰ καὶ οἱ κατὰ τῆς Περσίας πόλεμοι ἀνανεωθέντες ἀπησχόλου καὶ Ἰουστίνον τὸν Β' καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ.

§ 12. **Βασιλεία τοῦ Ἡρακλείου.**—Ὁ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἄξιος λόγου αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος ἐβασίλευσε κατὰ τὸν ἑῷδμον μ.Χ. αἰῶνα (610). Οὗτος ἦτο υἱὸς ἐξάρχου τινὸς τῆς Ἀρμενικῆς ἐγένετο δὲ αὐτοκράτωρ, καταβλῶν καὶ φρονέσας τὸν Φωκᾶν, τὸν ἀπὸ τοῦ Μαυρικίου διὰ φόνου ἀρπάξαντα τὸν θρόνον. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου Χοσρόης ὁ Β', ὁ βασιλεὺς τῶν

1. Ὁ ναὸς οὗτος, ὃν θεμελίωσε Κωνσταντίνος ὁ Μέγας, καταπεσὼν 34 ἔτη μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἔβρυσιν ἀνηγγέρθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ ἐκείνου Κωνσταντίνου. Ἐἶτα πυρποληθεὶς ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου (τῷ 404), ἀνεκτίσθη ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ διέμεινε μέχρι τῆς ἀστάσεως τοῦ Νίκα.

Περσῶν, ἐκυρίευσεν τὴν Συρίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, εἰσήλθε νικητὴς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ προέβη μέχρι τῆς Αἰγύπτου. Ἐβρῆσαν μάλιστα τότε οἱ Πέρσαι καὶ μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ὅπου ἔμειναν ἐπὶ 10 ἔτη ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣν συγχρόνως ἤπειλουν οἱ Ἀβάραι¹. Ὁ Ἡράκλειος κατ' ἀρχὰς συνωμολόγησεν ἐπιζημιῶν δι' ἑαυτὸν πρὸς ἀμφοτέρους εἰρήνην· κατόπιν δὲ μὲν ἐκεῖνοι μὲν ἀπεκρούσθησαν, αὐτὸς δὲ συναθροίσας ἱκανὰς δυνάμεις ἐπέτελλε κατ' αὐτοῦ τοῦ περσικοῦ κράτους καὶ ἀνεκτήσατο τὰς παρ' αὐτῶν ἀφαιρεθείσας γῶρας (628). Ἡ τολμηρὰ αὕτη ἐκστρατεία ἠνάγκασε τὸν Χοσρόην νὰ ἀνακαλέσῃ τὰ στρατεύματά του. Συνωμολογηθείσης δὲ συνθήκης, μεταξὺ τῶν ἀποδοθέντων τότε αὐτῷ ἦτο καὶ ὁ τίμιος Σταυρὸς, τὸν ὅποσον οἱ Πέρσαι εἶχον λάβει ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅτε ἐκυρίευσαν αὐτήν. Τὸν Σταυρὸν τοῦτον ὕψωσεν ὁ Ἡράκλειος ἐν τῇ Ἐρεῖ ἐκείνη πόλει μετὰ πανηγυρικῆς πομπῆς. Ἐκτοτε δὲ ἡ Ἐκκλησία ἐφορᾷζει κατ' ἔτος τὴν Ἰϋλίαν τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον τῆς Θεοτόκου· τὴν μὲν κατὰ τὴν 14 Σεπτεμβρίου, τὸν δὲ κατὰ τὴν μεγάλην τεσσαρακοστήν. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τέσσαρα μόλις ἔτη μετὰ ταῦτα λαμβάνει ἀροραμὴν νὰ περιπέσῃ εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ἀράβων. Αἱ κατ' αὐτῶν ἐκστρα-

1. Οὗτοι ἦσαν ἐκ τοῦ γένους τῶν Οὐνῶν· κατελθόντες δὲ ἀπὸ τοῦ Βόλγα κατὰ τὴν 5^η μ. Χ. ἑκατομητηρίδα (557) ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐδῆσαν τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας, μέχρις οὗ ὁ τοῦ Μαυρικίου στρατηγὸς Πρίσκος κατῴρθησε νὰ τοὺς κινήσῃ καὶ τοὺς περιστείλῃ (περὶ τὰ 600). Ἦδη δὲ συμμαχούντες μετὰ τῶν Περσῶν ἐπολιόρκουν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

τεῖται τοῦ Ἡρακλείου ἀπέτυχον ἡ Ἱερουσαλήμ ἔκλω ἐπὶ τοῦ Ὀμάρ(637)¹, καὶ μετὰ τὴν Συρίαν ἐκυριεύθη ἡ Αἴγυπτος, ἀφοῦ μετὰ 14 μηνῶν πολιορκίαν ἐξεπορθήθη ἡ Ἀλεξάνδρεια (638). Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέθανεν τῷ 641.

§ 13. **Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου μεχρὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου αὐτοκράτορες.**—Μετὰ τὸν Ἡράκλειον ἐπέρχονται αὐτοκράτορες, οἵτινες διὰ σειρὰς ἐγκλημάτων ἀσχημίζουσι τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν. Οὗτοι δὲ εἰσιν ὁ υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου Κωνσταντῖνος ὁ Γ', ὅστις φαρμακεύεται ὑπὸ τῆς μητρικῆς του (641)· ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου Ἡρακλεονᾶς, ὅστις καθαιρεῖται καὶ ρινοτομεῖται (641)· Κώνστας ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Γ', ὅστις ἐπιχειρήσας ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Λομβαρδῶν φονεῖται ἐν Συρακούσαις(668)· Κωνσταντῖνος ὁ Δ', υἱὸς τοῦ Κώνστα, ὁ ἐπικληθεὶς Πωγωνάτος καὶ Ἰουστινιανὸς ὁ Β', υἱὸς τοῦ προκατόχου του, ὅστις καὶ αὐτὸς καθαιρεῖται καὶ ρινοτομεῖται.

§ 14. **Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος καὶ οἱ Ἀραβες.**—Μόνος ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου ὁ διέεγγονος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Δ' ὁ Πωγωνάτος, ὅστις ἐξασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 668—685, τηρεῖ τὰς παραδόσεις τοῦ Ἡρακλείου. Ἐπ' αὐτοῦ πολιορκοῦσι τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Ἀραβες (672), ἐπτά δὲ κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐπαλαμβάνουσι τὰς πρὸς πόρθησιν αὐτῆς ἀποπέρας των.

1. Οἱ πρῶτοι διάδοχοι τῆς καλιφίας τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους, τοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐβδόμης ἑκατομητηρίου συστάτος (612), ἦσαν ἀπὸ τοῦ 632 ὁ Ἀδουβειρ, ὁ Ὀμάρ, ὁ Ὀθμῶν καὶ ὁ Ἀλῆ. Μετὰ τοῦτον ἡ καλιφία ἤμετρε (εἰς τὰ 661) εἰς τοὺς Ὀμεΐδαις, κληθέντας οὕτως ἀπὸ τοῦ Ὀμεΐδ, προπάτορος τοῦ Μωαβιά, ὃς συγγενὴς ὦν τοῦ Ἀλῆ διεδέξατο τὴν καλιφίαν μετ' ἐκείνου.

Τὰς πρώτας ταύτας ἐγθροπραξίας διεδέξατο τριακονταετῆς εἰρήνη. Ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παγωνάτου ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἡ ἕκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

§ 15. Οἱ μετὰ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου αὐτοκράτορες.— Μετὰ τὸν διάδογον Κωνσταντίνου τοῦ Παγωνάτου Ἰουστινιανὸν τὸν Β', τὸν τελευταῖον γόνον τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ὁ Λεόντιος (695—698), ὅστις καθαιρεῖται ὑπὸ τοῦ Τιβερίου τοῦ Β'. Μετὰ τούτων δὲ καταλαμβάνει πάλιν τὸν θρόνον Ἰουστινιανὸς ὁ Β' (705—711), ὅστις ἐθανάτωσε μὲν τοὺς δύο προκατόχους του, ἀλλ' ἐκθρονισθεὶς τὸ δεύτερον θανατώνεται καὶ οὗτος· ἀναγορεύεται δὲ τότε Φιλιππικὸς ὁ Βαρδάκης ὅστις τυρλωθεὶς ἐκθρονίζεται (713). Τοῦτον διαδέχεται Ἀναστάσιος ὁ Β', ὅστις ἐκθρονίζεται (716) ὑπὸ τοῦ διαδόγου τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Γ'.

§ 16. Γενικαὶ παρατηρήσεις.— Τὴν περίοδον ταύτην, ἣν λαμπρύνουσι τὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ Ἡρακλείου, ἀσχημίζουσι δυστυχῶς τὰ ἐγγλήματα τῶν ἐπὶ 76 ἔτη βασιλευσάντων ἀνιχνίων αὐτοκρατόρων. Ἐνθ' δὲ οὗτοι διώκονται ἀπὸ τοῦ θρόνου, τυρλωῦνται, ἀκρωτηριάζονται καὶ φονεύονται ὑπὸ τῶν ἰδίων συγγενῶν ἢ ὑπὸ ἰσχυρῶν στρατηγῶν, τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἐπὶ μᾶλλον περιορίζονται πρὸς δυσμᾶς μὲν ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, ἐπεκτεινόντων τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, πρὸς βορρᾶν δὲ ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων προσβολῶν τῶν Βουλγάρων, οἵτινες κατακτώνται (περὶ τὰ 679) τὴν Μοισία, καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον ὑπὸ τῶν Ἀράβων, οἵτινες κατεκτήσαντο τὴν νῆσον Κύπρον καὶ ἄλλας νήσους τῆς Μεσογείου.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΠΟ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΙΣΤΑΥΡΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ.

(717—867 μ. Χ.).

§ 1. Αἱ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κινώτερα γεγονότα.— Ἡ περίοδος αὕτη ἀρχεται ἀπὸ Λέοντος τοῦ Γ' τοῦ Ἰσαύρου καὶ ῥθάνει μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (717—867). Περιλαμβάνει δὲ τρεῖς δυναστείας, τὴν τῶν Ἰσαύρων, τὴν τοῦ Νικηφόρου τοῦ Α' καὶ τὴν τοῦ Μιχαῆλ τοῦ Γκυλοῦ. Μεταξὺ ἡμῶν τῶν δύο τελευταίων δυναστειῶν, ἦτοι τῆς ς' καὶ τῆς ζ', παρεμπιπτει Λεὼν ὁ Β' ὁ Ἀρμένιος, ὅστις εἰς οὐδεμίαν τῶν δυναστειῶν τούτων ἀνάγεται. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρχονται καὶ ἐξακολουθοῦσιν αἱ περὶ εἰκόνων ἔριδες, ἀποκαθίσταται ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Φωστίου γίνεται τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Πολεμοῦσι δὲ οἱ Βυζαντινοὶ πρὸς τοὺς Ἀράβας καὶ τοὺς Βουλγάρους.

§ 2. Δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.— Τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων θεμελιωτὴς ἐστὶ Λεὼν ὁ Γ' ὁ Ἰσαυρος (ἐξ Ἰσαυρίας). Οὗτος, στρατάρχης ὢν τῆς Ἀνατολῆς, δὲν ἀνεγνώρισε τὸν ἀπὸ τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Β' ἀφελόντα τὸν θρόνον Θεοδοσίον τὸν Γ', ἀλλ' ἐπεβλήθη κατ' αὐτοῦ (τῷ 717), ἀφοῦ τὸν ἠγάγκασε νὰ παραιτηθῆ τὸν θρόνον, ἐγένετο αὐτοκράτωρ, καὶ μετεβίβασεν οὕτω τὴν βασιλείαν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅστις διετήρησε ταύτην μέχρι τοῦ 802.

§ 3. Ἡ ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου γενομένη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.— Μόλις ὁ Ἰσαυρος κατέλαβε τὸν θρόνον, καὶ ἀμέσως οἱ Ἀράβες (717) πολιορκοῦσι τὸ δεύτερον ἡδὴ τὴν

Κωνσταντινούπολιν, αποκλείσαντες αὐτὴν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Αἱ προσπάθειαι ὅμως αὐτῶν ἀπέβησαν μάταιαι ἰδίως διὰ τοῦ ἐπισυμβάντος λιμοῦ καὶ λοιμοῦ καὶ τοῦ τραχυτάτου χειμῶνος, ἅτινα ἐπέφερον τὰ πάνδεινα εἰς τοὺς στόλους καὶ τοὺς στρατοὺς τῶν ἐπελθόντων.

§ 4. Αἱ μεταρρυθμίσεις Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου.

— Ἀρσῆ ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπηλλάγη τοῦ κινδύνου, ὁ Λέων ἐνησχολήθη ἀκολουθῶνς ν' ἀνορθώσῃ τὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, καὶ νέαν νὰ δώσῃ ὠλήσιν εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον· δι' ὃ καὶ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ σωτὴρ καὶ ἀναμορφωτὴς τοῦ κράτους. Τὰ μέσα ὅμως, δι' ὧν ἐπεχειρήσε τὴν ἀναμορφωσιν ταύτην, ἦσαν ἀνεπιτήδεια· εἰς οὗτος βλέπων, ὅτι ἔλειπεν εὐλεύθερον πνεῦμα καὶ γενναῖον φρόνημα ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, αἰτίαν τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἐθεώρησε τοὺς πολυαριθμοὺς τύπους τῆς λατρείας, ἧτοι τὰς πολλὰς ἐορτάς, τὸν μοναστικὸν βίον, τὴν θαυματουργῶν δύναμιν, ἣν ἀπέδιδον εἰς πλεῖστα τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων, καὶ ἐνὶ λόγῳ τὰς καταχρήσεις καὶ παρεξηγήσεις πολλῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν, αἵτινες παρεστέρησαν εἰς τὸ ἔθνος. Ἄλλ' ἂντι νὰ διδάξῃ τὸν ἀγράμματον λαόν, καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας νὰ καταρτίσῃ τὰ αἰσθηματικὰ καὶ διανοηματικὰ τῶν πολλῶν, καὶ οὕτως ἄνευ καινοτομιῶν νὰ ἐπέλθῃ, ἂν ἦτο ἀνάγκη, μεταβολὴ εἰς τὰ φρονήματα, ἤρξατο τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀπὸ τῆς καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων· καὶ ἐνῶ διαλύτας τὰς σχολὰς¹,

1. Λίγεται ὅτι Λέων ὁ Ἰσαυρὸς τὴν οἰκουμένην λεγομένην σχολήν, ἐν ἣ ἐδίδασκον τότε 12 ἄνδρες πολυμαθεῖς καὶ εὐπαιδευτοί, ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ἦσαν ὁπαδοὶ τῶν φρονημάτων αὐτοῦ, τὴν παρέδωκεν εἰς τὰ φλόγας, καὶ ἐξήρξασιν οὕτως ἐν τῇ μητροπόλει τῆς αὐτοκρατορίας τὸ τελευταῖον τῆς φιλοσοφίας ἔθρυμα. Προσθέτουσι δὲ, ὅτι συνεπωλέ-

αἵτινες διηρθύνοντο ὑπὸ κληρικῶν, ἀρξήρεσε μὲν τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ κληροῦ, διότι ἐροθεῖτο μὴ οὗτοι ἐπιφέρωσι πρόσκομμα εἰς τὰ σγέδια αὐτοῦ διὰ τῆς διδασκαλίας των, δὲν ἐπεμελήθη ὅμως ἀποχωρῶντως τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐκπαίδευστος τοῦ λαοῦ. Ἰδοὺ τὰ λάθη Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, οὕτινος κατὰ ἄλλα ἐν τούτοις τινὰ ἢ διαγωγῇ δύναται νὰ θεωρηθῇ συνετὴ, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς βραυτείας αὐτοῦ ἐκδοθέντων δύο νόμων, τοῦ γεωργικοῦ καὶ τοῦ τῆς ἐκλογῆς. Κατὰ τὸν πρῶτον τούτων ἡ γεωργικὴ τάξις ἀπηλλάγη τῶν καταπίσεως, εἰς ἃς αὕτη ἦτο πρότερον ὑποβεβλημένη, κατὰ τὸν δεύτερον καθωρίσθησαν τὰ περὶ τοῦ γάμου καὶ οὐ μόνον ἀνοψώθη ἡ γυνὴ εἰς Ἰσθιν πρὸς τὸν ἄνδρα τάζιν, ἀλλὰ καὶ σφιγκτότερος ὁ δεσμός τῆς ὅλης οἰκογενείας διὰ διαφόρων διατάξεων κατέστη.

§ 5. Εἰκονομαχία.—Τὸ διάταγμα τὸ ὁποῖον ἐνέει ἔτη μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ ἐξέδωκεν ὁ Λέων, ὅπως ἀποβληθῶσιν αἱ εἰκόνες ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, ἐγένετο ἀρρομή ἕνα διαιρεθῶσιν οἱ Χριστιανοὶ εἰς δύο φατρίαι. Καὶ οἱ μὲν ὁπαδοὶ τῆς νέας μεταρρυθμίσεως ὠνομάσθησαν εἰκονομάχοι, εἰκονοκλάσται, χριστιανοκτῆγοροι, σαρακηνόφρονες· οἱ δὲ ὑπὲρ τῶν καθεστώτων ὄντες ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν ἐναντίων εἰκονολάτραι, ἔυλολάτραι, εἰδωλολάτραι. Ἄλλὰ τὴν νέαν ταύτην

σὴν συνία τότε καὶ ἡ ἐν αὐτῇ βιβλιοθήκη, ἧτις περιεῖχε 36 χιλιάδας τόμων, καὶ ἦτο πολὺτιμος διὰ τὰ σπάνια χειρόγραφα· καὶ ὅτι προσέτι μετὰ τὸν Λέοντα βαθμηδὸν ἐκλείσθησαν ἅπαναι αἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ Ἡρακλείου ἀκμῆσάσαι σχολαί. Φαίνεται ὅμως, ὅτι τὸ τυχαίως γενόμενον ἐπὶ Λέοντος περιστατικὴν ἀπέδωκεν οἱ ἐναντίοι εἰς αὐτὸν, διότι οὗτος εἶχε διαλύσει τὰς ὑπὸ τῶν μοναχῶν διευθυνόμενας σχολὰς.

αφρσιν, ἥτις ἐτάραττε τὸ βυζαντινὸν κράτος (μέχρι τοῦ 842) ἐπὶ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα, κατέπαυσεν ἡ ἐδόξη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, κενόνισασα ὅτι ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνας ἐπὶ τὸ πρῶτότυπον διαβαίνει, καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγεγραμμένου τὴν ὑπόστασιν, καὶ ὅτι ἡ προσκύνησις αὕτη δὲν εἶναι λατρευτικὴ, ἀλλὰ τιμητικὴ (ὅρος τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου).

§ 6. **Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ ὁ Κορωναῖος.**—Τὸν Λέοντα τὸν Γ' διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ ὁ Κορωναῖος (741). Οὗτος ἐπολέμησε καὶ ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς ἐν τῇ σημερινῇ Βουλγαρίᾳ περὶ τὸ τέλος τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος ἰδρύσαντος ἰδίῳ κράτος Βουλγάρους, ἐπέτυχε δὲ καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων κατὰ ξηρὰν μὲν ἐν Συρίᾳ καὶ ταῖς περὶ τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος χώραις, κατὰ θάλασσαν δὲ περὶ τὴν Κύπρον. Ὁλοδόμησε δὲ πρὸς τοῦτοις διὰ μεγάλης δαπάνης τὸν περιφίρμον ἀγωγὸν, ὅστις κατασκευασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ ἀνοικοδομηθεὶς ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος, κατεστράφη κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων γενομένην πολιορκίαν ἐπὶ Ἡρακλείου. Κατάρθρωσε δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἐντὸς ἐνὸς θέρους ἀσχολήσας 7 χιλιάδας σχεδὸν ἐργάτας, καὶ πληρώσας ἑκατὰ τὰ ἑξῆς ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ αὐτοῦ ταμείου. Πρῶτος ὁ βασιλεὺς οὗτος ἔκοψε χρυσὰ καὶ χαλκὰ νομίσματα, ἐπὶ τῶν ὑποίων φαίνονται ἑλληνιστὶ ἐγγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ λατινιστὶ, ὡσαύτως δὲ καὶ ἑλληνικὸς τίτλος δεσπότης ἀντὶ τοῦ λατινικοῦ (dominus)¹. Αἱ

1. Τὰ νομίσματα τῆς ἐν Κωνσταντινίᾳ μοναρχίας ἦσαν μέχρι Ἡρακλείου λατινικά. Ἐπὶ Ἡρακλείου ἀπαντῶσι τὸ πρῶτον χαλκῆ, φέροντα ἑλληνικὴν ἐπιγραφήν α' Ἐν τούτῳ ἔκειτο. Τὸ μικτόν δὲ σύστημα ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν λέξεων ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 1α' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐντελῶς ἔπαυσαν αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων λατινικαὶ ἐπιγραφαί.

ἀρεταὶ ὁμοῦ αὐτοῦ ἐπεσκιάθησαν, ἐπειδὴ ἐπεγεῖρσε διὰ συνόδου ν' ἀποβάλλῃ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τὰς εἰκόνας, καὶ ἐπειδὴ περιώρισε τὸ ἀναριθμητὸν πλῆθος τῶν μοναστηρίων. Ὅθεν καὶ Κορωναῖος ὠλομάθη καὶ ὡς φιλόφρουρος καὶ πλεονέκτης ἐχαρακτηρίσθη.

§ 7. **Οἱ ἐκ τῶν δυναστείας τῶν Ἰσαύρων μετὰ Κωνσταντῖνον τὸν Ε΄ Αὐτοκράτορες.**—Κωνσταντῖνον τὸν Κορωναῖον διεδέξατο Λεωνὸς Δ' ὁ Χάζαρος (775), ὅστις ἦτο ὁπαδὸς μὲν τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἰδεῶν, ἀλλ' ἀσθενὴς τὸν χαρακτῆρα καὶ οὐχὶ ἱκανὸς ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Τούτον ἀποθνήσκοντα (780) διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ ε' ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις ἐκλήθη οὕτως, ὡς γεννηθεὶς βασιλευστος τοῦ πατρὸς. Ἐκυβέρνησε ὁμοῦ τὸ κράτος ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἡ σύζυγος Λέοντος τοῦ Δ' Εἰρήνη ἡ Ἀττικὴ, ἥτις ὑπεχρέωθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀράβων Ἀρούνη-ἐλ-Ρασίδ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετ' αὐτοῦ, ὑποσχομένη ἐτήσιον εἰς τοὺς Ἀράβας φόρον¹. Ἡ Εἰρήνη συγκατέσασα τὴν ἐν Νικαίᾳ ἐδόξην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐπανήγαγε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων (787). Ἄλλ' ἔνεκα τούτου δυσχερῆσθησαν οἱ ἐναντίοι καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὴν νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς (790). Κωνσταντῖνος ὁμοῦ ὁ ε', ἀνικανὸς ὢν, παρέλαβε πάλιν τὴν Εἰρήνην εἰς τὴν κυβερνήσιν, καὶ συνεκυβέρνησε μετ' αὐτῆς. Ἐπὶ τέλους δυσαρστούμενος διὰ τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνης μετέβη εἰς Ἀσίαν, ἵνα φέρῃ ἐναντίον τῆς Εἰρήνης τὸν εἰς τὰ ἀραβικὰ σύνορα εὐρισκόμενον στρατὸν². Ἄλλ' ἔνεκα τούτου συνελήφθη

1. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ καλιρία τῶν Ἀράβων εἶχε μεταβῆ (ἀπὸ τοῦ 750) ἀπὸ τῆς δυναστείας τῶν Ὀμεϊядῶν εἰς τοὺς Ἀββασίδας, οἵτινες ὑπέβησαν φίλοι τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

καὶ ἐτυφλώθη κατὰ διαταγὴν τῆς μητρὸς του. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐκυβέρνησε μόνη ἐπὶ ἐξ ἔτη, καὶ ἐζήτησε νὰ λάβῃ ἀνδρὰ Κάρουλον τὸν μέγαν, ἵνα ἐνώσῃ τὸ ἀνατολικὸν μετὰ τοῦ δυτικοῦ βασιλείου. Ἄλλ' οἱ πρόκριτοι τοῦ κράτους ἐξορίσαντες αὐτὴν εἰς Λέσδον, ὅπου καὶ μετ' ὀλίγων (803) ἀπέθανεν, ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον.

§ 8. **Δυναστεία Νικηφόρου τοῦ Α'.**—Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Θ' ἑκατονταετηρίδος ἀρχεῖται μετὰ τὴν τῶν Ἰσαυρῶν δυναστείαν ἢ δυναστεία Νικηφόρου Α' τοῦ Λογοθέτου. Οὗτος κατέλαβε (812) τὸν θρόνον, ὅτε Εἰρήνη ἢ Ἀττικὴ διεπραγματεύετο μετὰ τοῦ Κάρουλου, ἵνα ἐνώσῃ στενωτέρον τὰ δύο χριστιανικὰ κράτη. Ὁ Νικηφόρος, δραστήριος καὶ γενναῖος ὢν, ἀπεποιήθη νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν καλίφην τῶν Ἀράβων Ἀρουῦν-ἐλ-Ρασὶδ τὸν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης συμπεραυνημένον φόρον. Ἄλλ' ὁ Ἀρουῦν-ἐλ-Ρασὶδ, δηλώτας πᾶσαν τὴν μέχρι τοῦ πορθμοῦ τῆς Κωνσταντινίδου πόλεως χώραν, ἐπέβαλε τοὺς Βυζαντινοὺς εἰς φόρον ἐπονειδιότερον τοῦ πρώτου. Ἐπὶ τέλους ὁ Νικηφόρος κατώρθωσε μὲν ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ φόρου τούτου, τὸν ὅποιον ἐτέλει εἰς τὸν καλίφην, κατεπαράχθη ὅμως ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, ὅστις ἐπὶ εἰκοσι καὶ ἑν ἔτη ποιμάνεας τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ συνέσεως καὶ μετροπαιθείας, πολλὰς χριστιανικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρετὰς ἔδειξεν ὅτι κέκτηται¹. Ἐπιθυμῶν δὲ ὁ Νικηφόρος νὰ συμβιβάσῃ τὴν μετὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ

1. Ὁ Ταρσίος συνέπραξε μετὰ πλείστοις ζήλου ἐν τῇ Ζ' Οἰκουμένη Ἐκκλησίᾳ ὡς πατριάρχης εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων. Ἄλλ' ἐγκατέλιπε τὴν Εἰρήνην, ἅμα πεισθεὶς, ὅτι ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐκείνης τὸ κράτος περιεστῆ εἰς κίνδυνον. Ὁ πατριάρχης οὗτος, καθὼς καὶ ὁ διὰ λόγος του, προχειρίσθησαν ἐκ λαϊκῶν.

τῶν ἀντιρρυθμιστῶν διάστασιν, κατέστησεν εἰς τὴν χηρεύουσιν πατριαρχικὴν θέσιν τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας Νικηφόρον, τῇ συνῶρημῇ τοῦ ὁποίου κατώρθωσε νὰ περιστείλῃ τοὺς ἀπονοδοτέρους ἀντιπάλους τῆς μεταρρυθμίσεως, οἵτινες ἦσαν πρὸ πάντων οἱ μοναχοί. Ἐπιχειρήσας δὲ ἀκολουθῶς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους, ἔπερ εἶχε παραλύσει ἐπὶ τῆς εἰκοσιπενταετοῦς κυβερνήσεως τῆς Εἰρήνης¹, καὶ καθυποβαλὼν τὰ τε μοναστήρια καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα εἰς κοινούς φόρους, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀπέβαινον ἐσημέραι αὐθαδέστεροι. Καταπτοήσας δὲ τότε τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Κροῦμμον, τοὺς ἠνάγκασε νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην. Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος, ἐπειδὴ ἐπεδίωξε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τοῦ Κρούμμου, εἰσήλασεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, καὶ εἰς τοιαύτην ἔφερε τοὺς ἀντιπάλους ἀπελπίσιαν, ὥστε προεκάλεσε νέον αὐτῶν ἀγῶνα, καθ' ὃν ἔπεσε μετὰ τοῦ καλλιτέρου στρατοῦ αὐτοῦ (811)².

§ 9. **Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Νικηφόρου Σταυράκιος καὶ Μιχαὴλ ὁ Ραγκαβῆς.**—Πεσσόντος τοῦ Νικηφόρου ἐν τῇ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐστρατείᾳ, Σταυράκιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ Μιχαὴλ ὁ Ραγκαβῆς (γαμβρὸς τοῦ Νικηφόρου ὁ καὶ Κουροπαλάτης λεγόμενος), ἐπιστρέψαντες ἐκ τοῦ πολέμου τούτου, ἐρίζουσιν ἐν Κωνσταντινου-

1. Ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὸν ἀρχαῖον στρατὸν, ὡς μὴ ἀσπαζόμενον τὰς προθέσεις αὐτῆς, καὶ ἀνεπλήρωσεν αὐτὸν ἀπὸ εὐαριθμῶν νεοσυλλέκτων κακῶς ὄργανισμένων¹ καταργήσασα δὲ καὶ πολλοὺς φόρους, ἵνα προσοικειωθῇ τὸν ὄχλον, κατεπατάλησε τὸν δημόσιον θησαυρὸν.

2. Ὁ Κροῦμμος, ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου καὶ ἀπογυμνῶσας τὸ ὄστρον, ἐνέθυσεν αὐτὸ ἀργυρῶ, καὶ ἔπινεν ἐξ ἐκείνου τοῦ ποτηρίου.

πόλει περί τῆς ἀρχῆς. Ἄλλ' ὁ μὲν Σταυράκιος, ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ, ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἐκ τῶν πληγῶν, ἃς ἔλαβεν ἐν τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Βούλγαροι, ἐπαναλαμβάνοντες τὰς ἐχθροπραξίας αὐτῶν, ἐκυρίευσαν τὴν ἐν Θράκῃ Δεβελτόν (νῦν Ζαγοράν), ἐληλάτησαν τὴν Ἀγγιᾶλον, Νικαίαν (νῦν Κουλελιῆ), Φιλιπούπολιν καὶ ἄλλας πόλεις, καὶ κατέλαβον τὴν Μεσημβρίαν, ὃ διαδεχόμενος τὸν Σταυράκιον Μιχαὴλ ὁ Ραγκαβῆς, ἐπιχειρήσας νέαν καὶ μεγάλην κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατεῖαν, καὶ ἀποτυχῶν ἐν τῇ περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν μάχῃ, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρέδωκε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Λέοντα τὸν Ε'. Ἀπεσῦρθη δὲ ἔκτοτε καὶ ἐμόνασεν ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ.

§ 10. **Λέων ὁ Ε' ὁ Ἀρμένιος.**—Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος (813), ἐκείρασεπραχῦτης τινος συγγνωστῆς εἰς ἀρχαίον στρατιώτην, ὑπῆρξε κυβερνήτης ἀγαθός. Διαπραγματευόμενος διως εἰρήνην μετὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες εἶχον φθάσει μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι ἐπεχείρησε νὰ συλλάβῃ διὰ πονηρίας τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Κροῦμμον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ κατεδαφίσωσιν οἱ Βούλγαροι πάσας τὰς ὑπ' αὐτῶν καταληφθείσας χώρας, ἐκδικούμενοι διὰ τὸν ὄλον, καὶ νὰ ἀπαγάγωσι τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τούτων εἰς τὴν ἑαυτῶν'. Ἄλλ' ὁ Λέων, ἀντεπεξελθὼν καὶ συναντήσας τοὺς Βουλγάρους περὶ τὴν Μεσημβρίαν, ἐπέτυχε διὰ τρομερᾶς σφαγῆς νὰ ἐπιφέρει

1. Βραδύτερον, ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλώτων ἐπηξήθη καὶ δι' ἄλλων πολυαριθμῶν νέων, μετεβιβάσθησαν οὗτοι πέραν τοῦ Ἰστροῦ, ἔνα συνεγενεῖσθαι μετὰ τῶν ἀπογόνων τῶν Ρωμαίων ἀποίκων καὶ μετὰ Θρακῶν, Σλαύων καὶ ἄλλων φυλῶν. Ἐκ δὲ τῶν ποικίλων τούτων φυλῶν θεωροῦνται καταγόμενοι οἱ σημερινοὶ Βιάγοι.

ἀληθῆ εἰς αὐτοὺς πανωλεθρίαν, καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχον κατακτήσει. Ἀκολούθως ὁ Λέων, ἐπιχειρήσας ἵνα συμπληρώσῃ τὸ μεταρρυθμιστικὸν τῶν προκατόχων του ἔργον, ἐπέστησεν ἰδίᾳ τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, τὴν διαχείρισιν τῶν οικονομικῶν καὶ τὸν ὄργανισμὸν τοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον καθυπέβαλεν εἰς αὐστηρὰν πειθαρχίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπεχείρησε συνάμα νὰ παύσῃ καὶ τὴν προσκύνῃσιν τῶν εἰκόνων, καὶ καταργήσας πάντα τὰ εἰς ταύτας ἀναφερόμενα τροπάρια ἐζήτησε διὰ νέου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς νεολαίας, ἐκ τούτων ὄλων ὠφελούμενος ἀρχαῖος τις φίλος του καὶ συναγωνιστῆς, Μιχαὴλ ὁ Τραυλός, ἐνήργησε συνωμοσίαν κατ' αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ συνελήφθη ὁ Τραυλός καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἀναβλήθεισος τῆς θανατικῆς ποινῆς διὰ τὴν παρεμπεσοῦσαν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, οἱ συνωμῶται ἔβρον καιρὸν νὰ σφάζωσι τὸν Λέοντα ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς (820).

§ 11. **Δυναστεία Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ.**—Ἰδρυτῆς τῆς ἐβδόμης ταύτης δυναστείας, ἥτις ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 867, ἦτο μέχρι τέλους τῆς περιόδου ταύτης, ἦτο Μιχαὴλ ὁ Β', ὁ διὰ τὴν τραυλότητά τῆς γλώσσης τραυλός ἐπικαλούμενος. Μόλις ἀνέβη τὸν θρόνον ὁ Μιχαὴλ, ἔμπειρός τις στρατηγὸς Θωμᾶς ὀνομαζόμενος κινεῖ στάσιν κατ' αὐτοῦ ἐπὶ τρία διαρκέσαντες ἔτη. Ὁ Θωμᾶς, συνάδελφος ὦν πρότερον τοῦ Μιχαὴλ, καὶ δυσαρεστηθεὶς κατ' αὐτοῦ, εἶχε λειποτακτήσει πρὸς τοὺς Ἀραβας· ἤδη δὲ τῇ βοήθειᾳ ἐκείνων ἐκίνησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἄγων στρατὸν καὶ στόλον ἰκανόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαὴλ, ἀδιαφορήσας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, οὔτε τοὺς ὑπὲρ τῆς

ἀναστηλώσας τῶν εἰκόνων εὐχαρίστησεν, ἀλλ' οὔτε τοὺς ἀντιδρόσοντας, ἢ ἐπιτυχία τοῦ Θωμᾶ ἐθεωρεῖτο πιθανή. Ἄλλὰ καίτοι ἠπειλήσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Θωμᾶς ἀπό τε τῆς Σηραῶν καὶ τῆς θαλάσσης, ἐπὶ τέλους δμως ἀπεκρούσθη, καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη. Ἐνῶ δὲ ὁ Μιχαὴλ κατεγίνετο νὰ καταβῆ τὴν στάσιν αὐτὴν, οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ διὰ τοῦ Ἀβδούλ-Ραχμᾶν τὸ κράτος τῆς Κορδοῦσας ἰδρύσαντες Ἀραβες εὐθὺς μετὰ τὴν σύστασιν τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν (περὶ τὰ 823) πλείστα μέρη τῆς Σικελίας καὶ τὴν νῆσον Κρήτην, ἣν ὁμοῦ ἀνεκτήσαντο αὐθις οἱ Βυζαντινοὶ (961) ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Β'. Ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ ἐπίσης ἀπέβαλον τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ οἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Δαλματίας ζουπάνοι (ἤτοι ἡγεμόνες) διαφόρων σλαυτικῶν φυλῶν¹, ὡς καὶ αἱ παράλαιοι τῆς χώρας ἐκείνης πόλεις, αἵτινες ἦσαν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐλληνικαί. Οὗτος δὲ οὔτε τὰς πόλεις ἐπεχείρησε νὰ ὑποτάξῃ, οὔτε τοὺς Σλαῦους τῆς Δαλματίας, ἥτις μόλις μετὰ 50 ἔτη περίπου ἀνεγνώρισε πάλιν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Βυζαντινῶν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα.

§ 12. **Θεόφιλος.**— Τὸν Μιχαὴλ διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόφιλος (829). Μολόντι δὲ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνήκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν εἰκονομάχων, συνεζέυχθη δμως τὴν εὐλαβῆ Θεοδώραν², κατὰ τῆς ἀγάπης τῆς ὁποίας οὐ-

1. Οἱ κυρίως Σλαῦοι ἦτο Ἰσλάβοι καὶ Χρῆσθῆται, οἱ καταλαβόντες ἐπὶ Ἡρακλείου τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν καὶ τὴν Δαλματίαν, δὲν ἀπέτελλον κράτος ἐν, ἀλλὰ συγκείμενοι ἐξ ὄχλων ἀνοργάνιστων κατεστήθησαν ὑπὸ βροῦς ἐν τῷ κράτει, καὶ ἀνεγνώρισαν ἐπὶ μακρὴν χρόνον τὴν ἡγεμονίαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

2. Ὁ Θεόφιλος ἐν τῇ ἐκλογῇ συζύγου ἀπέβλεψε πρῶτον πρὸς τὴν ὄραν Ἰκασίαν, καὶ χριστενιζόμενος εἶπε πρὸς ἐκείνην ὡς ἄρα διὰ γυ-

δόλως ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ ἡ θρησκευτικὴ διαφωνία, εἰμὴ μόνον τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου καὶ τῆς τῶν ὑπηκῶν εὐημερίας. Ὁ Θεόφιλος, διεξαγαγὼν πολλοὺς ἐν Ἀσίᾳ πολέμους, μετὰ ἀμυρρόπους μάχας ἀπέληξεν εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς Ἀββασίδας (Μαμουὺν καὶ Μουτασὲν υἱοὺς τοῦ Ἀρούμ-ἐλ-Ρασιδ) διαπραγματεύσεις. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος κατεσκεύασε παρὰ τὴν Προποντίδα περὶ τὸν λιμένα τοῦ Παλατίου (νῦν Κότεργα-λιμανί) κήρυκα μέγρι τοῦ θαλασσίου τείχους ἐκτεινομένου· ὕψωσε δὲ καὶ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκαλλώπισε τὴν πόλιν διὰ πολυτελῶν οἰκοδομημάτων. Ἐπ' αὐτοῦ ἤκμασεν ὁ ἐπιτηδεϊότατος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γεωμέτρης καὶ ἀστρονόμος Λέων¹, ὁ μετὰ ταῦτα καὶ ἀρχιερεὺς Θεσσαλονικῆς χειροτονηθεὶς, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ ὁποίου κατασκευάσθησαν δύο χρυσᾶ ὄργανα ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἰσιν ἐν χρήσει σήμερον ἐν ταῖς Δυτικαῖς ἐκκλησίαις². Ἐ-

ναϊκὸς ἐρρῦθ τὰ φαῦλα ἐνοῶν τὴν Εὐαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνη ἀπήντησε προσφῶς ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικίως πηγάζει τὰ κρείττονα ἐνοῶσα τὴν Θεοτόκον, ὁ Θεόφιλος ὑπολαβὼν, ὅτι ἡ εὐφραία τῆς νέας ἦτο πλείοστα τῆς προσηκούσης εἰς σύζυγον, ἐστράφη πρὸς τὴν σεμνὴν Θεοδώραν. Ἡ Ἰκασία ἔκτοτε, κτίσασα μοναστήριον, ἀπεσύρθη εἰς αὐτὴν, καὶ ἐκεῖ διετέλεσε τὸ ἐπίλοιπον τοῦ βίου προσευχομένη καὶ διὰ διαφόρων συγγραφῶν ἐκφράζουσα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐλάβειαν αὐτῆς. Εἰς ταῦτα ἀποδίδεται καὶ τὸ τροπᾶριον αὐκίρει, ἢ ἐν πολλὰς ἀμαρτίας.

1. Λέγεται ὅτι ὁ Ἀββασίδης καλὴς Μαμουὺν, πληροφορηθεὶς περὶ τῶν γνώσεων τοῦ ἀνδρὸς τούτου, τὸν προσεκάλεσε παρ' ἑαυτοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Λέων δὲν συγκατετέθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πατρίδα του, ὁ Μαμουὺν τῷ καθυπέβαλεν ἀπορίας τινὰς γεωμετρικῶν καὶ ἀστρονομικῶν ζητημάτων, τὰς ὁποίας λύσας ὁ Λέων ἐθαυμάσθη ὑπ' ἐκείνου.

2. Τοιαῦτα ὄργανα εἶχον κατασκευασθῆ καὶ πρότερον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀτελέστερα δμως. Κωνσταντῖνος μάλιστα ὁ Ε' εἶχε πέμψει

πειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος ἐπολιτεύθη ὁ Θεόφιλος τραγύτερον τῶν προκατόχων αὐτοῦ βασιλέων, καὶ αὐστηρῶς καθηνέχθη κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ κατὰ τῶν μοναχῶν, ἡμαυρώσαν τὰ προτερήματα αὐτοῦ οἱ ἐναντίοι, τὴν τε πολιτικὴν τὸ φρόνησιν καὶ τὴν εἰς τὰ πολεμικὰ ἐμπειρίαν του. Ὁ Θεόφιλος κατέστησε διὰ διαθήκης ἐπίτροπον τοῦ τριετοῦς υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γ' τοῦ οἰνόφυλος ἢ μεθύσου ἐπικληθέντος τὴν εὐλαδίη αὐτοῦ σύζυγον Θεοδώραν.

§ 13. **Ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ Βάρδας.**—Ἡ εὐσεβὴς μήτηρ Μιχαὴλ τοῦ Γ' Θεοδώρα εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός αὐτῆς (842) Θεοφίλου, τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, τῇ συμβουλῇ καὶ συνδρομῇ τοῦ πανούργου ἀδελφοῦ καὶ συμβούλου αὐτῆς Βάρδα, τοῦ μετὰ ταῦτα καὶ συμβούλου τοῦ υἱοῦ τῆς γενομένου, συγκαλέσασα σύνοδον τοπικὴν, ἠνώρθωσε τὴν τιμὴν καὶ προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, καὶ κατέπαυσεν οὕτω τὴν ἐπὶ τοσοῦτον διαρκέσαν θρησκευτικὴν ταύτην πάλην. Ἐκτοτε δὲ ἐοράζεται ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν ἡ ἑορτὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐπειδὴ ζῶμας ἡ Θεοδώρα, ὡς φυσικός καὶ νόμιμος τοῦ υἱοῦ τῆς κληδεμῶν, θριαμβεύσασα δὲ καὶ κατὰ τῶν εἰκονομάχων, καὶ λαβούσα αὐτὴ τὴν δόξαν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὸν φίλαρχον καὶ φιλόδοξον Βάρδαν νὰ ἀρχῇ αὐτός, ὁ Βάρδας κατώρθωσε νὰ κλείσῃ τὴν Θεοδώραν μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς εἰς μοναστήριον, νὰ ἀναβιβάσῃ δὲ εἰς τὸν θρόνον (856) τὸν

ἐν τοσούτῳ πρὸς τὸν πάπαν, θέλων νὰ καθόσῃ αὐτὸν πρὸς τὸ φρόνημα του εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἐκτοτε δὲ εἰσῆλθη ἡ χρῆσις αὐτῶν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ.

Μιχαὴλ, εἰς τὸν ὅποιον αὐτὸς ἐξέπιτηδες τοιαύτην ἐδώκεν ἀνατροπὴν, ὥστε νὰ τὸν καταστήσῃ ἐντελῶς ἀνάξιον τῆς ἀρχῆς, τὴν ὅποιαν ἤθελε νὰ σφετερισθῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

§ 14. **Ὁ Φώτιος καὶ ἡ παλιγγενεσία τῶν γραμμάτων.**—Ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Γ' ἀνεφάνη καὶ ὁ πολυμαθέστατος καὶ κριτικώτατος Φώτιος, ὅστις ἐξ εὐγενοῦς καὶ περιφανοῦς οἰκογενείας καταγόμενος, κατὰ τὴν πιθανώτεραν γνώμην ἐγεννήθη τῷ 820. Ἔχων δὲ κλίσειν ζωηράν εἰς τὰ γράμματα, δραστηριότητα πνεύματος ἀκατάβλητον καὶ ἔξοχα φυσικὰ προτερήματα, διὰ τῆς ἀόκνου μελέτης τῶν ἀριστοτελικῶν τῶν ἡμετέρων προγόνων καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, κατώρθωσε νὰ γείνη καὶ ἐπιτηδεύτατος ρήτωρ καὶ συγγραφεὺς ἔξοχος, ἐπιδοθείς εἰς τὴν σπουδὴν καὶ ἔρευναν τῆς φιλοσοφίας, ἰατρικῆς, νομικῆς καὶ θεολογίας. Ἡ πολυμαθεία τοῦ Φωτίου καὶ αἱ θεωρητικαὶ αὐτοῦ γνώσεις δὲν ἤρρησαν νὰ ἐκτιμηθῶσι· διότι νέος ἔτι ὦν διωρίσθη εἰς πολὺ διακεκριμένην θέσιν, ἔλαβε δηλαδὴ τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ πρωτοσπαθαρίου, ἦτοι ἀρχηγοῦ τῆς αυτοκρατορικῆς φρουρᾶς, καὶ ἐστάλη πρέσβυς κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου πρὸς τὸν καλίφην τῶν Ἀράβων εἰς τὸ Βαγδάτιον¹. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπαντῶμεν τὸν Φώτιον εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔχοντα στενωτάτην σχέσιν μετὰ τοῦ Βάρδα. Ὅτε δὲ κατόπιν ὁ Βάρδας ἀνέβη εἰς ὑψηλὴν περιωπὴν γενόμενος καίσαρ, τότε ὁ Φώτιος ἦτο ἡ δεξιὰ τῆς αυτοκρατορίας χειρ, καὶ τότε τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ ἤρξατο ἐν Κωνσταντινουπό-

1. Πιθανώτερον ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδώρας· διότι ὁ Θεόφιλος ἀπέθανε τῷ 842, ὅτε ὁ Φώτιος εἶχεν εἰσέτι 22 ἔτων ἡλικίαν. Ἐκεῖ δὲ ἔγραψε καὶ τὴν Μυριόβιβλον.

λει ἢ τῶν γραμμάτων παλιγγενεσία, τὰ ὁποῖα ἀπὸ αἰῶ-
νος εἶχον παραμεληθῆ. Ἀκολούθως ἐγένετο καὶ πατριάρ-
χος ὁ Φώτιος. Ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ συνέβη καὶ
ὁ χωρισμὸς τῆς Δυτικῆς ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

§ 15. **Ὁ Φώτιος πατριάρχης.** — Ὅτε ἐκυβέρνησα τὸ
κράτος ἡ μήτηρ Μιχαὴλ τοῦ Γ' Θεοδώρα, ἀνέβη εἰς τὸν
πατριαρχικὸν θρόνον τῆ βουλήσει αὐτῆς ὁ πατριάρχης
Ἰγνάτιος, ἀνήκων ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κόμμα αὐτῆς.
Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἐταπεινώσε τὸν Βάρδα ἐκκλησιαστικῇ
ἐξουσίᾳ, δὲν τὸν ἐκοιῶνησεν, ὡς ἀνάξιον τῶν θείων δώ-
ρων, δὲν τὸν συνεχώρησε κλίνοντα τὸ γόνυ ἐνώπιον αὐτοῦ,
ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν μεσιτείαν τοῦ αὐτοκράτορος ἐνέδωκεν,
ὁ Βάρδας, μετὰ τὴν ἀνάδασιν τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὸν θρόνον
καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς Θεοδώρας, κατώρθωσε νὰ ἐξορίσῃ
καὶ τὸν Ἰγνάτιον εἰς τὴν παρὰ τὴν Πρίγκηπον μικρὰν νῆ-
σον Τερέβινθον. Χρηρῶσαντος λοιπὸν τοῦ πατριαρχικοῦ θρό-
νου, πάντες ἔστρεψαν τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὸν σοφὸν
Φώτιον. Ἐνῶ δὲ ὁ Φώτιος ἀρνεῖται νὰ δεχθῆ τὴν προσ-
φερομένην τιμὴν, ὁ βασιλεὺς, ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ψηφί-
ζουσιν αὐτὸν πατριάρχην (857). Ἡ δὲ χειροτονία γίνεται
τῇ 25 Δεκεμβρίου, παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπευ-
φημοῦντος τοῦ λαοῦ. Μετ' ὀλίγας ὁμοῦ ἐβδόμαδας οἱ περὶ
τὸν Ἰγνάτιον, αὐτοὶ οἱ συμψήφισαντες ὑπὲρ τοῦ Φωτίου,
αἰφνης συνταράττουσι τὴν εἰρηνὴν τῆς Ἐκκλησίας, συνέ-
χονται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης καὶ ἐν παρξυ-
ναγωγῇ καθαιροῦσι τὸν νόμιμον πατριάρχην. Ἐπειδὴ δὲ
ἀπεδόθη εἰς τὸν ἄλλως τε ἀγαθὸν Ἰγνάτιον ἡ ὑποκίνη-
σις τοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Εἰρήνῃ συγκροτηθέντος συνεδρίου,
διὰ τοῦτο προσκαλεῖται καὶ δεσμεύεται οὗτος. Ὁ Φώτιος
δυσθυμῶν διὰ τὰ γεγόμενα «Εἶθε», ἔγραψε πρὸς τὸν Βάρ-
δα, «θάνάτός με προανήρπασεν, οὐ γάρ ἂν τοσούτων καὶ

τηλικούτων κακῶν κύματα τὴν ἐμὴν ἐβάπτιζον ψυχὴν».
Ἐπειδὴ ὁμοῦ τὸ μέγα τοῦτο σκάνδαλον κατέστρεψε τὴν
πειθαρχίαν, διὰ τῆς ὁποίας συνέγεται τὸ σῶμα τῆς Ἐκ-
κλησίας, κατὰ καθήκον ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῆς Ἐκκλη-
σίας ὁ Φώτιος συγκαλεῖ τοπικὴν σύνοδον ἐν τῷ ναῷ τῶν
Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ καθαιρεῖ τὸν Ἰγνάτιον καὶ τοὺς
σὺν αὐτῷ. Ὁ Ἰγνάτιος τότε πέμπεται εἰς τὴν νῆσον Λέσβον.

— § 16. **Ὁ ἐπὶ Φωτίου χωρισμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν.**
— Ἀφοῦ ἐγένετο πατριάρχης ὁ Φώτιος, ἐπειδὴ ὁ κληρὸς
εἶχε διαιρεθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δύο μερίδας, ἀπε-
φασίσθη ἕνα συγκροτηθῆ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Γ', γράφων
πρὸς τὸν πάπαν νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους ἐν τῇ συνόδῳ,
παρενεῖρει καὶ τὰ περὶ Φωτίου, ὅστις ἔπειψε καὶ αὐτὸς
συνάμα διὰ τῶν ἀποσταλέντων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πρέ-
σβων τὴν εἰρηνικὴν του ἐπιστολήν¹. Πάπας τῆς Ρώμης
ἦτο τότε Νικόλαος ὁ Α', ἀνὴρ ἀγγίλων καὶ αὐστηρῶν
ἡθῶν, ἀλλ' ἔχων ὡς καὶ οἱ προκάτοχοί του τὴν ἰδέαν τῆς
ἀπολύτου μοναρχικῆς ἐξουσίας ἐφ' ἀπασῶν τῶν ἀνεξαρ-
τήτων Ἐκκλησιῶν². Ὑπὸ τοιούτων ἀρχῶν ἐμφορούμενος ὁ
Νικόλαος ἐνόδιε μὲν εἰς τὴν ἀποστολήν ἀντιπροσώπων,

1. Οὕτω λέγονται αἱ πρὸς τὰς αυτοκεφάλους Ἐκκλησίας στελλό-
μεναι κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάδασιν πατριάρχου ἐπιστολαί.

2. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ρώμης, ἐρειδόμενοι κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ἦσαν
ἀρχιερεῖς τῆς μητροπόλεως τοῦ ὅλου κόσμου, εἶτι δὲ εἰς τὴν παράδοσιν,
ὅτι ὁ ἀπόστολος Πέτρος ὑπέστη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸν μαρτυρικὸν θά-
νατον, ἤρξαντο ἀπὸ τῆς τρίτης μ. Χ. ἐκονταετηρίδος νὰ προτείνουσιν
ἀξιιώσεις περὶ πρωτείας, διασχυριζόμενοι, ὅτι ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστό-
λων Πέτρος συνέστησε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, καὶ νὰ βάλωσιν
οὕτω τὰ πρῶτα, ἂν καὶ ἄσθενῆ, θεμέλια τῆς μετέπειτα κατὰ τοσοῦτον
ἀναπτυχθείσης κατὰ τὴν Δύσιν ἐκκλησιαστικῆς κυριαρχίας.

ἀλλ' ἀπαντῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἀρνεῖται τὴν τοῦ πατριάρχου ἀναγνώρισιν, ὡς γενομένου τούτου ἐκ λαϊκοῦ καὶ ἀνευ τῆς συναίνεσεως τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Οἱ τοποτηρηταὶ ὁμοῦ τοῦ πάπα, ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν ἐκ 348 πατέρων συγκροτηθεῖσαν σύνοδον, ψηφίζουσι μετὰ τῶν λοιπῶν τὰ γενομένα, καταδικάζουσι τὸν ἐκ τῆς ἐξορίας προσκληθέντα Ἰγνάτιον καὶ ἀναγνωρίζουσι νόμιμον πατριάρχην τὸν Φώτιον (861). Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης στέλλονται διὰ πρέσβευς αὐτοκρατορικοῦ εἰς τὴν Ρώμην. Ταύτοχρόνως ὁμοῦ καὶ ὁ Ἰγνάτιος στέλλει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πάπαν, δι' ἧς ταπεινωτικῶς πρὸς αὐτὸν ἐκφραζόμενος ἐνθαρρύνει τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων τοῦ πάπα. Ὁ Νικόλαος, λαβὼν συγγρόνως τὰ τε πρακτικὰ καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου, δὲν τολμᾷ ἀμέσως νὰ ἀρνηθῆ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν πρακτικῶν τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγου μηνῶν ἀπαντῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον, καὶ ὀνομάζει τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν κεφαλὴν τῶν Ἐκκλησιῶν. Συγκαλέσας δὲ καὶ τοπικὴν σύνοδον καθαιρεῖ τὸν πατριάρχην Φώτιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, καὶ ὀλοποιεῖ τούτο εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ συμβουλεύει καὶ ἀπειλεῖ αὐτόν, ἀλλ' ὁ Νικόλαος ἐπιμένει νὰ ἐλθῶσι καὶ νὰ δικασθῶσιν ὁ τε Ἰγνάτιος καὶ ὁ Φώτιος ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἀπασχολεῖ τὴν αὐτοκρατορίαν ἢ εἰς Κρήτην εἰσβολὴ τῶν Σαρακηνῶν, ἢ μὲν πολιτεία σιωπᾷ, ὁ δὲ Φώτιος καταγίνεται ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμόν μεταξύ τῶν Βουλγάρων. Τὸ ἔργον τούτο ἤρξατο μὲν πρὶν ἢ ὁ Φώτιος ἀναβῆ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Θεοδώρας, διὰ τῶν μοναχῶν Μεθόδιου καὶ Κυρίλλου, εὐδωδῶθη δ' ἐπὶ τέλους ἐπὶ

Φωτίου, καὶ ὁ λαὸς, ὡς καὶ ὁ ἄρχων τῶν Βουλγάρων, σφιντες ἀποκατεστάθησαν πέραν τοῦ Αἴμου (ἀπὸ τοῦ 679 μ. Χ.), κατηγγήθησαν καὶ ἐβαπτίσθησαν ἤδη (864). Ὁ πάπας ὁμοῦ τότε, ἐπιθυμῶν νὰ σφετερισθῆ τὴν πνευματικὴν τῶν Βουλγάρων ἐξουσίαν, ἔστειλεν Ἰταλοὺς ἀποστόλους παρ' αὐτοῖς, ἵνα ἐνεργήσωσιν αὐτό. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἠϋξῆσε τὴν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν δυσμένειαν. Ὁ δὲ Φώτιος ὑπερασπίζων τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας, ἧς ἦτο ἀρχηγός, συγκαλεῖ σύνοδον (867) καὶ ἀποδίδων τὰ ἴσα τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Δύσεως ἀφορίζει καὶ ἀναθεματίζει τὸν πάπαν!

§ 17. **Θάνατος Μιχαὴλ τοῦ Γ'.**—Ὁ Μιχαὴλ, ὅστις ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἡλικίας περὶ τὰ κυνήγια, τὰ συμπόσια καὶ τὰ παίγνια ἐνησχολεῖτο, καὶ ἡλικιωθεὶς καὶ βασιλεὺς γενομένος, τὸν αὐτὸν διῆγε βίον ἀσωτέων, καὶ ἀδιαλείπτως εἰς τοὺς ἀγῶνας κατεργόμενος, καὶ μετὰ τῶν κοινοτέρων ἀρμαθλητῶν συναναστροφόμενος. Οὐ μόνον δὲ τὸν Ἰγνάτιον καὶ τὸν Φώτιον καὶ τὸν Βάρδαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀναστηλωθείσας ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰκόνας, καὶ αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν πολλὰκις περιεπαίξε, καὶ ἔδον τὸν ὑπὸ τῆς μητρὸς καταλειφθέντα πλοῦτον κατεσπατάλησε. Τέλος διχονοήσας πρὸς τὸν Βάρδαν ἐδολοφό-

1. Βραδύτερον ὁ Σέργιος (ὁ ἐν ἔτει 998 πατριαρχεύσας) ἐθεβαίωσε συνοδικῶς τὰ παρὰ τοῦ Φωτίου πραχθέντα καὶ ἐξήλειψεν ἀπὸ τὰ διπτυχα τὸ ὄνομα τοῦ πάπα, ὡς δεξαμένου τὴν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος προσθήκην. Κατόπιν τούτου Μιχαὴλ ὁ Κηρουάριος (πατριαρχεύσας τῷ 1038) ἀφώρισε πάλιν συνοδικῶς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν διὰ τὰς διαφορὰς τῆς, καὶ μάλιστα διὰ τὴν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων ἐν τῇ θεῷ λειτουργίᾳ.

νησεν αὐτὸν (τῷ 866), καὶ προήγαγεν ἀντί τούτου τὸν Βασίλειον τῶν Μακεδῶνα, ὅστις ἦτο μὲν ἄμοιρος παιδείας, πολλὰ ὅμως ἐλέκθητο φυσικὰ προτερήματα, εἶχε δὲ καὶ ἐπιτηδαιότητα περὶ τὴν πάλην καὶ τὴν ἰππασίαν, καὶ δι' ἑλα ταῦτα ἠγαπήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοσοῦτον, ὥστε καὶ καίσαρ ἀνηγορεύθη. Ἐν τούτοις διγυνοήσας ἔπειτα καὶ πρὸς τούτον ὁ Μιχαὴλ, καὶ ἀπειλήσας αὐτὸν, προκάλεσε συνωμοσίαν, τῆ; ἧποίας ἐγένετο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ θύμα (867).

§ 18. Γενικαὶ παρατηρήσεις (ἀποτελέσματα τῆς θρησκονομικῆς ἐπαναστάσεως). — Ἡ περίοδος αὕτη ἔχει ὡς κύριον γνώρισμα τὴν θρησκευτικὴν ἐπανάστασιν, ἥτοι τὴν οικονομικίαν, ἧτις διαρκέσασα ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα δὲν παρεῖληθεν ἀνευ ἀποτελεσμάτων· διότι ἐκτὸς ἄλλων ἔβητο εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων ὄριον, συμβιβάζον τὴν λογικὴν μετὰ τῆς εὐσεβείας. Εἶναι ἀληθὲς ἔν τούτοις, ὅτι αὕτη ἔθεωρήθη καὶ ὡς ἀφορμὴ τῆς τελειωτικῆς ἀποσπάσεως τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου· διότι καὶ ἡ Ἰταλία ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν παπῶν ἀντέστη εἰς τὸ νέον τοῦτο δόγμα, ὅποτε (κατὰ τὸ 726) ὁ ἐξάρχος Λέοντας τοῦ Ἰσαύρου Πάυλος ἀπηγόρευσε κατὰ δικταχὴν τοῦ αὐτοκράτορος τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Ὁ λαὸς μάλλιστα, ὑποστηρίζόμενος τότε ὑπὸ τοῦ πάπα, ἐφόδισε τὸν Πάυλον, καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἀνεγώρισαν ὡς ἡγεμόνα αὐτῶν, ἀντὶ τῶν ἕως τότε διοριζομένων ἐκεῖ διοικητῶν, αὐτὸν τὸν πάπαν. Οὕτως ἐτέθησαν ἀσθενῶς πῶς κατ' ἀρχὰς τὰ θεμελίαι τῆς κοσμικῆς τῶν παπῶν ἐξουσίας. Ὅτε ὅμως κατόπιν ὁ πάπας Ζαχαρίας, στενωχορούμενος ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, οἵτινες καταλαβόντες τὴν ἄνω Ἰταλίαν ἐβουλεύθησαν νὰ κυριεύσωσι καὶ αὕτην τὴν Ρώμην, καὶ μὴ ἐλπίξωσι βοήθειαν παρὰ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς

ἐζήτησε συνδρομὴν παρὰ τοῦ Πιπίνου τοῦ Μικροῦ, αὐλάρχου τοῦ Μερουγγίδου βασιλείως τῶν Φράγκων, τότε ἐνισχυθῆ ἡ κοσμικὴ αὕτη τῶν παπῶν ἐξουσία, ἀναγνωρισθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πιπίνου, ἐκδιώξαντος τοὺς Λομβαρδοὺς καὶ γενομένου αὐτοῦ (753) βασιλείως τῶν Φράγκων¹. Ἀφοῦ δὲ καὶ ὁ δικθεζόμενος τὸν Πιπίνον Κάρλολος ὁ Μέγας διὰ πολιτικούς σκοποὺς ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια ταῦτα εἰς τὸν πάπαν, καὶ ἐστέφθη ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Γ' αὐτοκράτωρ, ἔκτοτε πλέον διευλύθησαν ὀλοτελῶς οἱ δεσμοί, οἵτινες ἦνονον τὸ βυζαντινὸν κράτος μετὰ τῆς Ρώμης, καὶ ἐπηύξησεν ἡ κοσμικὴ τῶν παπῶν ἐξουσία, ἧτις τοσοῦτον ἀκολουθῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς δυτικῆς Ευρώπης, καὶ τῆς ὅποίας ἀφορμὴ δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ ἐκονομαχία.

§ 19. Γενικαὶ παρατηρήσεις (ὁ διπλοῦς χαρακτὴρ τῆς θρησκονομικῆς λεγομένης ἐπαναστάσεως). — Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, ἡ ἀρχεμένη ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ λήξασα ἐπὶ τῆς Θεοδώρου, ἔχει διπλοῦν χαρακτῆρα. Ἦτο, δηλονότι οὐ μόνον θρησκευτικὴ, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ. Ἡ θρησκευτικὴ περιερίετο εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν εἰκόνων καὶ τῆς χρήσεως τῶν ἁγίων λειψάνων, καὶ εἰς τὴν περιστολὴν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναστηρίων. Ἡ δὲ κοινωνικὴ μεταρρυθμίσις ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἀφαιρήσῃ ἀπὸ τοῦ κλήρου τὴν διδασκαλίαν τῆς παιδείας, καὶ νὰ μεταβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς λαϊκοὺς, νὰ κατηγήσῃ τὴν δουλοπρακτικὴν², νὰ καθιερώσῃ μέχρι τινὸς τὴν ἀνεξέθηρησκειαν, νὰ υποβάλῃ τὰ μοναστήρια καὶ τὰ ἐκκλη-

1. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔπαυσεν ἐν Γαλλίᾳ ἡ δυναστεία τῶν Μερουγγιδῶν, ἡ ἀπὸ τοῦ Μερουαίου κληθεῖσα οὕτω, καὶ ἤρξαστο (753) ἡ τῶν Καρολιδῶν, ἧτις ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπὸ Κάρουλου τοῦ Μεγάλου, υἱοῦ Πιπίνου τοῦ Μικροῦ.

2. Κατ' αὐτὴν οἱ γεωργοὶ ἀνῆγον δὲ παντὸς εἰς ὁ κτῆμα ἐγεννήθησαν ἢ ἐπὶ μακρὸν χρόνον διέμειναν.

οικιστικά κτήματα εἰς τὸν κοινὸν ὄφρον, νὰ περιποιήσῃ πρὸς τὴν γυναικᾶ ἀξίωμα οἰκογενειακὸν ἐντελῶς ἴσον πρὸς τὸ τοῦ ἀνδρός, νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς εὐνοῦχος ἀπὸ τῶν πραγμάτων, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πάπα πολλὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐκκλησιαστικῶς εἰς αὐτὸν ὑπαγομέναις¹, καὶ τέλος νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐπιδιωχθεῖσα αὕτη ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ τῶν λοιπῶν ὁμοφρονούντων αὐτῷ αυτοκρατόρων μεταρρυθμίσεις ἐγένετο ἐκ πρωτοβουλίας αὐτῶν διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ζήνωνος ἄρχονται αἱ λογιώτεροι, νοημονέστεροι καὶ πρακτικώτεροι τῆς κοινωνίας τάξεις νὰ ἐριστώσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὰς παρεσχεθείσας καταχρήσεις, καὶ νὰ ἐπιζητώσι τὴν θεραπείαν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον λοιπὸν τοῦ Λέοντος ἦτο προῖον προγενεστέρων χρόνων. Ἀτυχῶς ὅμως ἐπειδὴ οἱ μεταρρυθμισταὶ μετὰ τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων ἀνεμίγνυον καὶ τὴν θρησκευτικὴν, ἔνεκα τούτου καὶ πολλὰ τῶν ὑγιῶν αὐτῶν βουλευμάτων ἀπέτυχον καὶ οἱ πλείστοι θεσμοὶ, οὓς ἐπέτυχεν ἡ θεσπίσις ὁ Λέων καὶ οἱ μετ' αὐτῶν αυτοκράτορες, κατελύθησαν μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων.

§ 20. Γενικαὶ παρατηρήσεις (περὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν).—Ὁ χωρισμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅστις ἐγένετο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, κατ' ἐκτὸν μὲν θεωρούμενος

1. Μέχρι Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἡ Κρήτη, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἠπειρος καὶ πᾶσα ἡ λεγομένη σήμερον Ἀλβανία ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸν πάπα. Ἄλλ' ὁ Λέων ἀποσπάσας τὰς χώρας ἀπὸ τοῦ πάπα τὰς καθυπέβαλεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς καὶ πᾶσας τὰς ἐπισκοπὰς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Αἱ τελευταῖαι ὅμως μόνον τρεῖς ἑκατονταετηρίδας διετέλεσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τὸν πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ἀρχίεται θλιβερὸν βεβιαῖος γεγονός. Ἄλλ' ἂν σταθμίσωμεν ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ ἀποτελέσματα, θὰ ἴδωμεν ὅτι εἰς αὐτὸν κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται ἡ διατήρησις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος. Μολονότι δὲ ἡ ἐπελθοῦσα βραδύτερον κατὰ τὴν ἰε' ἑκατονταετηρίδα κατακτήσεις ἀποδίδεται πολλάκις εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν Ἐκκλησιῶν, εἶναι ὅμως παντάπασιν ἄδηλον, ἂν οἱ δυτικοὶ, καὶ μὴ κειρωμένοι ὄντες, ἤθελον ἐπιχειρήσει καὶ ἤθελον δυνηθῆναι νὰ σώσωσι τὸ κράτος· διότι, πρῶτον μὲν ὁ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος ἀρξάμενος ἕκείνος θρησκευτικὸς ζήλος, ὅστις ἐκίνησεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη ἄπασαν τὴν Εὐρώπην, εἶχεν ἤδη ἐκλείψει, καὶ δεύτερον, διότι ἡ παντοδυναμία τῶν ἀνατολικῶν κατακτητῶν ἐνέπνεε πάγκοινον τρόμον, καὶ ἔφερε τὰ ἀκαταγώνιστα αὐτῶν ὄπλα μέχρι τῶν σπλάγγων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΑΠΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

(867—1057 μ. Χ.).

§ 1. Αί κατά τὴν τετάρτην περίοδον ἰσχυροῦνται καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.— Ἡ τετάρτη περίοδος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 867 καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 1057, ἤτοι ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα μέχρι τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἐβασίλευσαν πολλοὶ ἐνδοξοὶ βασιλεῖς, οἵτινες ἀνάγονται εἰς μίαν καὶ μόνην δυναστείαν τὴν τῶν Μακεδόνων, πρὸς τὴν ὁποίαν τοσαύτην ἀφροσύνην ἐδείξεν ὁ λαὸς καὶ ἐξαίρετος οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δῆμοι, ὥστε, καὶ ἐὰν ἡ βασιλεία περιέπιπτεν εἰς χεῖρας κληρονόμων ἀνιχνῶν, ἤνεχοντο ὅπως δεξιώτεροι ἄνδρες, συγκυβερνήτων μετ' ἐκείνων, διατηρῶσι τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον. Οὕτω δὲ κατωρθώθη νὰ παγιωθῇ ἡ βασιλεία, συνδυαζομένη τῆς κληρονομικῆς ἐξουσίας μετὰ τῆς αἰρετικῆς, καὶ νὰ διατηρηθῇ ἡ δυναστεία τῶν Μακεδόνων ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον οἱ Ἄραβες, οἱ Ρῶσοι καὶ οἱ Βούλγαροι κατακτώνται τὰς χώρας τοῦ κράτους· ὑποτάσσονται ὅμως οἱ Βούλγαροι δις (971—1018), καὶ ἀνακτάται τὸ κράτος πάλιν χώρας τινῆς τῆς Ἀσίας προαπολεσθεύσας, ἔτι δὲ τὴν Κύπρον, ἣν εἶχον κατακτήσει οἱ Ἄραβες ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῶν μετὰ τὸν Ἡράκλειον, καὶ τὴν Κρήτην, ἣν εἶχον καταλάβει ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ. Ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης κατορθοῦται συνάμα διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἄλλων μέσων ἡ ἐνότης τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ πραγματοποιῶνται κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἦττον αἱ σωτήρια προαίρεσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν αὐτοκρατόρων τῆς προηγουμένης περιόδου.

§ 2. Βασιλεῖος ὁ Μακεδόν.— Ἀρχηγὸς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἦτο Βασιλεῖος ὁ Μακεδόν, ὅστις καταλαβὼν τὸν θρόνον (τῷ 867) ἐπαγγέλατο σημαντικὰς εἰς τὸ κράτος βελτιώσεις. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος δὲν εἶχε μὲν τὴν μεγαλοφυΐαν, δι' ἧς λαμπρύνονται τὰ κράτη, ἀλλ' εἶχε τὸν πρακτικὸν καὶ συνετὸν νοῦν, δι' οὗ συντηροῦνται καὶ σώζονται. Οὗτος κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ σεβαστὸν παρὰ τε τοῖς Ἄραβι καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι τῆς Ἀραβίας ἀπὸ τῶν πρώτων μάλιστα ἀπῆρσε τὴν δαλματικὴν παραλίαν, καὶ διέδωκεν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς καὶ εἰς τὰς πόλεις σλαυθικὰς φυλάς τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλὰ πρὸ γέντων ἐτιμήθη ὁ Βασιλεῖος διὰ τὴν ἐπιτηδεύτησιν τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως. Οὗτος ἠρξάτο τὸν στρατὸν καὶ ἔταξεν αὐτὸν ὑπὸ ἐπιτηδεύτου ἡγεμόνα· προήγαγε καὶ ἐπροστάτευσεν τὴν τέχνην, εἰσήγαγεν οἰκονομίαν καὶ τάξιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων, ἐποδολαπλασίασεν τοὺς πόρους τοῦ κράτους, καὶ περιέστειλε τὰς καταχρήσεις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Αὐστηρῶς δ' ἐπιτηρῶν εἰς τε τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης, περιποίησε τὸ κυριώτερον ἀγαθὸν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀσφάλειαν. Ὁ Βασιλεῖος διέταξε τὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν νέαν τῶν νόμων συλλογὴν, ἣτις συμπληρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος φέρεται τὸ ὄνομα Βασιλικὰ. Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα τῇ φροντίδι αὐτοῦ ἐδέχθησαν κατὰ πρῶτον τὸν χριστιανισμόν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Λα-

1. Τὰ Βασιλικὰ προήλθον ἐκ μεταφράσεως, συντομεύσεως καὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ νομικοῦ βιβλίου τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν. Ἀναθεωρηθέντα δὲ πολλάκις μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου (950) ἐβλάστησαν εἰς τὴν σημερινὴν αὐτῶν μορφήν.

κωνικῆς, ὅτινες ἔως τότε εἶχον διατηρήσει τὴν εἰδωλο-
λατρείαν. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέθανε τῷ 886¹.

§ 3. **Λέων ὁ Σ'**.—Διάδοχος τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξεν ὁ
υἱὸς αὐτοῦ Λέων ὁ Σ' (886—912), ὁ ἐπικληθεὶς σοφός. Οὗ-
τος ἂν καὶ ἐστῆρειτο πολεμικῶν ἀρετῶν, ἦτο δμως πρᾶξος
καὶ πρὸ πάντων λόγιος καὶ φιλόπονος ἀνὴρ· καὶ μολονότι
αἱ ἰδία αὐτοῦ συγγραφαὶ δὲν ἔχουσι πολλὴν ἀξίαν, ἀλλ'
ὡς προστατεύσας τὰ γράμματα, καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐπιμε-
λείας συντελέσας εἰς τὴν ἐμφύχωσιν αὐτῶν ἐκλήθη σοφός.

§ 4. **Ἐξωτερικαὶ Λέοντος τοῦ Σ' ἐπιχειρήσεις.**—
Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐξωτερικαὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ ἐπιχειρή-
σεις ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς· διότι ἐκτὸς τῆς Ἑνετίας, ἣτις
ἀνεγνώρισεν ἐκ νέου τὴν προστασίαν τοῦ βυζαντινοῦ κρά-
τους, καὶ τῆς ἀποικίας, ἣν ἐπέτυχε νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν
τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ὅπως χρῆσιμοποίησῃ τὴν ἀπὸ ἀδιαιεί-
πτων πολέμων ἐρημωθεῖσαν ἐκείνην χώραν, αἱ πρὸς τοὺς
Ρώσους, Βουλγάρους καὶ Σαρακηνούς μάχαι αὐτοῦ ὑ-
πῆρξαν ἀτυχεῖς. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς Βουλγάρους, ὧν ὁ
βασιλεὺς Συμεὼν ἀνανεύσας τὰς ἐπιδρομὰς αὐτοῦ εἰς τὴν
τῶν Βυζαντινῶν χώραν (888) ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν, ὁ Λέων ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην
κατὰ τοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους ἔταξαν ἐκεῖνοι, καὶ νὰ ἀ-
πονεύμῃ μάλιστα πρὸς καιρὸν εἰς τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν τὸν

1. Ὁ Βασιλεὺς ὁ Μακεδόν, ἀναθὰς εἰς τὸν θρόνον, καθήρесе τὸν
Φώτιον καὶ ἐπανήγαγε τὸν Ἰγνατίου. Ἀποθανόντος ὁμοῦ μετ' αὐτὸν πολλὸ
τοῦ Ἰγνατίου, ἀνεκλήθη καὶ πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπὶ
τοῦ Βασιλείου ὁ Φώτιος, καὶ πατριαρχεύσας τὸ δεύτερον ἔτη ἐννέα
ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ὅστις αὐτοκρά-
τωρ γενόμενος ἀνεβίβασεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀδελφὸν του
Στέφανον δεκαεξαετὴ τὴν ἡλικίαν ὄντα.

τίτλον βασιλείως, τὸν ὁποῖον οὐδέποτε οἱ Βυζαντινοὶ ἀπέ-
νιμαν εἰς τοὺς μονάρχας τῆς Εὐρώπης¹. Τὸν δὲ Ὀλῆγ,
ἡγεμόνα τοῦ ρωσικοῦ κράτους², ἐκστρατεύσαντα κατὰ
τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐπιχειρήσαντα ἔροδον καὶ κατ' αὐ-
τῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907), διὰ πολλῶν χρη-
μάτων κατῶρθωτε νὰ ἀναχαιτίσῃ. Ἐπειδὴ δὲ παρημέ-
λησεν ὁ Λέων τὴν ναυτικὴν δύναμιν τοῦ κράτους, κα-
τῶρθωσαν καὶ οἱ Ἀραβεὶς νὰ λάδωσι τὴν Λημνον καὶ
πολλὰς ἄλλας νήσους· προελάσαντες δὲ καὶ μέχρις αὐ-
τῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ
τῆς Προποντιδος, ἐπὶ τέλους ἐκυρίευσαν (904) καὶ αὐτὴν
τὴν δευτέραν ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τοῦ κράτους τμήματι
πρωτεύουσαν πόλιν, τὴν Θεσσαλονικίην.

1. Τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεκάλουν ρῆγας, τοὺς
δὲ λοιποὺς ἡγεμόνας, μεθ' ὧν ἔρχοντο εἰς συνάφειαν, ἐξουσιαστὰς ἢ
ἄρχοντας· μόνους δὲ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Περείας ἀπεκάλουν βασιλεῖς.

2. Τὸ ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι κατὰ πρῶτον ἀναφερόμενον
τοῦτο ἔθνος συνέκειτο ὄχι μόνον ἀπὸ σλαυικὰ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σκανδι-
ναυικὰ στοιχεῖα. Οἱ τελευταῖα οὗτοι τολμηροὶ πολεμισταὶ κατεκτή-
σαντο (περὶ τὰ 860) τὴν μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Δούναϊ καὶ τῆς Λευκῆς
θαλάσσης χώραν, καὶ ἐνοθεύσαν μετὰ τῶν Σλαύων κατοίκων ἀπετελε-
σαν ἔθνος ἰσχυρὸν, ὀνομασθὲν τὸ τῶν Ρώσων. Ἐπιτετα ἐξηπλώθησαν
πρὸς μεσημβρίαν περὶ τὸν Δάνακριν ποταμὸν, καὶ ἠπέπλησαν ἐντεῦθεν
τὸ πρῶτον (864) ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ τὴν
πρωτεύουσάν αὐτοῦ. Οὕτω παρήχθησαν κατ' ἀρχὰς δύο ρωσικὰ κράτη,
ὧν τὸ μὲν εἶχεν ἐστίαν τὸ Νοβογόροδον, τὸ δὲ τὴν Κιοβίαν. Ὁ πρῶ-
τος ἡγεμὸν τοῦ πρώτου ὑπῆρξεν ὁ Ρούριχος (861—879). Τοῦτου τὸν
ἀνήλικον υἱὸν Ἰγῶρ ἐπετρόπευσεν ὁ Ὀλῆγ, ὅστις καὶ διεφύλαξε τὴν
ἀρχὴν μέχρι θανάτου (912). Ὁ Ὀλῆγ ὑπέταξε καὶ τὸ ἕτερον κράτος,
καὶ μετέθηκε τὴν ἔδραν εἰς Κιοβίαν (892)· ποιήσας δὲ τὴν κατὰ τῆς
Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατείαν συναμολόγησε μικρὸν πρὸ τοῦ θανά-
του τοῦ Λέοντος συνθήκην πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς.

§ 5. **Οί πρὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' βασιλευσάντες Ἀλέξανδρος καὶ Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνός.**—
 Λέων ὁ σοφὸς ἀποθανὼν ἀφῆκεν υἱὸν Κωνσταντῖνον τὸν Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, τὸν ἐκ τῆς τετάρτης συζύγου αὐτοῦ Ζωῆς¹ γεννηθέντα. Ἀλλὰ πρὶν ἢ οὗτος λάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, ἐκυβέρνησεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λέοντος Ἀλέξανδρος ὡς βασιλεὺς καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντίνου τοῦ Ζ'. Ἀποθανόντος ὁμοῦ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ ἐν ἔτος (913), Κωνσταντῖνον τὸν Ζ' ἐπετρόπευσεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ζωῆ (μέχρι τοῦ 919), ἀκολούθως δὲ Ρωμανὸς ὁ Α' ὁ Λεκαπηνός, οὗ τὴν θυγατέρα Ἑλένην εἶχε λάβει σύζυγον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ'. Ἀλλ' ὁ Ρωμανός, ὅστις ἦτο εἰς τῶν ἐπιτηδειοτέρων στρατηγῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ναύαρχος τοῦ κατὰ τὸν Εὐξείνιον πόντον στόλου, ἀφοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ βασιλοπάτορος ἐσφετερίσθη τὴν κυβέρνησιν, ἐξόρισας τὴν Ζωὴν, ἀνηγόρευσε τέλος ἑαυτὸν (920) καίσαρα καὶ αὐγούστον· καὶ δὲν ἀφῆρεσε μὲν τὸ ὄνομα τοῦ βασιλείως ἀπὸ τοῦ γαμβροῦ του, ἐκράτει ὁμοῦ αὐτὸν ὡς αἰγμάλων ἐνεὸς τῶν βασιλείων.

§ 6. **Τὰ ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ συμβάντα.**—
 Ρωμανὸς ὁ Α' ὁ Λεκαπηνός ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Βουλγάρους, ὧν ὁ βασιλεὺς Συμεὼν, ἀφελόμενος ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐρίδων καὶ ραδιουργιῶν, ἐπανέλαβε τὰς ἐχθροπραξίας, καὶ οὐ μόνον τὰς περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ Ἀδριανούπολιν χώρας ἐλεηλάτησεν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς κυρίως Ἑλλάδος

1. Διὰ τὴν γάμον τούτων ἐφόρτισε τὴν Λέοντα ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός. Ἀλλ' ὁ Λέων, ἀνυπομένοντας ἕτερον πατριάρχη, ἔλασε δι' αὐτοῦ τὸν ἀφορισμὸν, καὶ ἐστεφῆ (911) διὰ τοῦ νέου πατριάρχου ὡς συμβασιλεὺς τὸν ἐκ τῆς Ζωῆς γεννηθέντα Κωνσταντῖνον.

ἐπροχώρησε. Μόνον δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) συνωμολόγησεν ὁ Ρωμανὸς εἰρήνην πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Ἀπέκρουσεν ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τοὺς Οὐγγυροὺς, εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος (934), καὶ τοὺς Ρώσους, φθάσοντας ὑπὸ τὸν Ἰγῶρ¹ ἤδη (941) τὸ τρίτον² μετ' ἀναριθμήτων πλοιαρίων μέχρι τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου καὶ πολλὰς θηώσεις διενεργήσαντας, τοὺς κατετρόπωσε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ, καταπλέξας πολλὰ πλοῖα αὐτῶν διὰ τοῦ ὕψους πυρός, ἄλλα δὲ καταποντίσας αὐτὰνδρα· συλλαβῶν δὲ καὶ πλείστους αἰγμάλωτους, ἐπὶ τέλους τοὺς ἠνάγκασε νὰ συνθηκολογήσῃσι μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἐν Ἀσίᾳ προσέτι ἐπέτυχε κατὰ τῶν Ἀράβων ὁ Ρωμανός, ἐπεκτείνας τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ἄλυος μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγριδος ποταμοῦ, καὶ πολλοὺς τῶν ἡγεμόνων (ἐμιρῶν) τῶν κρατῶν, ἅτινα ἐσχηματίσθησαν ἐκ τοῦ κατακερματισθέντος καλιφάτου τοῦ Βαγδάτιου, ὑποτάξας. Τέλος ὁ Ρωμανός, ἀνοικοδομήσας πολλὰς πόλεις κατὰ τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν, τὰς ἐκ προηγουμένων ἐπιδρομῶν παθεύσας, καὶ κοσμήσας τὴν πρωτεύουσάν διὰ περιφανῶν οἰκοδομῶν, ἐπειδὴ παρέλαβε συμβαλεῖς καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ³, καὶ ἐταπεινώσε πέραν παντὸς μέτρου τὸν νόμιμον βασιλεῖα, καθηρέθη (944) ὑπὸ

1. Ὁ Ἰγῶρ ἤρξε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπιτροπεύσαντος αὐτὸν Ὀλέγ. Ἐπειδὴ δὲ ἀποθάνων (945) κατέλειπε ἀνήλικον υἱόν, ἀντ' αὐτοῦ ἐκυβέρνησεν ἡ σύζυγος τοῦ Ὀλέγ Ὀλγα.

2. Οἱ Ρῶσοι ἠπειλήσαν τὸ πρῶτον (864) ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ δεύτερον δὲ ὁ Ὀλέγ ἐπεχείρησεν ἔρροδον κατ' αὐτῆς (907), καὶ τὸ τρίτον (941) ὁ Ἰγῶρ.

3. Ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ ὁ νεώτερος Θεοφύλακτος ἐχειροτονήθη πατριάρχης εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν.

των στρατηγῶν τοῦ κράτους· καὶ περιορισθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Στεφάνου νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ νὰ κλεισθῇ ἐντὸς τῆς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ μονῆς, ἔνθα καὶ ἀπέθανε μετὰ τινα ἔτη.

§ 7. **Κωνσταντῖνος ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.**— Μετὰ Ρωμανὸν τὸν Λεκαπηνὸν καταλαμβάνει τὸν θρόνον ὁ υἱὸς Λέοντος τοῦ σοφοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος, τεσσαρακονταετῆς ὢν τὴν ἡλικίαν. Οὗτος, συλλαβὼν τοὺς υἱοὺς τοῦ Ρωμανοῦ Κωνσταντῖνον καὶ Στέφανον, ἐξώσεν αὐτοὺς ἐκ τῆς πρωτεύουστος καὶ ἐκυβέρνησε μόνος (ἀπὸ τοῦ 944—959). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐπεμελήθη τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν· συνέγραψε δὲ καὶ πολλὰ τὸ πλεῖστον συνευλεγμένα ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραφῶν· διδάχθεις δὲ ὑπὸ τῆς παιδείας καὶ τῆς ἀτυχίας ἐπιθύμησε τὸ καλὸν, καὶ ἐπέτυχε πολλὰ ἐκ αὐτοῦ. Συνῆψε προσέτι φιλικὰς σχέσεις μετὰ πολλῶν ἔθνων καὶ ἡγεμόνων. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ μεγάλη δούκισσα τῆς Ρωσσίας Ὀλγα, ἡ ἐπιτροπεύσασα τὸν υἱὸν τοῦ Ἰγῶρ, ἐπέζητησε τὴν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς εἰρήνην, καὶ ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη (956), καὶ ἐνθεοῦσα μετέφερεν εἰς τὴν Ρωσίαν τὸν χριστιανισμόν. Ἐκτοτε δὲ τὸ ρωσικὸν ἔθνος διέκειτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φιλικῶς πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν.

§ 8. **Ρωμανὸς ὁ Β'.**— Μετὰ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἀποθανόντα (τῷ 959) ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ρωμανὸς ὁ Β'. Καὶ αὐτὸς μὲν εἶναι ἄσημος διὰ τὴν πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἀκολασίαν κλίσιν αὐτοῦ, ἡ βασιλεία του δμως εἶναι περικλήεις, καὶ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἐνδοξοτάτας τῶν ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ἰδίως διὰ τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τῶν στρατηγῶν Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Λέοντος Φωκᾶ (υἱῶν τοῦ

Βάρδα Φωκᾶ τοῦ ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Α' κατὰ τῶν Ρώσων διαπρέψαντος). Οἱ στρατηγοὶ οὗτοι ἀφῆρσαν (τῷ 961) τὴν νῆσον Κρήτην ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Τότε ὁ Νικηφόρος ἐπρονόησε καὶ περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ξένοις. Ἐπιστρέψας ἀκολουθῶν ἐκεῖθεν μετὰ πολλῶν λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διέπρεψαν δὲ οἱ στρατηγοὶ οὗτοι πολεμοῦντες καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Συρίᾳ, καὶ κυριεύσαντες τὴν Βέρροϊαν (τὸ σημερινὸν Χαλέπιον) καὶ ἐξήκοντα ἄλλας πόλεις ἐπλήρωσαν τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ κράτους διὰ τῶν ἀμετρήτων θησαυρῶν, οὓς ἀπήγαγον ἐκ Κρήτης καὶ Συρίας.

§ 9. **Νικηφόρος ὁ Β'.**— Ρωμανὸς ὁ Β', ἀποθανὼν (τῷ 963), κατέλιπε ἀνηλίκους υἱοὺς Βασίλειον τὸν Β' καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Η', ὧν ἐπετρόπευσεν ἡ μήτηρ αὐτῶν Θεοφανῶ, μέχρις οὗ ἔλαβεν αὐτὴ σύζυγον τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον τὸν Β' τὸν Φωκᾶν, ὃν ὁ λαὸς διὰ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ κατορθώματα μετ' ἀνευφημιῶν ἀνετίθασεν εἰς τὸν θρόνον (963) ὡς κηδεμόνα τῶν ἀνηλίκων αὐτοκρατόρων. Ὁ Νικηφόρος καὶ ὡς βασιλεὺς, διαφυλάξας τὸ μέγα ἀπὸ τοῦ πολέμου ὄνομα, ἀνεκτίσαστο ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν τὴν Κιλικίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κύπρον, καὶ ἐγκατέστησεν ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι χριστιανούς κατοίκους. Πολιορκήσας δὲ καὶ τὴν πολυβύρλητον Ἀντιόχειαν, ἤϊε ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἡτομία τῶν ἀκμαϊότερων πόλεων τῆς Ἀσίας, κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃται καὶ αὐτὴν (969). Ἐν τῷ μεταξύ Ὁθῶν ὁ Α' 1

1. Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξιωμα ἀπὸ τῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν εἶχε μεταβιβασθῆ (ἀπὸ τοῦ 919) εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ σαζονικοῦ οἴκου Ἐρρικὸν τὸν Ὀρνηθῆραν, οὗ υἱὸς ἦν Ὁθῶν ὁ Α' 1.

ὁ Μέγας, ὅστις ἐστέφη ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ πάπα αὐτοκράτωρ, θέλων νὰ ἀποκτήσῃ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατεχομένην κάτω Ἰταλίαν, ἐζήτησε διὰ πρεσβείας ὡς νύμφην διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὀθωνα τὸν Β' τὴν θυγατέρα τοῦ Ρωμανοῦ Θεοφανώ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν Ὀθων χωρὶς νὰ περιμείνῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρεσβείας προσέβαλε τὴν Ἀπουλιαν, ὁ δὲ Νικηφόρος ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἀνακτήσῃται τὴν μέσσην καὶ τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἢ περὶ κηδεστείας αὐτῆ ὑπόθεσις ἀπέτυχεν.

§ 10. **Αἱ διατάξεις Νικηφόρου τοῦ Β' καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ.**—Ὁ Νικηφόρος συμφώνως πῶς πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν μεταρρυθμιστῶν αὐτοκράτορων ἀπηγόρευσε τὴν ἔθρυσιν νέων μοναστηρίων, καὶ τὴν ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων εἰς τὰ ὑπάρχοντα μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας· καὶ ἐζήτησε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῆς διοικήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, νὰ μὴ ψηφίζονται δηλαδὴ καὶ νὰ μὴ προχειρίζονται ἐπίσκοποι ἄνευ τῆς γνώμης αὐτοῦ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι θὰ περιστείλῃ πολλὰς καταχρήσεις. Δυσχερέρησεν ἑμῶς διὰ τούτου τὴν μοναχικὴν τάξιν καὶ τὸν κληρὸν, καὶ αὐτοὺς δὲ προσεῖτε τοὺς αὐλικούς, διότι ἠβέλγη νὰ περικόψῃ τὰς ὑπερόγκους χρηματικὰς δωρεὰς, αἵτινες ἐδίδοnton εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ἐνεκα τούτων λοιπὸν τῶν διατάξεων ἅπασαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ὧν τὰ συμπερόντα προσεβάλλοντο, κατεξάνεστησαν κατ' αὐτοῦ. Δυστυχῶς δὲ καὶ ὁ Νικηφόρος, ἐνόδιων εἰς τὰς φθονεράς ἰσως εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Λέοντος, ὅστις παρεξέτραπῃ εἰς πολλὴν πλεονεξίαν καὶ κατάγρησιν, ἀφῆρεσε τὴν στρατηγίαν ἀπὸ τοῦ ἐκ μητρὸς ἀνεψίου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, τοῦ ἐπιφανεστέρου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους στρατηγοῦ. Ὄθεν ὁ Ἰωάννης

συνεννοηθεὶς, φαίνεται, καί—μετὰ τῆς συζύγου τοῦ Νικηφόρου Θεοφανούς, εἰσέρχεται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ δολοφρονεῖ τὸν Νικηφόρον ἐν τῷ βασιλικῷ θαλάμῳ.

§ 11. **Ἡ ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ ὑποχείρωσις τῶν Βουλγάρων.**—Ἄμα καταλαβὼν τὸν θρόνον ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Νικηφόρου Ἰωάννης ὁ Α' ὁ Τσιμισκῆς (969), προσέλαβεν ἀμέσως συνάρχοντας τῆς βασιλείας Βασίλειον τὸν Β' καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Η'. Ἰσως δὲ θὰ ἐνυμφεῖτο καὶ τὴν μητέρα αὐτῶν Θεοφανώ· ἀλλ' ἐνδοῦς εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ πατριάρχου ἀπεμάκρυνεν αὐτὴν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Προκόννησον, μὴ θεωρήσας φρόνιμον νὰ συζήσῃ μετὰ γυναικὸς ἐπιβουλευσάσης, ὡς ἐπιστεύετο, τὴν ζωὴν καὶ τῶν δύο αὐτῆς συζύγων. Ἀνεδείχθη δὲ ὁ Τσιμισκῆς οὐχὶ κατώτερος τοῦ προκατόχου αὐτοῦ εἰς τε τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τοὺς πολέμους. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου προσέβαλον ἀπὸ κοινοῦ τὸ βυζαντινὸν κράτος οἱ Ρῶσσοι καὶ οἱ Βούλγαροι προελάσαντες μέχρις Ἀνδριανουπόλεως· ἀλλ' ὁ Τσιμισκῆς κατόρθωσε νὰ καταβάλλῃ αὐτούς. Διότι οἱ μὲν Ρῶσσοι συνθηκολογήσαντες ἀνεχώρησαν, καὶ καθ' ὅδον προσβληθέντες ὀλοήσθησαν τινος φυλῆς φοβεράν ἔπαθον σφαγὴν· οἱ δὲ Βούλγαροι ἐντελῶς ὑπετάχθησαν, καὶ ἡ Βουλγαρία, κατὰ τὰς βυζαντινὴν ἐπαρχίαν, διηρέθη εἰς τμήματα, ὧν προέστησεν ὁ Τσιμισκῆς ἰθαγενεῖς μεγιστᾶνας, ὀνομαζομένους βοιβόδας.

§ 12. **Ἐξωτερικαὶ σχέσεις Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ.**—Ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς συγκατετέθη νὰ δώσῃ εἰς γάμον τῷ Ὀθωνι τὴν δεκαεξαετὴ θυγατέρα τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Β' Θεοφανώ· διότι περισπώμενος ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολέμων δὲν ἤθελε νὰ

δυσχερῆσθαι συνάμα καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ Ὁθωνος τοῦ Β' ἐτελέσθη ὑπὸ τοῦ πάπα ἐν Ρώμῃ (972). Ἡ χρηστὴ, ὠραία καὶ εὐφυῆς αὐτὴ νέα, ἐπιτροπεύσασα κατόπιν διὰ τὸν πρότερον τοῦ συζύγου τῆς θάνατον τὸν ἀνήλικον υἱὸν τῆς Ὁθωνά τὸν Γ', οὐκ ὀλίγον ἰσχυρῶς εἰς τὰ δημόσια πράγματα, καὶ ἀπέδειξε εἰς περιστάσεις δυσχερεῖς πολλὴν μεγαλοπρῶσιν καὶ δεξιότητα. Ἀλλὰ καὶ οἱ παρακολουθήσαντες τὴν Θεοφανώ, καθὼς καὶ οἱ μετέπειτα προσκληθέντες ὑπ' αὐτῆς εἰς Εὐρώπην σοφοὶ Ἑλληγες πολὺ ἐπενήργησαν εἰς τὴν διανοητικὴν διάπλασιν τῆς ἐν Συρίᾳ κυριαρχίας τῶν Βυζαντινῶν, καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Ἀράξου ποταμοῦ καὶ μέχρι τοῦ σουεσσικικοῦ ἰσθμοῦ, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἣν κατεῖχον πολλοὶ ἐμίραι, καὶ ἔφθασε νικητῆς μέχρι τῶν μερῶν, ἀρ' ὧν πηγαζοῦσιν ἡ Εὐφράτης καὶ ἡ Τίγρις. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μωαμεθῶνι οὐκ ἀπεσώθησαν εἰς τὸ Βαγδάτιον, καὶ αὐτὸς ἐσκόπεε νὰ προσβάλῃ καὶ τὴν πρωτεύουσάν αὐτῆν τοῦ καλιφάτου, ὁ καλιφὸς τοῦ Βαγδατιοῦ συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς αὐτόν. Καὶ τότε μὲν ὁ Τσιμισκῆς ἐπανάκαμψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἐπειδὴ ὅμως αἱ γινόμεναι συνθήκαι μετ' οὐ πολὺ ἀνετράπησαν, ἐκστράτευσας καὶ πάλιν ὁ Ἰωάννης ἀπέθανεν ἐν Κιλικίᾳ (τῷ 976).

§ 13. Ἡ ὑπὸ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου δευτέρα ὑποχείρωσις τῶν Βουλγάρων.— Μετὰ τὸν θάνατον Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν (976—1025) ὁ τριεγγώνος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα Βασίλειος ὁ Β' ὁ βουλγαροκτόνος, εἰκοσαετῆς ὄν τὴν ἡλικίαν καὶ ἐνάμιλλος ἀμφοτέρων τῶν προκατόχων του. Ἄλλ' ἐν

τῇ ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐκίνησε στάσιν ἐναντίον τοῦ ὁ στρατάρχης τῆς Ἀνατολῆς Βάρδας ὁ Σκληρός, τὴν ὁποίαν κατέβαλεν ὁ ἐκ τῶν ἑμπεριωτέρων στρατηγῶν τῆς ἐποχῆς ἐκίνησε Βάρδας ὁ Φωκῆς. Ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ὠφελουμένη καὶ ἡ Βουλγαρία ἐπανεστῆ καὶ πάλιν. Ὁ Βασίλειος θέλων νὰ παγιώσῃ τὴν μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐνώσιν τῆς χώρας ταύτης, ἐπεχείρησε πόλεμον μακρὸν κατὰ τῶν ἐπαναστάντων βοιβοδῶν τῶν Βουλγάρων, οἵτινες εἶχον τότε ἡγεμόνα τὸν τολμηρὸν Σαμουήλ. Καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ μὲν τοῦ πολέμου τούτου, ὅστις διήρκεσεν ἐκ διαλειμμάτων τὴν πρωτεύουσάν αὐτῶν ἐν τῇ πλησίον τῆς λίμνης Ὀχρϊδος Πρέσπας, κατώρθωσαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ληστρικὰς καὶ φονικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἠπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα, ἔνθα ἠπειλήσαν καὶ τὴν Πελοπόννησον· ἐπέτυχον μάλιστα καὶ αὐτὸν τὸν Βασίλειον, ὀδηγήσαντα ἐναντίον αὐτῶν τὰ στρατεύματά του (981), νὰ πρέψωσιν εἰς φυγὴν. Μετὰ εἰκοσιπενταετηθμως ἀδιάκοπον καὶ πεισματώδη πόλεμον κατώρθωσεν ὁ Βασίλειος νὰ κατατροπώσῃ τέλος πάντων τοὺς Βουλγάρους. Προσηνέγη ἐν τούτοις σκληρῶς πρὸς αὐτούς· διότι, ὡς λέγεται, ἐτύφλωσε 15 χιλιάδας αἰχμαλώτων, ἀφείκει ἕνα μόνον ἐπὶ τοῖς 100, ἵνα καθοδηγήσῃ τοὺς τυφλοὺς εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν. Ἐντεῦθεν καὶ βουλγαροκτόνος, λέγουσιν, ἐκλήθη. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο κατεπτόσῃ τοὺς Βουλγάρους, καὶ ἐπειδὴ συνάμα ἐπροεβῆ καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σαμουήλ Γαβριήλ ὑπὸ τινος τῶν βοιβοδῶν, ἐπετεύχθη τελευταίον (1018) ἡ ὀλοσχερῆς ὑποχείρωσις τῆς Βουλγαρίας, καὶ κατέστη αὐτὴ ἐπαρχία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

§ 14. Τὰ λοιπὰ Βασιλείου τοῦ Β' κατορθώματα.

— Διαρκούντος τοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμου, Ὁθων ὁ Β', διαδεχόμενος (973) ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὡς ἀνήκουσαν αὐτῷ διὰ τὸν μετὰ τῆς Θεοφανοῦς γάμον. Ἄλλ' ὁ Βασίλειος κατώρῃωσε νὰ κατατροπώσῃ ἄλοσχερῶς διὰ τῶν στρατηγῶν του τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ὁθωνος δύναμιν περὶ τὸν Τάραντα, καὶ νὰ ἀνακτῆσθαι (982) πάντα, ἔσα οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ἀποβάλλει ἐν Ἀπουλίᾳ καὶ Καλαυρίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸ ἔτη. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ ἡγεμὸν τῶν Ρώστων Βλαδίμηρος, ἀποφασίσας νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμόν, ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸ θρησκευμα τοῦτο παρ' ἐκείνων, παρὰ τῶν ἰσχυρῶν εἶχε δεχθῆν αὐτὸ καὶ ἡ προμήτωρ αὐτοῦ Ὁλγα. Ὁθεν οὕτως ἀρῶν ἐκυρίευτε τὴν Χερσῶνα, κατοικοῦμένην ὑπὸ χριστιανῶν, ἐβαπτίσθη ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξήτησε τότε σύζυγον τὴν τοῦ Βασιλείου ἀδελφῆν Ἄνναν. Λαβὼν δὲ ταύτην, καὶ τὴν Χερσῶνα ἀπέδωκε τῷ Βασιλεῖφι, καὶ πιστὸς αὐτοῦ σύμμαχος ἕκτοτε διετέλεσε¹. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑποκινήθεισαν ὑπὸ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ στάσιν (989) κατέβαλεν ὁ Βασίλειος, καὶ τοὺς ἐμίρας τῆς Συρίας ὑπεχρέωτε νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν του, καὶ τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀρμενίας ἠνάγκασε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετ' αὐτοῦ.

§ 15. **Ἡ εἰς Ἀθήνας ἄφιξις Βασιλείου τοῦ Β' καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ.**— Μετὰ τὸ τέλος τοῦ βουλγαρι-

1. Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι ἐκλήρονόμησαν τὸν δικέφαλον αἶτον παρὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἤρξαντο νὰ ἐκπολιτίζωνται διὰ τῆς σχέσεως καὶ ἐπιμείας, ἣν εἶχον μετὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ἐκτοτε δὲ καὶ αἱ χῶραι, ἐρ' ὧν ἤρχε τότε ὁ Βλαδίμηρος, ὑπέκυψαν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

κοῦ πολέμου ὁ Βασίλειος, εἰσελάσας θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ἀγρίδα, ἧτις ἦτο ἡ μητρόπολις τῆς Βουλγαρίας, καὶ ἐν ἧ ἦσαν ἰδρυμένα τὰ βετίλεια τῶν βασιλέων αὐτῆς, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἀγαπητὴν τοῦ Σαμουὴλ πόλιν Πρέσπαν, καὶ ἐκ ταύτης διὰ θριαμβευτικῆς πορείας ἔφθασεν εἰς Λαμίαν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Θερμοπύλας καὶ διὰ τῆς Λοκρίδος καὶ Βοιωτίας εἰς Ἀθήνας (1019). Τὴν πορείαν ταύτην θεώρησεν ἀπαραίτητον ὁ Βασίλειος, ἀρ' ἐνὸς μὲν ἵνα διατάξῃ τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας πρότερον κατεῖχον οἱ Βούλγαροι ἐν Θράκῃ, Μακεδονίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ· ἀρ' ἑτέρου δὲ ἵνα ἐπισκερθῇ τὰς Ἀθήνας, περὶ ὧν τοσαῦτα ὑπῆρχον ἀναμνήσεις. Ὁθεν μετὰ στρατοῦ λαμπρῶς παρετεταγμένον ἀνήλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅστις ἦτο τότε διεσκευασμένος εἰς περικαλλῆ νῶον τῆς Θεοτόκου, εὐχαρίστησε τὸν Θεὸν διὰ τὴν νίκην του, καὶ ἐκεῖθεν κατελθὼν ἐν παρατάξει εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ὠρελῆθεις ἐπὶ μικρὸν ἐκ τῆς ἀνέσεως ἐπεσκεύασε καὶ οὗτος τὸν ἀγῶνόν τοῦ Οὐάλεντος. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἠϋξήσαν αἱ δημόσιαι εἰσπράξεις, ἐπολλαπλασιάσθη ἡ πώλησις τῶν τεχνουργημάτων, καὶ πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ ἐμπορία. Ὁ τελευταῖος οὗτος τῶν βυζαντινῶν ἱκανῶν αὐτοκρατόρων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος ὁ Β', ἐβδομηκοντοῦτης γενόμενος, νοσήσας αἰφνης ἀπέθανε (τῷ 1025).

§ 16. **Κωνσταντῖνος ὁ Η', Ρωμανὸς ὁ Γ' καὶ Μιχαὴλ ὁ Δ'.**— Μετὰ Βασίλειον τὸν Β' ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Βασίλειον τὸν βουλγαροκτόνον διεδέξατο ὁ ἀδρανὴς ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Η', ὅστις ἐπέζησε τρία μόνον ἔτη (μέχρι τοῦ 1028). Μετὰ ταῦτα ἐβασίλευσεν ὁ τῆς θυγατρὸς του

Ζωῆς σύζυγος Ρωμανός ὁ Γ' ὁ Ἀργυρὸς, ἀνὴρ λόγιος μὲν, ἀπειρος ὅμως περὶ τὰ παλεμικά· διὸ καὶ ἠττήθη εἰς τὴν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Συρίας ἐκστρατείαν. Ἀλλὰ τὴν ἤτταν αὐτοῦ ἠνώρθωθεν ὁ στρατηγὸς τοῦ Γεωργίου Μανιάκης, ὅστις προέστιατο τῶν περὶ τῶν ἄνω Τίγριν ἐπαρχιῶν. Ρωμανὸν τὸν Γ' φρονεθέντα ἐν τῷ λουτρῷ διεδέξατο (1034) ὁ ἑραστής καὶ ἔπειτα σύζυγος τῆς Ζωῆς Μιχαὴλ ὁ Δ' ὁ Παφλαγῶν, ἀντὶ τοῦ ὁποίου, ἀσθενοῦς ὄντος τό τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα, ἐκυβέρνα ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης.

§ 17. **Ἡ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Δ' ἀπόλεια τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ ἀποστασία τῶν Βουλγάρων.**— Ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Δ' ἀπεπειράθησαν οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ἀρριεσώσιν ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὴν πρὸ 200 ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα ἀπολεσθεῖσαν Σικελίαν. Ἀλλ' ἐνῶ ἔκει μαχόμενος στρατηγὸς Γεωργίος Μανιάκης, παραλαβὼν ἐπικούρους καὶ τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ εὐρισκόμενους τότε Νορμανδοὺς¹, ἐπέτυχε τοῦ σκοπομένου, ἢ βυζαντινὴ αὐτῆ ἀπήγαγε τοῦτον, διαβλήθῆντα παρ' αὐτῆ, δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὗτος οὐ μόνον τὸ ἔργον τοῦ Μανιάκη ἐματαιώθη, ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ τὸν Μανιάκην ἀποσταλέντες εἰς τὴν Ἰταλίαν στρατηγοὶ, ἐπειδὴ δυσηρέστησαν τοὺς Νορμανδοὺς, ἐγένοντο παραίτιοι ὅπως οἱ τελευταῖοι κυ-

1. Οἱ ἐκ τῆς Σκανδιναβίας οὗτοι Νορμανδοὶ ἐπεχείρησαν κατὰ τὸν μεσαῖον πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Βορείου θαλάσσης, τὴν Βρετανίαν, τὰς Κάτω χώρας, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Πορτογαλίαν καὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα κατέλαβον (911) τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν ἐπαρχίαν Νορμανδίαν. Εἰς τὰ 1016 ἦλθον καὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, τὴν ὅποιαν τότε διεμελονεῖον οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Σικελίας, οἱ Λομβάρδοι, οἱ ἐγγύριοι καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας, μαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς.

ριεύτωσι (1041) τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἐναπολειφθῶσι δὲ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς μόνον ἡ Τάρας, τὸ Βρεντήσιον καὶ δύο ἄλλαι πόλεις. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπεστάτησαν πάλιν καὶ οἱ Βούλγαροι· καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Δυρραχίου, μὴ ὑποφέροντες τὴν δυναστείαν τοῦ διοικητοῦ τῶν, ἐχειροτόνησαν ἴδιον ἡγεμόνα καὶ ἠνώθησαν ἀκολούθως μετὰ τῶν Βουλγάρων. Ἡ στάσις ὅμως αὕτη, διαρκέστατα ἔτος ὄλον περίπου, κατεβλήθη. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἀπέθανε καὶ Μιχαὴλ ὁ Δ' ὁ Παφλαγῶν.

§ 18. **Ζωὴ καὶ Μιχαὴλ ὁ Ε' ὁ Καλαφάτης.**— Μετὰ Μιχαὴλ τὸν Παφλαγῶνα ἡ Ζωὴ υἱοθέτησε (1041) τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Μιχαὴλ τὸν Ε' τὸν Καλαφάτην, καὶ ἔσπευον αὐτὸν βασιλεῖα. Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ ὁ Ε' ἠθέλησε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποβάλῃ τὴν κηδεμονίαν τῆς θετῆς αὐτοῦ μητρὸς, καὶ ἀποπέμφσας αὐτὴν εἰς τὴν νῆσον Πρίγκηπον διέταξε νὰ ἀποκαρῆ μοναχῆ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀκούσαντες τοῦτο ἀνέβησαν «ἡμεῖς τοιοῦτον βασιλεῖα δὲν θέλομεν, ἀλλὰ τὴν ἀρχέγονον καὶ κληρονόμον καὶ ἡμετέραν μητέρα Ζωὴν», ὁ Μιχαὴλ ἀντέστη μὲν κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ εἰς μοναστήριον, καὶ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Τότε ὁ λαὸς ἀνηγόρευσε βασιλίσσας τὰς δύο θυγατέρας Κωνσταντίνου τοῦ Η', τὴν Θεοδώραν μετὰ τῆς Ζωῆς.

§ 19. **Ζωὴ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Θ' ὁ Μονομάχος.**— Ἡ Ζωὴ, ἵνα οὐδετερώσῃ τὴν εἰς τὰ πράγματα παρουσίαν τῆς Θεοδώρας, πενήκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν ἐξωσιν τοῦ Καλαφάτου ἔλαβε τρίτον σύζυγον Κωνσταντίνον τὸν Θ' τὸν Μονομάχον, καὶ τὴν ἐπιόυσαν ἔσπευσεν αὐτὸν βασιλεῖα. Οὗτος δὲν ἦτο μὲν χειρότερος τῶν ἀμέσως προκατόχων αὐτοῦ, εἶχεν ὅμως νὰ παλαίσῃ πρὸς πολλὰς δυσχερείας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔσπευθη τὸ κράτος τοῦ ἀρι-

στου στρατηγού, του Γεωργίου Μανιάκη· διότι ούτος ἀποσταλείς πρό μικροῦ ὑπὸ τῆς Ζωῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἀνακληθεὶς ἤδη ὑπὸ τοῦ Μονομάχου, ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τῆς πρωτευούσης πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου ἐρηνεύθη. Περὶ τὰ μέσα δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1043) καὶ οἱ Ρῶσοι, δυσαρεστηθέντες διὰ τὸν ἐπισυμβάντα ἐν Κωνσταντινουπόλει φόνον ἐπιτήμιου τινὸς δημοφύλου των, κατέπλευσαν μέγρι τοῦ Βοσπόρου¹. Καὶ οὗτοι μὲν ἀπεκρούσθησαν· ἐπαρρούσιάζθησαν δὲ μὴ ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Σελσούκοι². Ἄλλ'

1. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐκστρατεία τῶν Ρώσων· διότι ἔκτοτε ἡ Ρωσία, περιπεσοῦσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς ὀλεθρίας ἐμφυλίους διανέξας, δὲν ἤδυνήθη πλέον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἑξωτερικὰς κατακτήσεις.

2. Τὸ Τουρκικὸν ἔθνος λίαν ἀρχαῖον ἐν καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Νῦνε ἀναγόμενον, ἀνήκει εἰς τὴν Καυκασίαν φυλὴν. Ἀποτελοῦν δὲ ἴσον κλάδον τῆς Ἰνδογερμανικῆς ὑποδιαιρέσεως καὶ εἰς πολλὰς φυλάς ὑποδιαιρούμενον ὠρμήθη κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας, καὶ διέμεινεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀγδόου αἰῶνος μ. Χ. ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ οἰκηθείσῃ χώρᾳ τοῦ Τουρκιστάν· κατὰ τὰ μέσα δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, ὑπαχθὲν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀράβων καλιπῶν ἠσπασθῆ τὴν μωαμεθωικὴν θρησκείαν. Μετὰ ταῦτα ἀπαντῶμεν τοὺς Τούρκους πεισιχόρους παρὰ τοὺς καλίφαις τῆς Βαγδάτης, παρ' οἷς ἀπετελοῦν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀββασιδίου καλιφου Μαχατασῆμ (840) τὴν τῶν καλιπῶν σωματοφυλακίαν, ἧς οἱ ἀρχηγοὶ μετ' ὅσον πολὺ καὶ πρωτοπουργοὶ αὐτῶν (ἐμίρ-ἐλ-ἡμίρ) ἀνεδείχθησαν. Ἀπὸ τοῦ ἐνάτου μάλιστα αἰῶνος καὶ δυναστείας ἰδίας οἱ Τούρκοι συνέστησαν, ἐξ ὧν ἡ τῶν Γαζναβιδῶν διετηρήθη ἀπὸ τοῦ δεκάτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Περὶ δὲ τὰ 970 ἄλλη τις φυλὴ τῶν Τούρκων, ἀρχηγὸν ἔχουσα τὸν Σελδζούκ, ἐγκατασταθεῖσα ἐν τοῖς πλησιοχώροις τῆς Βουχαρίας, ἠσπασθῆ τὸν ἰσλαμισμόν, καὶ κατώρυσεν ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τῶν Γαζναβιδῶν νὰ ἱβρῆσῃ (τῷ 1037) τὸ μέγα κράτος τῶν Σελδζουκιδῶν ὑπὸ ἀρχηγόν τὸν Τογροῦλ βῆν (ἔγγονον τοῦ Σελδζούκ) ἐν τῇ Ἀμαδίαν

ὧς εἰ μὴ ἤρκαν οἱ ἐξωτερικοὶ οὗτοι πολέμοι, τὸ κράτος ἐταράττετο καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν συνωμοσιῶν καὶ στάσεων, καὶ ὁ βασιλεὺς περιέπιπτεν ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα. Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος, μηδεμίαν ἔχων πρὸς τὴν Ζωὴν ἀγάπην, ἀπέβλεψε πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ρωμανοῦ, ὅστις κατήγετο ἐκ τοῦ ἐπισήμου καὶ ἰσχυροτάτου οἴκου τῶν Σκληρῶν. Ἐπειδὴ δὲ διεδοθῆ φήμη, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ ἐκποδῶν καὶ τὴν ἰδίαν ἰσχυρον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, ἵνα ἀναδείξῃ βασιλίτισαν τὴν ἐρωμένην του, ἡμέραν τινὰ ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ μεταβῆ εἰς ἐκκλησιαστικὴν τινα τελετὴν, τὴν στιγμὴν καὶ ἦν ἔμμελε νὰ ἱππεύσῃ φωνὴ ἀντήχησεν ἐκ τοῦ μέσου τοῦ περισταμένου πλήθους ἀήμεϊς τὴν Σκληραϊναν βασιλίτισαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἰ μάναι ἡμῶν αἰ πορφυρογέννητοι ζώῃ τε καὶ Θεοδώρα θανούνται», καὶ πολλοὶ ἤθελον φωνεῦθαι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἴσως, ἐὰν δὲν ἔσπευδον αἱ βασιλίτισσαι νὰ προκύψωσιν ἄνωθεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ νὰ καθησυχάσωσι τὸ πλῆθος. Ὁ βασιλεὺς, ἔτοιμαζόμενος κατόπιν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν νεωστὶ ἐμφανισθέντων πολεμίων, ἀπέβίωσε (1055).

§ 20. Θεοδώρα καὶ Μιχαὴλ ὁ σ' ὁ Στρατιωτικός. — Ἐπειδὴ ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Θ', ὁ δὲ λαὸς διεέωξεν πρὸς τὰ τελευταία λείψανα τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου τὴν εὐνοϊαν του, ἀνηγορεύθη βασιλίτισσα ἡ Θεοδώρα. Ὅτε δὲ μετὰ ἕν ἔτος ἐνόσησεν αὐτὴ, ἀπεφασίσθη νὰ ἀναδιδασθῆ εἰς τὸν θρόνον Μιχαὴλ ὁ σ' ὁ Στρα-

τὴν ἔβραν αὐτοῦ στήσαντα. Τὸ κράτος τοῦτο, ἀποῦ κατέκλυσε ἀπασαν τὴν μεταξὺ τοῦ Ὠζου ποταμοῦ καὶ τῆς Συρίας χώραν, ἐξηπλώθη ἀκολούθως· μέχρι τῶν μεθρίων τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Κίνας, συμπεριελαβε δὲ καὶ πολλὰ μέρη τῆς μικρῆς Ἀσίας.

τιωτικός, ὅστις ἦν Βυζάντιος τὴν καταγωγὴν, γέρων δὲ μὴ ἀνίκαιος, καὶ ὅστις ἀνηγορεύθη βασιλεὺς εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας (1056). Ἄλλ' οἱ μεγάλοι τοῦ κράτους στρατηγοί, μὴ ἀνεχόμενοι τὸν Μιχαήλ, ὅστις οὕτε κληρονομικὸν δικαίωμα εἶχεν ἐπὶ τοῦ θρόνου, οὕτε προσωπικὴν τινα ἀξίαν, στασιάζοντες ἀπέδωκαν τὸ ὑπέρτατον τῆς ἐξουσίας ἀξίωμα εἰς τὸν ἐξ εὐκλεοῦς οἴκου καταγόμενον Ἰτακίον τὸν Κομνηνόν. Οὕτω λοιπὸν ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία, καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον ἡ οἰκογένεια τῶν Κομνηνῶν (1057).

§ 21. Γενικαὶ παρατηρήσεις. — Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία, ἣτις ἤρξεν ἐπὶ δύο ὀλοκλήρους αἰώνας, ἔπραξε πολλά καὶ μεγάλα, ἵνα τελειοποιήσῃ τὸν ὄργανισμὸν τοῦ κράτους καὶ κατωρθώσῃ, ἀντιπαρακατατομένη εἰς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους πολέμους, νὰ συντηρήσῃ αὐτὸ, καὶ νὰ ἀνακτήσῃται πλείστα προπολεμθίσιας χώρας. Ἐπίτυχε δὲ τῷ ὄντι ὁπωσδήποτε· διότι ἀπὸ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ Ἡρακλείου οὐδέποτε τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχεν ἀποκτήσει ἐν τῷ κόσμῳ τοσοῦτον λαμπρὸν περιωπὴν, ὅσον ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης. Ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐν Εὐρώπῃ ἤρχεν ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ταϊνάρου καὶ μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τῆς Κροατίας· ἐν Ἀσίᾳ δὲ ἀπὸ Κολχίδος μέχρι τῆς ἄνω Συρίας καὶ μέχρι τῶν χωρῶν τῶν παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος. Μολονότι δὲ κατὰ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας, θεσπισθεῖσης τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, τὰ πλείστα τῶν ὑγιῶν βουλευμάτων τῆς μεταρρυθμίσεως ἀπέτυχον καὶ οἱ πλείστοι τῶν θεσμῶν τοῦ Λεόντος κατελύθησαν, ἡ μακεδονικὴ ἐν τούτοις δυναστεία κατῴρθησε νὰ συμπληρώσῃ τὸν κυβερνητικόν, διοικητικόν, οἰκονομικόν καὶ στρατιωτικόν ὄργανισμὸν τοῦ κράτους οὕτως, ὥστε ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς

ΙΑ'. ἑκκονταετηρίδος τὸ βυζαντινὸν κράτος ἦτο σχετικῶς τὸ πλουσιώτατον καὶ τεχνικώτατον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς διοικουμένων κρατῶν. Διὸ ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ οὐ μόνον πεζικὴν, ἀλλὰ καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον ὑπὸ ἡγεμόνας ἐγκρίτους· καὶ σχέσεις δὲ συνῆψε μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων κρατῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φιλικὰς καὶ συγγενεκάς. Ἄλλ' ἐνῷ ἡ μακεδονικὴ δυναστεία συνεπλήρωσε καὶ ἐξελήνισε τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν διοίκησιν, τὸ κράτος τοῦτο ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθη νὰ παγιωθῇ, διότι τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ αὐτοῦ ἐλαττώματα ἦσαν ἐκ τῶν ἀνεπανορθώτων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ἡ δὲ ἠθικὴ κατάσταση ὁσημέραι ἐχειροτέρευε, καὶ τὰ στοιχεῖα δὲ, ἅτινα ἀπῆρτιζον τὸν πληθυσμὸν τούτου, ἦσαν ἑτεροειδῆ. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατεῖχε τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραινῶν μέχρι τοῦ Ταϊνάρου χώρας, τὰς νόσους, τὰς παραλλίλας τῆς Ἰλλυρίας, Μακεδονίας, Θράκης, τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ παραλλίλα τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ὁμοῦς φυλῆς συννώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθείσης μοναρχίας καὶ ἄλλαι ποικίλαι φυλαὶ, κατοικοῦσαι κατὰ τὰς μεσογιοτέρας πρὸς βορρᾶν τῶν Κεραινῶν καὶ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ἰστρου χώρας, κατὰ τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. Αἱ δὲ φυλαὶ αὗται εἶχον μὲν συγκερασθῆ διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ διὰ τῆς διεδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἀδιάρρηκτως συνδεδεμέναι· αἱ ἐτερογλώσσοι μάλιστα ἦσαν ἀνεφάνδον πολέμια. Δι' ὅλα ταῦτα ὁ βίος τοῦ κράτους τούτου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ. Συντελέσει δὲ οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐξασθένησιν καὶ παραλυσίαν αὐτοῦ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων μετ' ὀλίγον γενομένη κατὰκτῆσις.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΑΠΟ ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΤΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΩΝ
ΛΑΤΙΝΩΝ ΑΠΑΛΛΑΓΗΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

(1057—1261 μ. Χ.).

§ 1. Ἡ κατὰ τὴν πέμπτην περίοδον δυναστεία καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. — Ἡ περίοδος αὕτη, ἣτις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 1057 καὶ λήγει τῷ 1261, ἦτοι ἀπὸ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ μέχρι τῆς ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀπαλλαγῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περιλαμβάνει μίαν καὶ μόνην δυναστείαν τὴν τῶν Κομνηνῶν, ὑποδικαιουμένην εἰς τρεῖς κλάδους, ἦτοι εἰς τοὺς ἰδίως Κομνηνοὺς, τοὺς Δούκας καὶ τοὺς Ἄγγελους. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην συμβαίνουσιν αἱ σταυροφορίαι, ὧν ἡ τετάρτη ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρύσιν λατινικῆς αυτοκρατορίας, καὶ τὸν διχμελισμὸν προτέτι τοῦ κράτους εἰς πολλὰς μικρὰς λατινικὰς ἐπικρατείας, ἦτοι τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀρχαίας, τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ δουκάτου τῆς Νάξου καὶ τῶν ἐν Κρήτῃ βενετικῶν ἐπαρχιῶν, συνάμα δὲ καὶ τὴν σύστασιν τριῶν βυζαντινῶν κρατῶν τοῦ τῆς Ἡπείρου ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τῶν τῆς Νικαίας καὶ Τραπεζούντος ἐν Ἀσίᾳ.

§ 2. Ἰσαάκιος ὁ Α΄ ὁ Κομνηνός. — Ὁ Ἰσαάκιος γενόμενος αυτοκράτωρ ἐβρῆθη ἄξιός τοῦ θρόνου· ἐνησχολήθη ἐν πρώτοις εἰς τὸ νὰ βελτιώσῃ τὴν οικονομικὴν κατάστασιν τοῦ κράτους· ἐπεμελήθη ἄρ' ἑτέρου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου, εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν στρατηγίαν τῶν ἐυτικῶν στρατευμάτων, εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα τοῦ κράτους, καὶ ἐνεψύχωσε τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημῶν. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἤγκασαν καὶ εἰ εἰπέ

σορῆα διακεκριμένοι ἄνδρες, οἱ δύο πατριάρχαι ἀναδειχθέντες Κωνσταντίνος Λειχούδης καὶ Ἰωάννης Ξιφιλίνος, ὡς καὶ τῆς συγκλήτου πρόεδρος Μιχαὴλ ὁ Φελλός, ὁ πολυῖπτος λεγόμενος, ὡς παραλαβὼν πάσας τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του. Ὁ αυτοκράτωρ οὗτος ἐξελέξατο διάδοχον οὐχί τινα τῶν συγγενῶν του, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα τὸν ἴσταν αὐτὸς καὶ ὁ γενναῖος ἀδελφός του Ἰωάννης ἐθεώρησαν ἐπιτήδειον πρὸς τὸ ἄρχειν, Κωνσταντῖνον τὸν Γ' τὸν Δούκαν, εἰς ὃν καὶ ἀνέθετο ὁ Ἰσαάκιος, ζῶν ἔτι, τὴν κυβέρνησιν (1059). Ὁ Ἰσαάκιος ἐτελεύτησε (1061) ἐν μοναστηρίῳ.

§ 3. Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας καὶ Ρωμανὸς ὁ Δ΄. — Μετὰ Ἰσαάκιον τὸν Α' ἐβασίλευσε Κωνσταντῖνος ὁ Γ' ὁ Δούκας, ὅστις ἠκολούθησε τὰ βήματα τῶν προκατόχων του. Οὗτος διώρισε πρὸ τοῦ θανάτου του διαδόχους τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱοὺς, νέους ἔτι ὄντας, ἀναθεὶς τὴν ἐπιτροπείαν τῇ συζύγῳ αὐτοῦ Εὐδοκίᾳ, τῇ πολυωνύμφῳ γενομένῃ ἐπὶ πολυμαθείᾳ, ἐπὶ τῷ ἔρω ὁμοῦ τοῦ νὰ μὴ συνέλθῃ αὐτὴ εἰς δεῦτερον γάμον. Ἄλλ' ἡ Εὐδοκία ἐπτά μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της (1067) συνεζεύχθη τὸν στρατηγὸν Ρωμανὸν τὸν Δ' τὸν Διογένην. Οὗτος, πολεμῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νικηθεὶς ἠχμαλωτίσθη (τῷ 1071). Ὅτε ἐφθασεν ἡ εἰδησις αὐτῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ρωμανὸς ἐκρηύχθη ἐκπαιστος, καὶ ἀνηγορεύθη αυτοκράτωρ ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα Μιχαὴλ ὁ Ζ' ὁ Παραπινάκιος. Οἱ Τοῦρκοι ἐν τούτοις προσηνέχθησαν φιλανθρωπῶς καὶ βασιλικῶς πρὸς τὸν Ρωμανόν· διότι ἀπέλυσαν αὐτὸν, οὐδεμίαν ἄλλην ἀσφάλειαν ζητήσαντες παρ' αὐτοῦ περὶ τῶν λύτρων, εἰ μὴ τὸν βασιλικὸν του λόγον. Τότε ὁ μὲν Ρωμανός, ἐπιστέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπιχειρήσας νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἄρ-

λῆν, συνελήφθη και ἐτυφλώθη, και τὰ πάνδευνα παθῶν ἀπίθανε (1071) ἔλεινῶς· οἱ δὲ Τοῦρκοι Σελσούκοι ἐντός εἰκοσιν ἐτῶν ἐκυρίευσαν πολλά μέρη τῆς μικρᾶς Ἀσίας, και ἐδίωξαν μάλιστα και τούς Ἀραβας ἀπό τῆς Ἱερουσαλήμ.

§ 4. **Οἱ Λοῖποὶ Δουκῆι.**—Ὁ διαδεχόμενος Ρωμανὸν τὸν Δ' Μιχαὴλ ὁ Ζ' ὁ Παραπινάκιος, κατεγίνετο ἐνασχολούμενος εἰς τὸ νὰ διδάσκηται ὑπὸ τοῦ Φελλοῦ νὰ συμπλέκη στίχους. Ἐπειδὴ δὲ ἐστατῖασαν κατ' αὐτοὺς δύο ἐπίσημοι στρατηγοί, Νικηφόρος ὁ Βρυέννιος ὁ δούξ τοῦ Δυρραχίου, και Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης ὁ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγός, ὁ Μιχαὴλ ἀθυμήσας ἐνδύεται τὸ μοναχικὸν σχῆμα και γίνεται κατόπιν ἐπίσκοπος Ἐφέσου, παραχωρεῖ δὲ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον τὸν ΙΑ' και οὗτος εἰς Νικηφόρον τὸν Γ' τὸν Βοτανειάτην (1078), ὅστις διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου (ἀνεψιὸς τοῦ Ἰσακίου τοῦ Α') κατώρρωσε νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Νικηφόρον τὸν Βρυέννιον. Ἀλλ' ἐνφ' οὐνοῖς ἤριζον περὶ τοῦ θρόνου, τὴν μὲν μικρὰν Ἀσίαν ἠεπίλουν οἱ Σελσούκοι, παρὰ δὲ τὸν Ἰστρον τὸ κράτος ἠεπείλειτο ὑπὸ τῶν Οὐγγρων, Κροατῶν και Βουλγάρων, ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ οἱ ἐκ Σκανδιναυίας Νορμανδοί, οἵτινες εἶχον εἰσέλθει εἰς αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 1016, κατώρρωσαν νὰ κυριεύσωσι πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν εἰσέτι κατεχομένης ἐκεῖ χώρας, και ὁ Νορμανδὸς δὲ Ροβέρτος Γυσκάρδος (1081) ἀπεβίβαζετο εἰς τὴν Ἰλλυρίαν. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Βοτανειάτης ἐφύλαξε πολὺ τὴν ἀρχὴν· διότι στασιασάντες δύο κατ' αὐτοῦ στρατηγοί, Ἀλέξιος και Μελισσηνός, ἐθρονίζουσιν αὐτὸν (1081), και τότε ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ὁ Ἀλέξιος, ὁ δὲ Μελισσηνός λαμβάνει τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος. Ὁ Νικηφόρος ὁ Γ' ὁ Βοτανειάτης κείρεται μοναχός και τελευτᾷ ἐν μοναστηρίῳ.

§ 5. **Ἀλέξιος ὁ Α' ὁ Κομνηνός.**—Ἀλέξιος ὁ Α', ὅστις ἦν ὁ ἀρχηγέτης τῆς νέας τῶν Κομνηνῶν δυναστείας, ἐκυβέρνησεν (ἀπὸ τοῦ 1081) ἀγωνιζόμενος πάντοτε πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς και ἐξωτερικοὺς τοῦ κράτους ἐχθρούς· διότι δὲν ἔπαυσαν και ἐπ' αὐτοῦ αἱ ἀπὸ δυσμῶν ἐπιθέσεις τῶν Νορμανδῶν, οὐδ' αἱ ἀπὸ βορρᾶ εἰσβολαί, οὐδ' αἱ ἀπὸ ἀνατολῶν κατακτήσεις. Οἱ Σελσούκοι μάλιστα συνέστησαν (ἀπὸ τοῦ 1073) ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ τὸ κράτος τῆς Νικαίας, ἕπερ ἔφερε κατόπιν τὸ ὄνομα και κράτους τοῦ Ἰκονίου'. Ἀλλὰ και αἱ σταυροφορίαι, αἵτινες ἤρξαντο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐδυσχέρανον τὴν διοίκησιν τῆς ἐπικρατείας του, διότι ἠῤῥησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν ξένων μισθοφόρων και τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐγκατασταθέντων ἀλλοδαπῶν²,

1. Ἰδρυτὴς τοῦ κράτους τούτου, ἕπερ κατὰ πρῶτον μὲν εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Νίκαιαν, εἶτα δὲ μετὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν τὸ Ἰκόνιον, ἦν Σολιμὰν ὁ Α'. Οὗτος, συγγενὴς ὢν τοῦ Σελσουκικοῦ ἡγεμόνος, ἔλαβεν ὡς ὑποτέλει ἐκείνου τὴν κυριαρχίαν ὅλων τῶν ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀφαιρεσιῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ χωρῶν. Καταλαβὼν δὲ ἀκολούθως και τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κιλικίαν, τὴν Ἰσαυρίαν, τὴν Κύζικον και τὴν Νίκαιαν ἔστησε τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν Νικαίᾳ. Ἀποθανὼν δὲ (τῷ 1086) κατέλιπε κράτος, ἕπερ ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Ἐρζρούμης μέχρι τῆς Νικαίας και μέχρι τῶν συνόρων τῆς Συρίας. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν ἡ ἡγεμονία αὐτὴ ἐγένετο ἀνεξάρτητος και ἔσχε τότε ὡς ἔδραν αὐτῆς τὸ Ἰκόνιον. Συγχρόνως ὁμοῦ ἀρξαμένης τῆς παρακμῆς τοῦ μεγάλου Σελσουκικοῦ κράτους πρέκυψαν ἐξ αὐτοῦ πολλὰ μικρὰ κράτη, τὸ τοῦ Βιρμὰν (1041), τὸ τοῦ Χαλεπίου (1078), τὸ τῆς Δαμασκοῦ (1095), τὸ τοῦ Ἰρὰν (1195), ὧν οἱ ἡγεμόνες ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ Σουλτάνου.

2. Ἐν Κωνσταντινουπόλει κατεῖχον ὀλόκληρα τμήματα και πρὸ τῶν σταυροφοριῶν ἔτι οἱ Ἐνετοί, Πισάται και Γενουαῖοι, ἐκτός δὲ τούτων και οἱ Τοῦρκοι και οἱ Ἀραβες, οἵτινες εἶχον ἴδιαν τρόπον τινὰ ἐμπορικὴν πολιτείαν.

καὶ ἠλλοίωσαν ἐπὶ μᾶλλον τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα τῶν κατοίκων τοῦ κράτους τούτου. Ὁ συνετὸς οὗτος αὐτοκράτωρ, οὗ τὸν βίον περιέγραψεν ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ καὶ ἐρ' οὗ ἐγένετο ἡ Α'. σταυροφοροί, ἀπέθνηκε τῷ 1118.

§ 6. **Τὰ αἷτια καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν σταυροφοριῶν.**

— Σταυροφορία καλοῦνται αἱ ἐκστρατεῖαι, αἷτινες ἐγένοντο ἐν διαστήματι δύο ἑκατονταετηρίδων (ἀπὸ τοῦ 1096—1291). Ἡ ἀληθὴς αἷτια τῶν σταυροφοριῶν εἶναι ὁ φόβος, ὃν ἐνέπνεον εἰς τὴν Δύσιν οἱ Μουσουλμάνοι, οἷτινες καταστάτες ἤδη κύριοι ὅλης τῆς Ἀνατολῆς ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ στρέψωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν κατὰ τῆς Δύσεως, καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἐκτεταμένου αὐτῶν κράτους. Διὰ τοῦτο βλέπομεν, ὅτι καὶ οἱ μονάρχαι τῆς Δύσεως μέγα ἔλαβον ἐνδιαφέρον, καὶ οἱ πάπαι μετεχειρίσθησαν τὴν μεγάλην ἐπιρροήν, τὴν ὅποιαν εἶχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἐπὶ τῶν βασιλείων καὶ ἐπὶ τῶν λαῶν, ἵνα διεγείρωσι καὶ τούτους καὶ ἐκείνους. Ὁ θεν, ὅτε Πέτρος ὁ Ἐρμημίτης ὁ ἐξ Ἀμιένης, ὃν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ Κουκούπετρον ὀνομάζει, ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς Παλαιστίνης, ἐνθα εἶχε μεταβῆ καὶ οὗτος ἵνα προσκυνήσῃ, ἔλαβεν ἐντολήν παρὰ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Β' ἵνα περιελθῶν χώρας καὶ πόλεις παρασκευάσῃ τὰ πνεύματα. Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν ταύτην ὁ πάπας ἀνεκέρυεν ἐν τῇ συνόδῳ, ἧτις ἐγένετο ἐν Πλακεντία (1095) ἐν ὑπαίθρῳ ἕνεκα τοῦ συναθροισθέντος ἀπείρου πλήθους, ὅσα ἔμαθε παρὰ τοῦ Πέτρου, καὶ κατέπεισε τοὺς παρόντας νὰ ὑποσχεθῶσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς βοήθειαν τῶν κατατεθλιμμένων ἀδελφῶν των. Τὸ ἐν Πλακεντία κατὰ τὸ ἐκρ ἄρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη κατὰ τὸ φθινόπωρον (1096) ἐν Κλαρμοντίῳ, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς συνεκάλεσε νέαν σύνοδον, ἐν ἧ συνέρρευσαν ἀναριθμητοὶ σχεδὸν ἄν-

θρώποι. Ἐκεῖ ὁ πάπας, ἀγορεύσας πρὸς τὸ πλῆθος, τασαύτην ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν, ὥστε οἱ ἄκροαταὶ μόλις ἐπέτρεψαν αὐτῷ νὰ περατώσῃ τὸν λόγον, τὸν ὅποιον κατέπαυσε λέγων « Ἄς ἀρνηθῆ ἕκαστος ἑαυτὸν, καὶ ἄς λάβῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἵνα κερδήσῃ τὸν Χριστόν ». Ἄπαντες ἐπεβόησαν ὁμοφώνως « Ἀὐτῇ ἡ βουλῇ Κυρίου ». Πολλοὶ δὲ χιλιάδες ἐπεβύθησαν νὰ συμπεριληφθῶσι πάραυτα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἁγίων μαχητῶν, οἷτινες ἐπειδὴ προσέρραπτον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτῶν ὤμου ἢ ἐπὶ τῆς πλάτης ἐρυθρὸν σταυρὸν, ἐκλήθησαν σταυροφόροι.

§ 7. **Ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης σταυροφορίας.**—

Ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ ἡγεμόνες τοῦ σταυροφορικοῦ στρατοῦ ἦσαν Γοδοφρέδος ὁ δούξ τῆς Λοθαριγγίας, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βαλδουίνος καὶ ἄλλοι κόμητες. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν σταυροφόρων μετέσχον τῆς ἐκστρατείας ταύτης δι' αἷτιας ἧκιστα εὐλαβεῖς. Οἱ μὲν, ἵνα ζητήσωσι τύχην, οἱ δὲ ἀπλῶς ἐκ φιλοπολέμου πνεύματος ἄλλοι, ἵνα μὴ λογισθῶσιν ἄνάνδροι, ἄλλοι ἐξ ἀπερισκεψίας, καὶ ἄλλοι, ἵνα ἀποφύγωσι τοὺς δανειστάς των. Πολλοὶ δὲ τούτων πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἧτις ἐξελέγη ὡς τόπος συναντήσεως, τσαυτάς ἐπραξαν καθ' ὁδὸν ἄσεβεις καὶ μιαιῶν πράξεις, ὥστε κατεστράφησαν ἐν Οὐγγαρίᾳ ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης· καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ πρὸ πάντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τρομερὰς παρεξερτάθησαν σφαγῆς καὶ δηλώσεις. Τέλος, ἀποῦ ἐπεραιώθησαν διὰ τῶν πλοίων τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐπολιόρκησαν τὴν Νικαίαν (1097) μετὰ 100 χιλιάδων ἵππεων καὶ 600 χιλιάδων πεζῶν, καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου. Ἀποῦ δὲ κατέλαβε τὴν πόλιν ταύτην ὁ Ἀλέξιος, ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων ἐπορεύθη ἐντεῦθεν

διὰ τῆς ἐπικρατείας τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, καὶ φθάσας εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἐκυρίευσεν αὐτὴν μετὰ 9 μηνῶν πολιορκίαν. Ταυτοχρόνως οἱ σταυροφόροι, ἀφαιρέσαντες καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατεχομένην Ἔδεσσαν (νῦν Ὀρσαν) ἀπὸ τοῦ διοικητικοῦ αὐτῆς Θεοδοσίου, συνέστησαν ἐν αὐτῇ τε καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἰδίᾳ ἡγεμονίας. Ἀκολουθῶντες ἐκστρατεύσαντες (1099) κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκυρίευσαν αὐτὴν καὶ πολυειδῶς ἐκάκωσαν τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἐν τούτοις ὁ Γοδοφρέδος ὁ δούξ τῆς Λοθαριγγίας, ὅστις ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν του, δὲν ἠθέλησε νὰ φορέσῃ τὸ στέμμα ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ ἄλλοτε ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ἐφόρμασε τὸν ἀκάνθινον στέφανον· ἀλλὰ περιώρισθη εἰς τὸ νὰ ὀνομασθῇ πρόμαχος τοῦ ἁγίου Τάφου. Μετὰ ἐνδύμας ἔτος, ἀποθανόντος τοῦ Γοδοφρέδου, ἔσπευσε καὶ ἐστέφθη ὡς βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ (1100) ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βαλδουῖνος, ὁ τὴν Ἔδεσσαν σφετερισθεὶς καὶ ἡγεμῶν ἐν ἐκείνῃ πρότερον γενόμενος.

§ 8. **Τὰ ἐκ τῶν σταυροφοριῶν ἐν γένει προκύψαντα τοῖς Βυζαντινοῖς ἀποτελέσματα.**—Μολοντί αἱ σταυροφορίαι θεωροῦνται ὑπὸ τῆς Δύσεως ὡς ἀποτελέσματα θερησκευτικοῦ αἰσθηματος καὶ ἀρχῆς ἀναγεννήσεως καὶ πολιτισμοῦ, οἱ χριστιανοὶ ἐν τούτοις τῆς Ἀνατολῆς ἤρχισαν νὰ ἀγανακτῶσι καὶ νὰ ἀποστρέφονται τοὺς σταυροφόρους, διότι ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς διετέθησαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ πρώτη σταυροφορία ἐφάνη ὡς ἐνισχύσασα τρόπον τινὰ τὸ βυζαντινὸν κράτος, κτησάμενον τὴν Νίκαιαν, ἀλλὰ τοῦτο χρεωστεῖται εἰς τὴν σύνεσιν καὶ ἐπιδειξίότητα τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐν τούτοις καὶ αὕτη καὶ αἱ ἐπόμεναι ἐσάλειψαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ ὑπέσκαψαν τὰς βάσεις τῆς αὐτοκρατορίας.

§ 9. **Ἰωάννης ὁ Β' καὶ Μανουὴλ ὁ Α'.**—Τὸν Ἀλέξιον διεδέξατο ὁ ἀνδρείος καὶ εὐγενὴς αὐτοῦ υἱὸς Ἰωάννης ὁ Β' ὁ Κολοιάννης, ὅστις ὑπερέμαχισε γενναίως ὑπὲρ τοῦ ἀπανταχόθεν πολεμουμένου κράτους του. Ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Μανουὴλ ὁ Α', ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1143—1180, ὑπῆρξε γενναϊότερος καὶ αὐτοῦ τοῦ πατρός του. Ἀμφότεροι δὲ ἐκυβέρνησαν κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, καθ' ὃ καὶ ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Μανουὴλ μάλιστα, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπὸ τῶν δηλώσεων τῶν σταυροφόρων, συνεμάχησε μετὰ τῶν Τούρκων Σελσούκων κατὰ τὴν δευτέραν σταυροφορίαν, ἣν ὠδήγηον ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κορράδος ὁ Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ὁ Ζ'. Ἀφοῦ δὲ παρῆλθεν ἡ θύελλα αὕτη, ἐπειδὴ οἱ Νορμανδοὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξύ κυριεύσει τὴν νῆσον Κέρκυραν, ὁ Μανουὴλ ἐστράφη κατ' αὐτῶν καὶ μετὰ μακρὰν πολιορκίαν τοὺς ἀπέδιωξεν ἐκ τῆς νήσου ταύτης, καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ζητήσωσι τριακονταετῆ εἰρήνην. Ἀκολουθῶντες ἔδραμεν ἐπὶ τὸν Ἰστρον διὰ τὰ κατὰ τὴν Σερβίαν καὶ Οὐγγαρίαν πράγματα. Διότι ὁ μὲν Ζουπάνος, ἥτοι ἡγεμῶν τῶν Σέρβων, οἵτινες πρὸ καιροῦ ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, ἀπεποιήθη νὰ πληρώσῃ τὸν ὀφειλόμενον φόρον, οἱ δὲ Οὐγγροὶ ὑπεβόηθον αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἐπελθὼν, τοὺς μὲν Σέρβους ὑπέβαλεν εἰς βαρυτέρους τῶν προηγουμένων φόρους, ἀπὸ δὲ τῶν Οὐγγρων ἀφῆρσε τὴν Βοσνίαν (1153). Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ δὲ πολλὰ ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν ἀφῆρσε χώρας διὰ τοῦ γενναίου αὐτοῦ

1. Αὕτη ἐγένετο διότι κατελήφθη ἡ Ἔδεσσα ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Χαλεπίου Νουρεδίν. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς αὐτῆς ἀπέτυχε καὶ οἱ σταυροφόροι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Εὐρώπῃν οὐδὲν κατορθώσαντες.

στρατηγού Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου· μετὰ τὸν θάνατον δμως τούτου τὰς ἀπώλεσεν. Ἐπίσης δ' ὑπῆρξεν ἀκολούθως ἀτυχῆς καὶ ἡ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐκστρατεία τοῦ Μανουήλ· διότι μολοντί ἐπῆλθεν αὐτοπροσώπως κατὰ τοῦ Ἰκονίου, ἔπαθεν δμως ἤτταν ἐπονείδιστον (1174).

§ 10. **Ἀλέξιος ὁ Β' καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Α'.**— Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μανουήλ Ἀλέξιος ὁ Β' (1181) ἤτο παῖς, ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατήρ του, ἡ δὲ ἐπιτροπεύσατα αὐτὸν μήτηρ ἦτο ἀσύνητος. Ὡρελούμενος ἐκ τούτων ὁ τοῦ Μανουήλ ἐξάδελφος Ἀδρόνικος, ὁ καὶ πρότερον ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐτῇ ζῶν, ἀνὴρ ἀκόλαστος, πανουργός καὶ μαχητὴς, εἰσηγήσατο μετὰ δυνάμει· ἰσχυρὰς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔσφαξε μετ' ἀπαρδειγματίστου σκληρότητος ἔλα τὰ μέλη καὶ τοὺς φίλους τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, καὶ τελευταίον καὶ αὐτὸν τὸν Ἀλέξιον τὸν Β', καὶ κατέλαθε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν (1183—1185). Ὁ Ἀνδρόνικος ἐν τούτοις εἰδείχθη συμπαθὴς πρὸς τὰς πτωχοτέρας κλάσεις, καὶ ἔδειξε πολλάκις σύνεσιν καὶ ὀξύνοϊαν, ἐνίοτε δὲ καὶ πραότητα καὶ δικαιοσύνην. Ἐπεχείρησε δὲ καὶ μεγάλας οἰκοδομὰς, ἵνα παρὰ τῃ ἐργασίᾳ εἰς τοὺς πολλοὺς, καὶ ἐπροστάτευσεν τὴν ἐπιστήμην λόγιος ὤν. Ἐμάστισεν δμως τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, κατατρέχων τὴν πλεονεξίαν τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν ὑπαλλήλων ὡμῶς καὶ ἀπανθρώπως. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τοῦ κράτους μέρη ἐπ' αὐτοῦ κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, κατώρθησε διὰ στάσεως συγγενῆς τῆς τοῦ φονευθέντος αὐτοκράτορος ὁ Ἰσαάκιος ὁ Β', ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων, νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον, παραδούς τὸν Ἀδρόνικον εἰς τὸν ὄχλον, ὅστις τὸν ἐρόνευσε διὰ σκληρῶν μαρτυριῶν.

§ 11. **Ἰσαάκιος ὁ Β' ὁ Ἀγγελος καὶ ἡ ἀναδύστα-**

δις τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.— Ἰσαάκιος ὁ Β' ὁ Ἀγγελος ἐκυβέρνησεν ἀπὸ τοῦ 1185—1195. Οὗτος ὑπῆρξε φιλήδονος καὶ ἡδονατῆς· τὴν δὲ κυβέρνησιν αὐτοῦ συνώδευσαν πολλὰ δυστυχήματα. Διότι θελήσας νὰ καταβάλῃ τὸν ἔγγονον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μανουήλ Ἰσαάκιον, τὸν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τὴν Κύπρον καταλαβόντα, ἀπέτυχεν· ἐπιβαλὼν δὲ βαρεῖς φόρους εἰς τὰ παρὰ τὸν Αἴμον βλαχικά καὶ βουλγαρικά φύλα, τὰ ὅποια πρότερον ἐτήσιον μόνον φόρον κατέβαλλον καὶ ἔδιδον στρατιώτας εἰς τὸν στρατὸν, προῦκάλεσε φοβερὰν στάσιν, ἀπὸ τῆς ὅποιας προέκυψε νέον βουλγαρικὸν κράτος (1186), καὶ νέαι ἤρξαντο κατὰ τῶν βυζαντινῶν ἐπιδρομαί. Συνεμάχησε προσέτι καὶ μετὰ τοῦ Σαλαδίνου ἐναντίον τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Βαρβαρόσα κατὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν¹, ἵνα ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθησε. Διότι ὁ Φρειδερίκος, κυριεύσας ἐξ ἐφόδου τὴν Ἀδριανούπολιν, κατέλαθεν ἅπασαν τὴν μέχρι Μακεδονίας γῶραν, καὶ διὰ βυζαντινῶν πλοίων κατώρθησε² νὰ διαπεραιώσῃ τὸν στρατὸν του διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Ἀσίαν³.

1. Ἀυτὴ ἐγένετο διότι ἐκυρίευσεν τὸ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης (τῷ 1187) ὁ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ μέγας τῶν Μωαμεθανῶν ἡγεμὼν Σαλαδ'ν. Τὴν τρίτην δὲ ταύτην σταυροφορίαν ἦγον οἱ τρεῖς ἡγεμόνες τῆς Δύσεως Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόσας αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, Φίλιππος ὁ Αὐγούστος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας καὶ Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας.

2. Ἐν Ἀσίᾳ ἐπεχείρησαν οἱ Σελσοῦκοι τοῦ Ἰκονίου νὰ διακυλώσασιν τὴν πάροδον τοῦ Φρειδερίκου, ἀλλ' ἐκεῖνος κατασχάσας τῶν δυσχερῶν καὶ γενόμενος κύριος τοῦ Ἰκονίου προέβη μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἐκεῖ δμως διαβαίνων τὸν καταμὸν Καλύκαδον ἐξέπρος ἐπὶ νύκτι. Οἱ δὲ δύο ἄλλοι βασιλεῖς, ἀπὸ ἐκυρίευσαν τὴν Πτολεμαίδα, ἐρίσαντες πρὸς ἀλλήλους ἐπέστρεψαν οἴκαδ.

Ὁ Ἰσαάκιος τέλος ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1195).

§ 12. **Ἀλέξιος ὁ Γ'.**—Ἀλέξιος ὁ Γ', καταλαβὼν τὸν θρόνον, ὑπῆρξεν ὀλιγωτέρον ἄξιος Ἰσαακίου τοῦ Β'. διότι ἐνῶ ἄφ' ἑνὸς ἐδῆρον τὸ κράτος οἱ Βούλγαροι, ἄφ' ἑτέρου δὲ πολλαὶ πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀπηλλοτριούντο, δυσπρόσθετος καὶ τοὺς ἐν τῇ πρωτευούσῃ Ἐνετοῦς διὰ τῶν ὑπερμέτρων φορολογιῶν του. Ὅθεν οἱ τελευταῖοι οὗτοι προθύμως παρέσχον συνδρομὴν κατ' αὐτοῦ, ἅμα παρουσιασθείσης εὐκαιρίας, κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν, ἣτις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου (1203).

§ 13. **Τετάρτη σταυροφορία.**—Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 12^{ης} ἑκατονταετηρίδος συνηθροίσθησαν πολλοὶ Γάλλοι καὶ Ἴταλοι ἰππῶται ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ κόμητος τοῦ Μοντεφερράτου Βονιφάτου καὶ τοῦ τῆς Φλανδρίας Βαλδουίνου εἰς τὴν Βενετίαν, ἵνα μεταβῶσιν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους. Τότε ἐνεφανίσθη εἰς αὐτοὺς Ἀλέξιος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἰκετεύων καὶ αἰτῶν τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τοῦ ἄρπαγος τοῦ θρόνου Ἀλεξίου τοῦ Γ'. Βεβαιώσας δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου, ὅτι θέλει ἀνταμειβεῖν τοὺς σταυροφόρους γενναίως, καὶ ὑποσχέσθαι ὅτι θὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν, καὶ θὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἐπανακτήσωσι τὴν Ἱερουσαλήμ, τοὺς κατέπεισε νὰ τὸν βοηθήσωσιν. Ἀπορρασιασθείσης λοιπὸν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀπετάθησαν οἱ σταυροφόροι πρὸς τὸν γηραιὸν καὶ φιλόδοξον τῆς Ἐνετίας δόγην, Ἐρρίκον τὸν Δάνδολον, ἐννενηκονταετῆ μὲν καὶ τυρλὸν σχεδὸν ὄντα, ἄλλ' ἔχοντα εἰσέτι ἁκμαῖον τὸ πνεῦμα, καὶ ἤτησαν παρ' αὐτοῦ ὅπως οἱ Ἐνετοὶ μεταφέρωσι τούτους εἰς Κωνσταντινούπολιν.

§ 14. **Οἱ σταυροφόροι πρὸ τῆς Κωνσταντινούπολεως.**—Οἱ σταυροφόροι ἔβασαν εἰς τὴν Κωνσταντι-

νούπολιν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος 1203· ἀπεβίβασθησαν δὲ εἰς τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας διεπεραιώθησαν ἐκεῖθεν εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τοῦ λιμένος τῆς μεγαλοπόλεως καὶ κατέλαβον τὸ Πέρα καὶ τὸν Γαλατᾶν. Ἐντεῦθεν προεχώρησαν διὰ ξηρᾶς ἀνωθεν τοῦ λιμένος μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἀφου δὲ ἐνέβαλον καὶ τὸν στόλον εἰς τὸν Κεράτειον κόλπον, ἐγένετο γενικὴ ἔρροδος ἀπὸ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ ἔρροδος αὕτη μολονότι ἀπέτυχε, τοσοῦτον ὅμως ἐνέβαλε πρόμον εἰς τὸν ἄθλιον αὐτοκράτορα, ὥστε οὗτος τὴν ἐπελοῦσταν νύκτα ἔφυγεν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης, συμπαραλαβὼν μὲν τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ κειμήλια, καταλιπὼν δὲ τοὺς ὑπηκόους, τὴν γυναῖκα καὶ τὰς δύο θυγατέρας αὐτοῦ εἰς τὴν τύχην των καὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἔχθρῶν.

§ 15. **Ἡ εἰς τὸν θρόνον ἐπάνοδος Ἰσαακίου τοῦ Β' καὶ οἱ σταυροφόροι.**—Ἀφου ἐξέλιπεν ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ', οἱ Βυζαντινοὶ ἀνεβίβασαν μὲν εἰς τὸν θρόνον τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον, ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ἤθελον νὰ ἀφήσωσιν ἐλεύθερον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον τὸν Δ', πρὶν ἢ ὁ πατὴρ ἐκικυρώσῃ ὅσα ἐκεῖνος ὑπεσχέθη εἰς αὐτούς. Ὅθεν ὁ Ἰσαάκιος ἠναγκάσθη νὰ συναίνεσῃ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του μετὰ τῶν σταυροφόρων συνθεθειμένα, καὶ τότε αὐτὸς μὲν ἀνέλαβε τὸν θρόνον μετὰ Ἀλεξίου τοῦ Δ', οἱ δὲ σταυροφόροι εἰσῆλθον ὡς φίλοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐξεχώρησαν εἰς τὰ ἐπέκεινα τοῦ λιμένος προἰστία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑπερόρκους ὑποχρεώσεις, ἃς ἀνέλαβε πρὸς τοὺς Λατίνους, ἄφ' ἑτέρου δὲ εἶχε χρεῖαν τῶν Λατίνων κατὰ τῶν ἰδίων ὑπηκόων, κατέπεισε τοὺς σταυροφόρους καὶ τὸν ἐνετικὸν στόλον νὰ διατρέψωσι παρ' αὐτῶν μέχρι τοῦ προσεχέος ἔαρος. Μα-

κρά ὁμως μεταξύ Βυζαντινῶν καὶ Λατίνων εἰρήνην δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπικρατήσῃ· διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἐκτὸς τοῦ θρησκευτικοῦ μίσους, ὅπερ ἔτρεφον πρὸς ἐκείνους, ἔπασχον πρὸς τοὺτους καταπιεζόμενοι διὰ τὴν χρηματικὴν ἀπόμισιν, οἱ δὲ Λατίνοι ὑπέβαλλον τὴν καθ' ἑαυτῶν δυσμένειαν διὰ τοῦ βιαίου των χαρακτήρος. Τέλος οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μέτοικοι Λατίνοι ἔδωκαν ἀσρομὴν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Οὗτοι φθονοῦντες τοὺς πολλοὺς καὶ πλουσίους Μωαμεθανοὺς ἐμπόρους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρωτρύναν μοῖρὰν τινα τῶν σταυροφόρων νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ καταλάβῃσιν τὸ πρὸ 13 ἐτῶν ὀνόματι συνθήκης μετὰ τοῦ Σαλαδίνου ὑριστάμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει τζαμίον. Ἄλλ' οἱ Μωαμεθανοὶ ὑπερησπίσθησαν τὸ προσκνητάριον αὐτῶν. Ἄφου δὲ ἤλθον καὶ οἱ Βυζαντινοὶ εἰς βοήθειαν τῶν Μωαμεθανῶν, προέκυψε πόλεμος τακτικός, καθ' ὃν οἱ Φράγκοι ἐπυρπόλησαν καὶ οἰκίας τινάς. Διαδοθείσης ὁμως τῆς πυρκαϊᾶς καὶ ἐπὶ ὀκτῶ ἕλας ἡμέρας διαρκεσάσης, μέγα μέρος τῆς πόλεως ἀπετερώθη. Ἐκ δὲ τούτου ἀδιάλλακτος προήλθε μετὰ τῶν διαμαχομένων ἔχθρα, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐξεμάνθησαν κατὰ πάντων τῶν Λατίνων. Ὅθεν 5 χιλιάδες ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμενόντων ἐμπόρων Λατίνων ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τοὺς ἐμπορῶλους αὐτῶν, τοὺς εἰς τὰ ἐπέκεινα τοῦ λιμένος πρόσσεια διαμένοντας. Τότε οἱ σταυροφόροι, ἀπαιτήσαντες ἐντόμως καὶ μὴ λαβόντες τὰ ὀφειλόμενα χρήματα, ἐπανελάβον τὰς ἐχθροπραξίας αὐτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσακίου Ἀλέξιος ὁ Γ' ἐπήρχετο μετὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων. Τὸ κράτος περιέρχεται τότε εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν. Διὸ τὸ πλήθος στασιάζει καὶ ἀναγορεύει αὐτοκράτορα τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας Νικό-

λαον τὸν Κάνναβον. Μετ' ὀλίγον ὁμως Ἀλέξιος ὁ Ε' ὁ Μούρτζουφλος, μακρόθεν συγγενῆς τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων, φυλακίζει τὸν Νικόλαον, πνίγει Ἀλέξιον τὸν Δ' ἐν τῇ φυλακῇ καὶ καταλαμβάνει αὐτὸς τὴν ἀρχήν. Ὁ τυφλὸς αὐτοκράτωρ ἐκ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου του ἀπεβίωσε (1204).

§ 16. **Ἡμεταξὺ τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν σταυροφόρων πρὸ τῆς ἀλώσεως γενομένη συνθήκη.** — Οἱ Λατίνοι, μὴ ἀμφοβῶντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας των, συνεφώνησαν κατὰ μῖθρα Μάρτιον περὶ τῆς διανομῆς τῆς λείας οὕτως. Οἱ μὲν Ἐνετοὶ νὰ λάβωσι τὰ τρία τέταρτα τῶν λαφύρων, οἱ δὲ σταυροφόροι τὸ ἐν τέταρτον· νὰ ἐκλέξωσι δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτοκράτορα ἐξ Ἐνετῶν καὶ ἐξ σταυροφόροι διὰ πλειοψηφίας· ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος νὰ λάβῃ μόνον τὸ τέταρτον τοῦ ἔλου βυζαντινοῦ κράτους, τὸ δὲ ἔπιλοιπον νὰ διανεμηθῇ μετὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν σταυροφόρων· καὶ εἰ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέγετο ἐκ τῶν Ἐνετῶν, πατριάρχης νὰ προχειρισθῇ ἐκ τοῦ κλήρου τῶν σταυροφόρων, εἰ δὲ σταυροφόρος, ἐκ τοῦ κλήρου τῶν Ἐνετῶν. Ἐπεφυλάξαντο δὲ προσέτι οἱ Ἐνετοὶ ἑαυτοῖς καὶ πάντα τὰ προνόμια, ὅσα εἶχον ἕως τότε ἀποκτήσει ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει.

§ 17. **Ἀλέξιος ὁ Ε' καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.** — Ὁ Μούρτζουφλος, καταλαβὼν τὸν θρόνον, ἐπεχείρησε μὲν νὰ συμδιεσθῇ μετὰ τῶν Λατίνων, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἰκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις των, οἱ ἐχθροὶ ἐπετέθησαν (τὴν 9 Ἀπριλίου) κατὰ τῆς πόλεως. Καὶ ἡ μὲν ἔφοδος αὐτῆ ἀπέτυχεν τὴν 12 ὁμως τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου, καταλαβόντες οἱ Λατίνοι ἐπὶ τοῦ λιμένος πύργους τινάς, ἤνοιξαν μίαν τῶν πυλῶν τοῦ πρὸς τὴν ξηρὰν τείχους, καὶ εἰσαγαγόντες δι' αὐτῆς τὸν περὶ στρατὸν, ἀπετέφρωσαν διὰ τοῦ

πυρὸς μέγα μέρος τῆς πόλεως. Τὴν νύκτα ἐκείνην ἐδραπέτευσε ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ δὲ Λατῖνοι τὴν ἐπιούσαν, 20 χιλιάδες ὄντες, ἐγένοντο (1204 μ. Χ.) κύριοι τῆς πόλεως, ἥτις περιεῖχεν ὑπὲρ τὰς 400 χιλιάδας κατοίκων. Τὰ δὲ δεινὰ, ὅσα διέπραξαν οἱ Λατῖνοι κυριεύσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶναι ἀνεκδιήγητα· διότι οὗτοι προσηγήθησαν ὡς θηρία ἀνήμερα καὶ οὐδὲν ἐσεβάσθησαν. Αἱ ἐκκλησίαι, τὰ παλάτια καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι ἐσπλήθησαν καὶ κατεστράφησαν, τὰ ἀγάλματα καὶ πολλὰ περιφανῆ τῆς τέχνης μνημεῖα ἐγένοντο λεία τῆς ἀπληστίας αὐτῶν. Οἱ ἀπὸ τοσοῦτων αἰῶνων συσσωρευθέντες ἐν τῷ λαμπρῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας θησαυροὶ ἐπλούτισαν τὸν ἐν Βενετίᾳ ναὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου· τὰ δὲ βενετικά πλοῖα μετεκόμισαν εἰς τὰς πατρίδας των πλεῖστα κειμήλια καὶ πολυτελῆ σκεύη, μεταξύ δὲ ἄλλων καὶ τοὺς τέσσαρας θαυμαστὰς ὀρειχαλκίους ἵππους τῆς Κορίνθου τοὺς ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ τότε ἀνακειμένους.

§ 18. Κατακεκομησὸς τῆς αὐτοκρατορίας.— Μετὰ τὴν ἄλωσιν οἱ Ἑνετοὶ, μολοντοὶ ἕξ ἡ εἰσὶ τοῖ ἐπιφανῆς αὐτῶν δόξης Ἑρρίκος Δάνδολος, δὲν ἀπέβλεψαν οὐδόλως πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Ἐπειδὴ δὲ οὐο ἐκ τῶν σταυροφόρων ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃσι τοῦτο, ὁ ἰσχυρότερος πάντων τῶν ἄλλων Βαλδουῖνος ὁ Φλανδρικός, καὶ ὁ ὑπέρτατος τῶν σταυροφόρων ἡγεμὼν Βονιφάτιος ὁ Μοντεφερρατικός, συνεφανήθη ὁ εἰς τούτων νὰ λάβῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ὁ δὲ ἕτερος τὴν ἐν Ἀσία βυζαντινὴν χώραν καὶ τὴν Κρήτην, ἀναγνωρίζων τὸν ἄλλον ὡς τιμαριωτικὸν κυριάρχην αὐτοῦ. Ἐκλεγέντος δὲ αὐτοκράτορος τοῦ Βαλδουῖνου, οἱ Ἑνετοὶ ἀνηγόρευσαν πατριάρχην τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς γένους Θωμᾶν Μοροζίνην, καὶ τὴν μὲν ἄμεσον κατοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

καὶ τῆς χώρας τῆς Ρωμανίας (οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ Πελοπόννησος) ἔλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ, παραχωρήσας ἐν τούτοις μέγα τμήμα τῆς πρωτεύουσας εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ὁ δὲ Βονιφάτιος ἀντὶ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιτραπειῶν αὐτῷ χωρῶν κατέλαβε τὸ πλεῖστον τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, καὶ ἐσχημάτισε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονικῆς, εἰς ὃ εἶτα προστέθη καὶ μέγα μέρος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἑνετοὶ ἰδιοποιήθησαν τὸ ἡμισυ τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹ καὶ πολλὰς παραλίους πόλεις τε καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἐν αἷς προσεκάλεσαν πολλοὺς εὐγενεῖς καὶ πολίτας αὐτῶν, ἵνα ἱρύσουσιν ἀποικίας καὶ ἀρχωσιν ἐν αὐταῖς ὡς φίλοι τῆς δημοκρατίας². Ταυτοχρόνος κυριαρχήσαντες οἱ Ἑνετοὶ τῆς νήσου Κρήτης, τῆς Εὐβοίας καὶ ἐπὶ τέλους τῆς Κύπρου ἐξήσχον ἀνεῳγας τὸ ἐμπόριον, ὅπερ παρέλαβον οὕτως εἰς τὴν ἔξουσίαν αὐτῶν. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βονιφάτιου (1207) ἰδρύθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου Βιλλεαρδουίνου (ἄνεψι τοῦ Γοδοφρέδου Βιλλεαρδουίνου ἐνὸς τῶν ἐπισημοτέρων ἡγεμόνων τῆς τετάρτης σταυροφορίας) καὶ τοῦ Βουργουνδίου Ὁθωνος

1. Ὁ Δάνδολος, ἐδρεύων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἠδύνατο νὰ λοισθῆ ὡς συνάρχων τοῦ αὐτοκράτορος· ἔλαβε μάλιστα καὶ τὸ ἀξίωμα διαπότηου καὶ τὸ βασιλικὸν δικαίωμα τοῦ φέρειν ἐρυθρὰ πέδιλα. Ὅτε δὲ ἀπέθανε τῷ 1205, ἐκηδεύθη πανηγυρικῶς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τὸ δὲ ἐγερθεὶ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ μαυσιλεῖτον καθιρέθη ἐπὶ ἀλώσεως.

2. Ἐπιφανέστατος πάντων τῶν τυχοδιωκτῶν Ἑνετῶν ἦν ὁ Μάρκος Δ' ὁ Σανούτος, ὅστις ἀνεψιὸς ὦν ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Ἑρρίκου Δανδόλου καὶ συνοδούσας τὸν θετόν του ἐν τῇ μεγάλῃ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείᾳ ταύτῃ εἶχε διαπρέψει ἐπὶ ἀνδρῶν καὶ συνέσει. Οὗτος κατέλαβε τὴν Νάξον, ἐν ἣ ἤβρευσεν ἐντὸς ἀκροπόλεως διὰ τειχῶν καὶ πύργων παρ' αὐτοῦ ὀχυρωθείσης, ἔχων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του τοὺς μετ' αὐτοῦ ἔλθοντας ἰππότεας καὶ ἄλλας νήσους καταλαβόντας ἐν συνόλῳ 17.

Δελαρογίου (ἢ Λαρόση) καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἡγεμονίαι ἀξιόλογοι, ὑπὸ τοῦ πρώτου¹ μὲν ἐν Κορίνθῳ, ὑπὸ τοῦ δευτέρου δὲ ἐν Ἀθήναις. Ἀλλὰ καὶ πᾶς ἰσχύος δυνάμενος νὰ συγχροτήσῃ συμμορία ἐνόπλων ἀνδρῶν, κατελάμβανε πόλιν τινα, ἐν ἣ ἀπὸρτιζεν ἡγεμονίαν ἢ δουκάτον.

§ 19. **Βυζαντιναὶ ἡγεμονίαι.**—Ἐκτὸς τῶν πολλῶν φραγκικῶν δυναστειῶν συνστήθησαν καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμονίαι μεγάλαί καὶ μικραί. Ἐν μὲν τῇ Ἠπείρῳ, Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ Ἰδρυσεν ἰδίαν ἡγεμονίαν ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, συγγενὴς τοῦ ἐκπεσόντος οἴκου τῶν Ἀγγελῶν, ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν· ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀδρονίκου τοῦ Α΄, Ἀλέξιος ὁ Β΄, ἔστησεν ἐν Τραπεζοῦντι τὴν ἑδρὰν νέου βυζαντινοῦ κράτους, λαβὼν καὶ τὸν τίτλον αὐτοκράτορος. Θεόδωρος δὲ ὁ Λάσκαρις ὁ Α΄, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ΄, ὅστις τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως προεχειρίσθη αὐτοκράτωρ ἀντὶ τοῦ δραπετεύσαντος Μουρτζούφλου καὶ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ, μετέβη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου περιστεργήθη ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων καὶ γενναιοτέρων Ἑλλήνων, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ πολλῶν Λατίνων τυχοδιωκτῶν, καὶ Ἰδρυσεν ἐν Νικαίᾳ καὶ περὶ αὐτὴν κράτος, τὸ ὅποιον καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ μετεβίβατε. Τοῦτο δὲ κατέστη τὸ ἰσχυρότερον πάντων. Ἀλλὰ καὶ Λέων ὁ Σγουρός κατέλαβε τὴν Κορίνθον, τὸ Ἄργος, τὴν Ναυ-

1. Ὁ Βιλλεαρδουῖνος τῇ συνδρομῇ ἐνὶς τῶν περὶ τὸν Βοσφῶντα βασιλευσάντων μεγιστάνων Γουλιέλμου Σαμπιῆτου ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου (1205). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σαμπιῆτης, ὅστις ἐκλήθη ἔκτοτε πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας, ἀνεχώρησε (1209) εἰς Γαλλίαν, ἐγκατελείφθη ὁ Βιλλεαρδουῖνος μόνος κύριος τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν, ἤτοι ἡγεμὼν τῆς Πελοποννήσου.

πλίαν καὶ τὰς Θήβας¹. Καὶ πόλεις δὲ τινες τῆς Θράκης, μὴ ὑποταγεῖσαι τοῖς Λατίνοις, ἔμειναν ἀνεξάρτητοι.

§ 20. **Διάρκεια τῆς Λατινοκρατίας.**—Ἡ νεωστὶ ἱδρυθεῖσα λατινικὴ αὐτοκρατορία, ἀσθενὴς ἐκ πρώτης ἀφ᾽ ἡμέρας, διήρκεσεν ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα· διότι ἡ πεισματώδης τῶν ἡττηθέντων ἀντίστασις ἐν Ἀσίᾳ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν Εὐρώπῃ, ὁ κατὰ τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα² ὄργανισμὸς τοῦ κράτους, αἱ μεταξὺ τῶν Ἐνετῶν καὶ Φράγκων διενέξεις, αἱ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Φράγκων διγῶνοιαί, συνετέλεσαν νὰ ἀπολέσωσιν οἱ Λατίνοι ἐντὸς ὀλίγου χρόνου (ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος) ὅσα κατέλαβον.

§ 21. **Οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῆς λατινοκρατίας αὐτοκράτορες Βαλδουῖνος καὶ Ἐρρίκος.**—Πρώτος τῶν Λατίνων αὐτοκρατόρων ἦν ὁ Βαλδουῖνος. Οὗτος συνέλαβε μὲν καὶ ἀπεκεφάλισε τὸν Μούρτζουφλον³, ἀλλ' ὑπέστη τύχην οἰκτροτέραν ἐκείνου· διότι πολεμῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους, τὴν συνδρομὴν τῶν ἑσπέρων ἐπεκαθέσθησαν οἱ Ἑλληγνηες ἀνηλεῶς πιεζόμενοι, συνελήφθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἰωάννου τοῦ Α΄ καὶ ἀκρωτηριασθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐτάφη ζῶν. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Βαλδουῖνου Ἐρρίκος (1206—1216) ἀνεδείχθη ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγαθός, διέπρεψεν ἐπὶ πολεμικοῖς προτερήμασι, καὶ ἡγωνίσθη παντὶ

1. Ταῦτα μετὰ τὸν θάνατον (1208) τοῦ Λέοντος μετέβησαν εἰς τὴν ἄμεσον ἡγεμονίαν τοῦ διαπότης τῆς Ἑλλάδος Μιχαὴλ, περὶ δὲ τὰ 1210 κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Βοσφῶντα.

2. Κατὰ τὸ πολυαρχικὸν ἐκεῖνο πολίτευμα ὁ βασιλεὺς δὲν ἔρχετο πράγματι, εἰμὴ μικρὰς τινος μερίδος τῆς χώρας, ὡς πρὸς τὸ λαπὸν δὲ κράτος προϊστάτο πολλῶν δευτερευόντων ἡγεμόνων.

3. Ταῦτοχρόνος καὶ ὁ Βοσφῶντιος ἠνάγκασεν Ἀλεξίον τὸν Γ΄ νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔλθα τὸν συνέλαβεν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις καὶ τὸν ἐκλείσεν μονῇ τιᾷ.

σθένει νά τωρρονίστη τούς ἀδικόπως ἀρηνιζόντας ὑπο-
 τελεί. Ἐπεξελλῶν δὲ κατὰ τοῦ ἐν Ἡπειρῷ, Ἀκαρνανίᾳ
 καὶ Αἰτωλίᾳ ἰδρύσαντος κράτος **Μιχαήλ**, συνωμολογήσεν
 εἰρήνην πρὸς τὸν ἐν Νικαίᾳ Λάτκαριν, φοβούμενος τὴν
 δύναμιν αὐτοῦ. Ἐδῆλητρηιάσθη ἑμῶς ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ
 τοῦ Λομβάρδου κόμητος Ὀδέρτου Βιανδράτε, ὅστις μετὰ
 τὸν θάνατον τοῦ Βονιρατίου ἡΐου νά ἄγη καὶ νά φέρῃ
 κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ βετίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀποῦ
 ἐξέλιπεν ὁ Ἑρρίκος, πᾶσα ἐνόησι ἀπέβη ἀδύνατος ἐπὶ τῶν
 ἀσθενῶν διαδόχων του, τὰ δὲ διάφορα ραγκικὰ κρατίδια
 κατέστησαν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας.

§ 22. **Οἱ αὐτοκράτορες Πέτρος ὁ Κορνεναῖος καὶ
 Ροβέρτος.**— Ἐπειδὴ ὁ Ἑρρίκος ἀπεθίωσεν ἀτεκνος, διά-
 δοχος αὐτοῦ προεξερίσθη ὑπὸ τῶν μεγιστάνων τοῦ κρά-
 τος ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς του (ἐγγόνος τοῦ βασιλέως τῆς
 Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Παχέος) Πέτρος ὁ Κορνεναῖος,
 ὅστις ἐρχόμενος ἐξ Εὐρώπης ἵνα λάβῃ τὸ νέον ἀξίωμα,
 συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου
 τοῦ Μιχαήλ Θεοδώρου ἐν Δυρραχίῳ, ἐρρίφη εἰς εἰρκτὴν,
 ὅπου καὶ ἀπέθανε. Τότε οἱ βαρῶνοι τοῦ λατινικοῦ κράτους
 ἀνηγόρευσαν μετὰ πενταετῆ μεσοβασίλειαν (1221) αὐτο-
 κράτορα τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Πέτρου Ροβέρτον, καλ'
 οὔ ἐπολέμησαν ὁ τῆς Ἡπειροῦ δεσπότης Θεόδωρος καὶ ὁ
 διάδοχος Θεόδωρος τοῦ Λασκάρειος (ὁ καὶ γαμβρὸς ἐπὶ τῇ
 πρεσβυτέρᾳ αὐτοῦ θυγατρὶ) Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης.
 Μολονότι ὁμοῦ οὔτε ἐδιχονόησαν ἀκολουθῶν, ὁ Ροβέρτος
 οὐδόλως ὤρελλθη, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς διχονόησας πρὸς τοὺς
 ἰδίους ὑπαλλήλους διὰ τὴν ἀσωτείαν καὶ τοὺς ἀθέτους
 ἔρωτάς του ἀπέδημησεν εἰς Εὐρώπην, καὶ κατὰ τὴν ἐπι-
 στροφὴν του ἀπέθανεν ἐν Πελοποννήσῳ (1226).

§ 23. **Οἱ τελευταῖοι ἐπὶ τῆς λατινοκρατίας αὐτο-**

κράτορες.— Ἐπειδὴ ὁ τρίτος ἀδελφὸς τοῦ Πέτρου Βαλ-
 δουίνος κατὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Ροβέρτου ἦτο
 ἑνδεκαετής, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει βαρῶνοι ἀνηγόρευ-
 σαν τὸν ἐν Νεαπόλει διατρίβοντα (ἐκπτώτων βασιλεία τῆς
 Ἱερουσαλήμ) κόμητα Ἰωάννην Βρυέννιον, ὀγδοηκοστούτην
 μὲν ὄντα, ἀλλὰ διατηροῦντα ἀκμαίᾳ τὰς δυνάμεις. Οὗ-
 τος ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν (τῷ 1231), ἀρῶ ἐμνή-
 στευσε τὴν θυγατέρα του Μαρίαν μετὰ τοῦ Βαλδουίνου
 καὶ ἐστέρφη συμβασιλεὺς, ἔσωσε τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ
 πολιορκηθεῖαν ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ βοζαντινοῦ
 αὐτοκράτορος καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων συμμα-
 χητάντων. Ἀπέβιασεν ὁμοῦ (1237) ἐν ἔτος μετὰ τὴν
 πολιορκίαν, καὶ ἀνεγνωρίσθη τότε αὐτοκράτωρ ὁ Βαλ-
 δουίνος ὁ Β'. Ὁ τελευταῖος οὗτος βασιλεὺς τῆς λατινοκρα-
 τίας, καὶ δετεκυβέρνα ὁ Βρυέννιος καὶ ἡδὴ ἀπὸ ἀνεγνω-
 ρίσθη αὐτοκράτωρ, περιεπλανήθη ἐπὶ δύο ἔτη εἰς τὴν Εὐ-
 ρώπην, ἐπαιτῶν παρὰ τοῦ πάπα καὶ τῶν βασιλέων γρη-
 ματα καὶ στρατεύματα ὑπὲρ τοῦ καταρρέοντος κράτους του.
 Ἐπέστρεψε δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν δευτέραν
 ἀποδημίαν (τῷ 1248) ἄπρακτος. Ἐπειδὴ δὲ ἐξηντλήθη-
 σαν οἱ πόροι του, οἱ μὲν μετ' αὐτοῦ ἐλθόντες κατὰ τὴν πρῶ-
 τὴν ἀποδημίαν του δυτικοὶ ἐγκατέλιπον αὐτὸν καὶ ἔδρα-
 μον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βατάτση, ὁ δὲ δυστυχῆς Βαλ-
 δουίνος διετέλεσε μέχρι τῆς πτώσεώς του ἐν ἐσχάτῃ ἐπιφ.

§ 24. **Ἐκκλησιαστικὴ ἐν τῷ λατινικῷ κράτει ἀ-
 ναρχία.**— Καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δὲ πράγματα οὐδόλως
 συντετέλεστον τῶν πολιτικῶν ἐκανοισθησαν ὑπὸ τῶν Λα-
 τίνων. Διότι οἱ Ἐνετοὶ ἐπεφυλάξαντο μὲν ἑαυτοῖς τὸ πα-
 τριαρχικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπῆρτιζον τὸν κληρον
 τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐκ μόνον ἑμογενῶν, διότι ἐφοδοῦντο
 μὴ εἰσχωρήσαντες καὶ ἄλλοι δυτικοὶ μετ' ἐλίγον πλειο-

νοφηρήσῃσι καὶ προχειρίσῃσι πατριάρχῃν μὴ Ἐνετὸν, ἔνεκα τούτου οἱ Φράγκοι προσιτάμενον τοῦ πάπα καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτρόπου αὐτοῦ καρδινάλιου ἀντέπρακτον, διεμαρτύροντο καὶ ἐπὶ τέλους ἀπέτέλεσαν ἰδίαν Ἐκκλησίαν, διοικουμένην ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἐν Ρώμῃ ἀρχιερέως. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἀρχαία ἐν Κωνσταντινουπόλει φραγκικὴ ἀποικία ἐξηκολούθει διατελοῦσα ὅπως πρὸ τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τὸν πατριάρχῃν τῆς Ἐνετίας, οἱ δὲ Πισᾶται ὑπήγοντο εἰς ἴδιον προσιτάμενον, κατήντησαν νὰ ὑπάρχωσι τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει τέσσαρες διάφοροι λατινικαὶ ἐκκλησίαι διαμαχόμεναι πρὸς ἀλλήλας. Καὶ ἐν τῷ βασιλείῳ δὲ τῆς Θεσσαλονίκης πολλὴ ἐπεκράτησε περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἀναρχία, καὶ ἐν Πελοποννήσῃ τὰ αὐτὰ καὶ χεῖρονα συνέβαινον, τῶν Λατίνων ἐπισκόπων ἐριζόντων πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπισκοπῶν, τοῦ κατωτέρου κλήρου ἀντιπράκτουτος εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων πολυειδῶς περιοριζόντων τὰ λεγόμενα πνευματικὰ συμπεριόντα.

§ 25. **Τὸ δουκάτον τῆς Ἀχαΐας.**— Ἀρ' ἤς ἐποχῆς κατελήφθη ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἤρξεν αὐτῆς Γοδοφρέδος ὁ Α' ὁ Βιλλεαρδουῆος (ἀπὸ τοῦ 1210—1218), προσεπωνυμούμενος πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας ἢ τοῦ Μωρέα. Ἀλλὰ τὸν τίτλον τοῦτον ἔφερε κυρίως ὁ διὰ δέξάμενος αὐτὸν υἱὸς του (1218—1245) Γοδοφρέδος ὁ Β', ὁ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Πέτρου Κουρτεναίου Ἀγνήν συζευχθεὶς καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικῆς αὐτοκρατορίας ὡς τοιοῦτος ἀναγνωρισθεὶς. Ἐνῶ δὲ ἰδρυτῆς τοῦ κράτους τούτου ὑπῆρξε τῷ ὄντι ὁ πρῶτος, ἐπιτηδείοτατος ὅμως κυβερνήτης ἐγένετο Γοδοφρέδος ὁ Β' ὁ δὲ διαδεχόμενος αὐτὸν (1245—1278) ἀδελφὸς τοῦ Γουλιέλμου, ὅστις ὑπέταξε καὶ τὴν Μονεμβασίαν, διεκρίθη ἰδίως ὡς

πολεμιστῆς. Ὁ Γουλιέλμος μὴ ἀποκτήσας τέκνα ἐκ τῶν δύο πρώτων γάμων αὐτοῦ, ἔλαβε καὶ τρίτην σύζυγον (1259) τὴν θυγατέρα τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ τοῦ Β' τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, ἀφ' ἧς μόνον θυγατέρας ἐκτίησάτο. Συζεῖυξας δὲ μίαν ἐξ αὐτῶν τὴν Ἰσαβέλλαν μετὰ τοῦ (υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ) Φιλίππου, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν, ἄτε δὴ γαμβρόν ὄντα, κληρονόμον του. Ἐνεκα τούτου μετὰ τὸν ἐπισυμβάντα θάνατον (1277) τοῦ Φιλίππου καὶ τὴν μετὰ ἐν ἔτος τελευταίην τοῦ Γουλιέλμου ἢ φραγκικὴν Πελοπόννησος, ἣτις ἦν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἰσαβέλλας, ἔμεινεν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ.

§ 26. **Τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν.**— Ἡ ἄλλοτε ἀξία λόγου μετὰ τὴν Πελοπόννησον φραγκικὴ ἀρχὴ ἦν τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Βοιωτία περιήλθον, ὡς εἰδομένον, εἰς τὴν ἄμεσον κυριαρχίαν τοῦ Ὄθωνος Λαρόση (1205—1225). Ἐπιστρέψαντος δὲ τοῦ Ὄθωνος κατόπιν εἰς Γαλλίαν, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γουίδων ὁ Α' (1225—1263), ὅστις ἦτο μὲν ἀνεξάρτητος κύριος τῶν ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι κτήσεων αὐτοῦ, ἀλλ' ἦτο συνάμα καὶ ὑποτελὴς τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου διὰ τὰς ἐν Ἄργει καὶ Ναυπλίῳ κτήσεις του. Ὁ Γουίδων, ὀνομαζόμενος μέγας κύριος τῶν Ἀθηνῶν, προσεκτίησάτο τὸν τίτλον τοῦ δουκὸς, μεταβάς εἰς Γαλλίαν καὶ αἰτήσας παρὰ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Λουδοβίκου τοῦ Θ' ἵνα ἀπονεμηθῇ αὐτῷ ἡ ἐπωνυμία αὐτῆ. Ἐπιστρέψας δ' ἔκειθεν ἀπέβιασε, καταλιπὼν τὸ δουκάτον τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας εἰς τὸν υἱὸν του Ἰωάννην τὸν Α' (1263—1280).

§ 27. **Τὸ ἐν Ἠπείρῳ, Ἀκαρονανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ δεσποτάτον.**— Ἡ ἐν Ἠπείρῳ ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Κομνηνοῦ

συσταθείσα ἡγεμονία, ἔχουσιν πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν, ἐπεξετάθη πρὸς βορρῶν μέχρι τοῦ Δυρραχίου καὶ πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τῆς Ναυπάκτου· προσλαβούσα δὲ καὶ τὴν δυτικωτέραν Θεσσαλίαν ὠνομάσθη δεσποτάτον, καὶ ὡς ἡγεμὼν αὐτῆς δεσπότης τῆς Ἑλλάδος. Ἀφού δὲ ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ (1214), ὁ ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Θεόδωρος, γενόμενος κύριος καὶ αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης, οὐ μόνον κατέλυσε τὸ περίφημον ἐκεῖνο τῶν Φράγκων βασιλεῖον, ὅπερ διήρκεσεν 20 ἔτη, ἐκβαλὼν τὸν υἱὸν τοῦ Βονιρατίου ἀπ' ἑλῶν τῶν κτημάτων του, ἀλλὰ καθυποτάξας καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἑλῶν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην μέχρις Ἀδριανουπόλεως ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἑλλάδος (1222). Μὴ ἀρκούμενος ἐν τούτοις ὁ Θεόδωρος εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθὲν μέγα κράτος, τὸ ὅποιον ἠπλοῦτο ἤδη ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρις Ἀδριανουπόλεως, ἐπετέθη ἀκολούθως (1230) κατὰ τῶν Βουλγάρων· ἀλλ' ἐνίκηθη, ἡττηθεὶς καὶ ἐτυφλώθη. Τότε ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Θεσσαλονίκης ὁ ἐκ τῆς μάχης διασωθεὶς ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Μανουὴλ, ὅστις διετήρησε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ μίαν δεκαετίαν (1230—1240). Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἕτερος ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου ἑτεροθαλῆς, Μιχαὴλ ὁ Β', ἐπέτυχε νὰ λάβῃ ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Θεοδώρου τὴν ἀρχὴν τῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κτημάτων, ἦτοι τῆς Ἠπειροῦ, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Αἰτωλίας καὶ μέρους τῆς Θεσσαλίας, προέκυβεν ἤδη νέον δεσποτάτον ἀνεξάρτητον τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ αὐτοκρατορίας (ὅπερ ἐξηκολούθησεν ὕριστάμενον μέχρι τοῦ 1318). Τὴν τῆς Θεσσαλονίκης δὲ αὐτοκρατορίαν ἐπανέλαβε πάλιν ὁ τυφλὸς Θεόδωρος μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Τὸν δὲ Ἰωάννην διεδέξατο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος.

§ 28. **Τὸ ἐν Νικαίᾳ κράτος.**—Τὸ ἐν Νικαίᾳ κράτος ἀπέβη τὸ κέντρον τῆς φιλοπορίας τῶν εἰς τοῦτο καταρϋγόντων ὀρθοδόξων. Ὁ μὲν Θεόδωρος Λάσκαρις, προσαρτήσας εἰς αὐτὸ τὴν Λυδίαν, μέρος τῆς Φρυγίας καὶ τὴν παραλίαν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐπεξέτεινε τὴν ἐπικρατείαν του ἀπὸ Νικαίας καὶ Προύτης μέχρι Νεοκάστρου, Σμύρνης, Ἐφέσου, Φιλαδελφείας καὶ τῶν παρακειμένων νήσων· ὁ δὲ γαμβρὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ (1222) Ἰωάννης Γ' Δούκας ὁ Βατάτσης (ἢ Βατάκιος) κατώρθησεν ὥστε αὐτὸ νὰ ἀκμάσῃ· διότι ἐγγύριζεν ὄχι μόνον νὰ κατασκευάσῃ μεγάλην δύναμιν, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὴν ἐπιτηδείως. Οὗτος περιποιήθη πολὺ τοῦ Λατίνους, εἴτινες ἀπέτελουν τὸ πρῶτιστον καὶ πολυαριθμότερον μέρος τοῦ στρατοῦ του· ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν Βουλγάρων μέρος τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, καὶ ἀναγκάσας (1242) τὸν τότε δεσπότην τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννην νὰ παραίτησῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον, κατώρθησεν ὥστε τὰ τελευταία λείψανα τοῦ ἡγεμονικοῦ τούτου οἴκου νὰ ἀναγνωρίζωσι τὴν κυριαρχίαν του. Ἀφού μάλιστα ἀπέθανε μετὰ δύο ἔτη ὁ Ἰωάννης καὶ διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀδελφὸς ἐκείνου Δημήτριος, τότε ὁ Βατάτσης, ἐπεμβὰς εἰς τὰ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ πρόσκλησιν τῶν Θεσσαλονικέων, κατέλυσε τὴν βασιλείαν ἐκείνου, καὶ καταλιπὼν ἐν Εὐρώπῃ πληρεξούσιον ἀντιπρόσωπόν του τὸν Ἀδρόνικον Παλαιολόγον ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐξησφάλισε δὲ καὶ τὰ ἀπ' ἀνατολῶν σύνορα τοῦ κράτους συνομολογήσας εἰρήνην πρὸς τὸν ἐν Ἰκονίᾳ Σελσουκίδῃν Σουλτάνον, καὶ τότε ἐπέστησε τὸν ἐν Προσογῆν του εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν ἀσιανῶν ἐπαρχιῶν, ἀναζωπυρήσας τὴν γεωργίαν ἐν αὐταῖς καὶ τὴν βιομηχανίαν, καὶ ἐπιμεληθεὶς τῆς ἀμπελοφυγίας καὶ κτηνοτροφίας, καὶ εἰς πολλὰ γερωντο-

τροφεία, πτωχοτροφεία και νοσοκομεία εκ τῆς ἰδίας δαπάνης ἐπαρκέσας. Περιήλθε πρὸς τούτοις εἰς σχέσιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκον τὸν Β' (ἕγγονον Φρειδερίκου τοῦ Βαρβαρόσα) πολέμιον ὄντα τοῦ πάπα, καὶ νυμφευθεὶς (1244) μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Εἰρήνης (θυγατρὸς τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως) τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τοῦ Φρειδερίκου Ἄνναν ἢ Κωνσταντίαν, διετέλεσεν ἕκτοτε εἰς συνεχῆ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τούτον ἀλληλογραφίαν. Ἐπροστάτευτε δὲ καὶ τὰ γράμματα ἐν Νικαίᾳ τὰ τσαούτην παθόντα συμφορὰν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Βατάτσης μεγαλειπόλος, μεγαλοπράγμων καὶ ἐν ταῖς ἀδυναμίαις αὐτοῦ μεγαλόφρων. Διάδοχος τοῦ Βατακίου (εἰς τὰ 1255) ὑπῆρξεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Λάτκαρις ὁ Β'. Οὗτος μολονότι ἦτο κάτοχος παιδείας οὐ μικρᾶς καὶ στρατιωτικῆς δεξιότητος, διὰ τῆς ἀθαιρεσίας ὅμως καὶ δυσπιστίας του δυσηρέστηεν ὅλους τοὺς ἐπιφανεστέρους ἄνδρας τοῦ κράτους του. Διὸ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1259), ἐπωρελοῦμενος ἐκ τῆς δυσαρρεσκείας ταύτης ὁ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλικίου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου τοῦ Δ' Μιχαῆλ ὁ Παλαιολόγος (υἱὸς Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου), ὅστις εἶλκε τὸ γένος ἐξ οἴκου διασήμευ ἤδη ἐπὶ Κομνηνῶν, ἐξεβρόνισε τὸν παῖδα ἐκείνου, καὶ γενόμενος ἀρχηγέτης τῆς τελευταίας βυζαντινῆς δυναστείας κατέλυσε τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν.

1. Ἐπ' αὐτοῦ ἤκμασεν ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ὅστις ἔγραψε κροκικὴν συγγραφὴν (περιέχουσαν τὰ μετὰ τὴν ἀλωσιν μέχρι τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Μιχαῆλ τοῦ Παλαιολόγου), καὶ ὁ Νικηφόρος Βλεμμίδης ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ τοῦ διαδεξαμένου τὸν Βατάτην Θεοδώρου.

§ 29. **Κατάλυσις τῆς λατινοκρατίας.**—Τὴν κατάλυσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατώρθωσε Μιχαῆλ ὁ Παλαιολόγος, ὁ τελευταῖος τοῦ ἐν Νικαίᾳ συσταθέντος κράτους βασιλεῦς. Μόλις ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Μιχαῆλ ὁ Β', ἐπεριεῖδόμενος ἐπὶ τῶν γαμβρῶν του, Μανφρέδου τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου τοῦ Βιλλεαρδουίνου, ἐπανάλαβε τὰς προτέρας τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἀξιώσεις, μολονότι ἐπὶ Βατακίου ὁ ἡγεμονικὸς οὗτος οἶκος εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Νικαίας. Ὁ Μιχαῆλ Παλαιολόγος, ἀποστείλας κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην καὶ τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον, κατεδάμασε τὴν στάσιν, κατατρόπωσε ἐν Πελαγονίᾳ τοὺς Φράγκους ἐπικούρους τοῦ Μιχαῆλ καὶ συλλαβὼν αἰχμαλώτων τὸν Γουλιέλμον τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας¹. Μετὰ δὲ τὴν περιστολὴν τοῦ ἀντιπάλου τούτου ὁ Μιχαῆλ Παλαιολόγος, διαπεράσας αὐτὸς εἰς Θράκην, ἐκυριεύσε τὴν Σηλίμβριαν καὶ περιορίσας τοὺς Φράγκους εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπολιόρησε τὸν Γαλατᾶν. Ἀποτυχῶν ὅμως ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια ἄπρακτος. Βλέπων δὲ ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ἦσαν τότε τὰ μόνα ἐρείσματα τῆς λατινικῆς κυριαρχίας, οἱ δὲ Γενουαῖοι δεινῶς πρὸς αὐτοὺς ἀντεφέροντο, ὁ Μιχαῆλ συνωμολόγησε (τῷ 1261) μετὰ τῶν τελευταίων συνθηκῆν, δι' ἧς ὑπισχυνοῦτο οὗτοι μὲν νὰ τὸν βοηθήσωσι μετὰ ναυτικῆς δυνάμεως εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αὐτὸς δὲ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς τὰ προνόμια,

1. Τοῦτον ἀπληθύρωσε τῆς αἰχμαλωσίας ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1262, παραλαβὼν παρ' αὐτοῦ τὴν Μονεμβασίαν.

ἔσα ἐνέμενον οἱ Ἐνετοὶ ἐπὶ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας Ἐν τούτοις ὁ Μιχαὴλ ἐκυρίευσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν γωρὶς νὰ λάβῃ ἀνάγκη τῆς ἐπικουρίας τῶν Γενουαίων. Τοῦτο δὲ ἐπετεύχθη κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ἀποῦ συνωμολογήθη ἡ μεταξὺ τῶν Γενουαίων καὶ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου συνθήκη, ἐξαπεστάλη εἰς τὴν Θράκην ὁ Στρατηγόπουλος, ἵνα συνέχῃ ἀρ' ἐνός μὲν τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου ἀρ' ἐτέρου δὲ τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων, ἔστιν συζευχθεὶς μίαν τῶν ἀδελφῶν Ἰωάννου τοῦ Λασκάρεως διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν σφετερισάμενον τὴν ἀρχὴν Παλαιολόγον. Ὁ Στρατηγόπουλος ὄδηγῶν 800 ἵππους καὶ ὀλίγον πεζικὸν ἀπεβίβασθη εἰς Καλλιπόλιν, ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Σηλύμβριαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα κατοπτέυσῃ αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ τότε πολλοὶ, περιστοιχίσαντες αὐτὸν, τὸν πρόετρεψαν ἀμέσως νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς πρωτευούσης, ὁ Στρατηγόπουλος, ὠρλεῦμενος ἐκ τοῦ ὅτι οἱ μὲν Λατίνοι καὶ ἰδίως οἱ Ἐνετοὶ εἶχον ἐπιχειρήσει μακρὰν τινα ἐκστρατείαν, οἱ δὲ βροδοδοὶ τῆς πρωτευούσης ἐπέβουον τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ζηνικοῦ ζυγοῦ, ἐπλησίασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ δεῖλην καὶ κατέλαβε τὰ τείχη ἀπροσδοκῆτως καὶ ἀκωλύτως (1261). Τούτου γενομένου οἱ μὲν Λατίνοι ὑπολαβόντες τὸν ἐπελθόντα στρατὸν μεγαλύτερον τοῦ ὄντος, κατατρομάξαντες δὲ καὶ ἐκ τοῦ πυρός καὶ τῆς λεηλασίας, ἀπηλίπισθησαν· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ αὐτῶν Βαλδουῖνος ὁ Β' ἐφυγεν ἀμέσως εἰς τὴν Εὐρώπην (ἐνθα ἀπέθανε τῇ 1272). Ἐν τούτοις ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος μόλις μετὰ τρεῖς ἑβδομάδας μετέθετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν ἔδραν τῆς κυβερνήσεώς του¹,

1) Οἱ ἐπὶ τῆς λατινοκρατίας αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας ἦσαν Θεόδω-

εἰσελθὼν πανηγυρικῶς εἰς αὐτὴν τὴν 15 Αὐγούστου. Διότι οὗτος καὶ ὁ περὶ αὐτὸν, λαβόντες τὴν πρώτην ἀγγελίαν τοῦ τοσοῦτον εὐκόλως διαπραχθέντος τούτου κατορθώματος, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδίστασαν νὰ πιστεῦσωσιν· ἀλλ' ὅταν τὸ γεγονός ἐβεβαιώθη καὶ ὑπὸ ταχυδρόμων καὶ δι' ἐπιστολῶν τοῦ Στρατηγοπούλου, τότε ἔσπευσεν ὁ Μιχαὴλ νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς βασιλίδος, τοῦ διετούς υἱοῦ αὐτοῦ Ἀνδρονίκου, τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους λειτουργῶν καὶ τῆς οὐκλήτου. Ἀφικόμενος δὲ τῇ 14 Αὐγούστου διέτριβεν ἐκτός τῆς πόλεως εἰς τὸ Κοσμίδιον, τὴν δὲ ἐπιούσαν, ἀποῦ μετηνέχθη ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τῆς ἐπικαλουμένης Ὀδηγητρίας, εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς διὰ τῆς Χρυσῆς λεγομένης πύλης, ἣν εἶχον μὲν τειχίσει οἱ Λατίνοι, διέταξε δὲ ἤρῃ ὁ Παλαιολόγος νὰ ἀνοίξωσι. Τῆς λιτανείας ἤγειτο ἅπας ὁ κλήρος ἐνδεδυμένους τὰς λαμπράς αὐτοῦ στολὰς· τέσσαρες δὲ βουλευταὶ ἔφερον ἐπ' ὤμων τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, ἐφ' οὗ ἦτο θεθειμένη ἡ εἰκὼν. Τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου ἀπουσιάζοντος, ὁ μητροπολίτης Κυζικίου Γεώργιος, ἀναβὰς εἰς ἓνα τῶν πύργων τῆς Χρυσῆς πύλης, ἀπήγγειλε δεκατρεῖς εὐχὰς ποιηθείσας ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου ἐπὶ τῇ ἀνακτῆσει τῆς πόλεως. Τούτων ἀπαγγελλομένων, ὁ αὐτοκράτωρ καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ ἀποκεκαλυμμένοι καὶ τὸ γόνυ κλίνοντες ἔπιπτον χαμαὶ ἐν τέλει δὲ ἐκάστης εὐχῆς ἀνιστάμενοι ἀνέκραζον ἅπαντες ἐκτρυτάκις τὸ «Κύριε ἐλέησον». Περαιωθείσης τῆς ἱεροπραξίας, ὁ αὐτοκράτωρ ἐβάδισε πεζῶς, τὸ δὲ πλῆθος

ρος ὁ Λάσκαρις, Ἰωάννης Γ' Δούκας ὁ Βατάκιος, Θεόδωρος ὁ Β' Λάσκαρις (υἱὸς τοῦ Ἰωάννου), Ἰωάννης Δ' καὶ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος.

τῶν ὀρθοδόξων λαμπαδηφοροῦν ἠκολούθει καὶ αὐτὸ βρωῶν μεγαλοφῶνως· αἴ γινουμέν σε, δοξολογούμεν σε, εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς καὶ ἐλπίζομεν ἐπὶ σέ». Οὕτω προπορευομένης τῆς εἰκόνος τῆς Θεομήτορος ἔφθασαν μέχρι τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου (κειμένης πλησίον τῆς σημερινῆς πύλης Ναρλί-καποῦ), ἐνθα ἀπετέθη ἡ εἰκὼν. Ἐκεῖθεν ἐπιβάς τοῦ ἵππου ὁ αὐτοκράτωρ ἀφίκετο εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ προσκυνήσας τῷ δεσπότη Χριστῷ καὶ εὐχαριστήσας αὐτὸν ἀπῆλθεν εἰς τὸ μέγα παλάτιον· διότι τὸ τῶν Βλαχερνῶν, ἔπου συνήθως ἤδρευεν ὁ Βασιλεὺς ὁ Β', ἦτο ἐμπεπλησμένον καπνιστοῦ καὶ κόνεως τὸ πλείστον. Ἀκούθως προσεκλήθη καὶ ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ βασιλευσούτῃ καὶ ἔστειψεν ἐκ νέου τὸν Μιχαὴλ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

§ 30 Γενικαὶ παρατηρήσεις: — Ἄν οἱ σταυροφόροι ἀπὸ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν κατέλαβον τὸν βυζαντινὸν θρόνον, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν μετριοπάθειάν των. Ἐπὶ τῆς τετάρτης ὁμως σταυροφορίας ἐξωκιωμένοι ὄντες πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τῆς αὐταρχικῆς εὐρισκομένης εἰς παρακλίνας καὶ ἐξασθένειαν ἐνεκα τῶν ἀπαίστων πολέμων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν τῶν διαδόχων του, κατωρθῶθη τὸ προκείμενον τῆς Δύσεως ὄνειρον ἡ φραγκικὴ κτάρκτησις καὶ ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Δὲν ἐχάρησαν ὁμως ἐπὶ πολὺ οἱ Λατῖνοι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν των ταύτην· διότι μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη κατώρθωσεν ὁ ἐν Νικαίᾳ Μιχαὴλ Παλαιολόγος νὰ ἀνακτήσῃται πάλιν (1261 μ. Χ.) τὴν Κωνσταντινούπολιν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΚΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΤΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΝ
ΕΥΡΩΠῃ ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

(1261 -- 1453 μ. Χ.).

§ 1. Κριωτέρα γεγονότα. — Ἡ ἕκτη περίοδος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 1261 καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 1453, ἦτοι ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς λατινοκρατίας μέχρι τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους· περιλαμβάνει δὲ τὴν δυναστείαν τῶν Παλαιολόγων. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον πολλὰ ἀπέπειραι ἐγένοντο πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' οὐδεμία τούτων ἐπέτυχεν τοῦ σκοποῦμένου. Ἡ δὲ σπουδὴ τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἔχει πλείστην βαρύτητα εἰς πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα· διότι ὅσαυτὴν καὶ ἂν ἦσαν αἱ συμφοραὶ, τὰς ὁποίας ἔπαθε τὸ βυζαντινὸν κράτος, ὁ ἀρχαῖος ὁμως πολιτισμὸς καὶ μάλιστ' ἡ ἀρχαία φιλολογία ἐσώζετο εἰσέτι ἐν Κωνσταντινουπόλει· καὶ ὅχι μόνον δὲν ἀπεσβέσθη καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τῆς λατινοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἀφοῦ κατέστησε καθέδραν τῆς κυβερνήσεώς του τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνεψύχωσε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἡ δὲ Εὐρώπη ἐπωφελήθη ἐκ τούτων τὰ μέγιστα· διότι οἱ Ἑνετοὶ καὶ Γενουαῖοι, οἵτινες συνεκρότουσαν εἰς τὰ πράγματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιτείαν αὐτοτελῆ, εἶχον δὲ καὶ ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς χώραις πολλὰ καταστήματα, μετέδιδον τὴν τέχνην καὶ ἐπιστήμην τοῦ βυζαντινοῦ κρά-

1. Οὗτοι ἐπαρῶντο πρὸς τούτους καὶ ἐν Κριμαίᾳ καὶ καθ' ἑλλην τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου μέχρι τῆς Ἰνδικῆς καὶ Σινικῆς, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ περιηγήσεις τοῦ Μάρκου Πόλου.

τους εις τὴν Εὐρώπην, εἰς ἣν ἐπὶ τέλους μετεφέρτευσαν τὴν ἑλληνικὴν πειρῆσαν οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπὶ ἀλώσεως καὶ πρὸ αὐτῆς ἀποδημήσαντες Ἕλληνες καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Εὐρώπης.

§ 2. **Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκαθίδρυσίν του καὶ οἱ λοιποὶ δεσπότες.**—Ὅτε Μιχαὴλ ὁ Η΄ ἐγένετο κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐξηκολούθει ἀρχῶν Μιχαὴλ ὁ Β΄ ὁ Κομνηνός. Οὗτος ἀκαταπαύστως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν πολεμουμένος, μόλις (τῷ 1265) ἠναγκάσθη νὰ ὁμώσει πίστιν εἰς Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον. Ἄλλ' ἀποθανόντος Μιχαὴλ τοῦ Β΄, μέρος μὲν τῆς Ἡπείρου τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, τὰς νήσους Κέρκυραν, Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην ἐκληρονόμησεν ὁ πρεσβύτερος ἐκείνου υἱὸς Νικηφόρος· τὰς δὲ λοιπὰς κτήσεις (τὴν Θεσσαλίαν, Φθιώτιδα, τὴν Λοκρίδα) ἤτοι τὴν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Παρνασσῶ χῶραν ὁ ἕτερος νόθος υἱὸς Μιχαὴλ τοῦ Β΄ Ἰωάννης, ὅστις ἐδρεύων ἐν Ἰπάτῃ (ἧτις ὠνομάζετο νεαὶ Πάτραι) δούξ Πατρῶν (ἢ Λαπατρίας ὑπὸ τῶν Λατινῶν) ἐπεκλήθη. Καὶ ὁ μὲν Νικηφόρος, λαβὼν συζυγον τὴν ἀνεψιάν Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου Ἄνναν, διῆγε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον ἐν εἰρήνῃ· ὁ δὲ νόθος υἱὸς Ἰωάννης, πολυπράγμων καὶ μάχιμος ὢν, περιεπλάκη μετὰ τινα ἔτη εἰς πόλεμον μακρὸν πρὸς τοὺς Παλαιολόγους, συμμαχήσας ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετὰ τοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ!

1. Καὶ ὁ ἐν Τραπεζούντῃ αὐτοκρατορικός οἶκος, ὅστις καὶ πρὸ τῆς καταλώσεως τῆς λατινοκρατίας ἐχρηκῶς πως προσηνέχθη πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ ἐν Νικαίᾳ συσταθέντος κράτους, καὶ οὗτος δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Μιχαὴλ, ἀλλ' ἀποκεχωρισμένως ὢν ἀπὸ τῶν τῆς Κων-

§ 3. **Βαλδουῖνος ὁ Β΄ καὶ Κάρολος ὁ Ἀνδεγαυός.**—Βαλδουῖνος ὁ Β΄ μετὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐξωσιν αὐτοῦ, περιφερόμενος εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς ἀναζήτησιν συμμαχῶν, συνωμολόγησε συνθήκην (τῷ 1267) μετὰ (τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Θ΄) Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ, ὅστις καταβαλὼν πρὸ μικροῦ τὸν (ἀπόγονον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου τοῦ Βαρβαρόσα) Μανφρέδου, εἶχε γένην κύριος τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ὁ Βαλδουῖνος ὑπέσχετο τῷ Καρόλῳ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἀχαΐας, τῆς χώρας Μιχαὴλ τοῦ Β΄, καὶ ἐν γένει τὸ τρίτον ὅλων τῶν κατακτήσεων, ὅσας ἤθελον κατορθώσκειν νὰ καταλάβωσιν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ διὰ τὸν θάνατον τοῦ (υἱοῦ τοῦ Καρόλου) Φιλίππου τοῦ τῆν Ἰσαβέλλαν συζευχθέντος ἢ φραγκικῆ Πελοπόννησος εἶχε μείνει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτοῦ τοῦ Καρόλου, οὗτος ἀναμιχθεὶς εἰς τὰ τῆς Πελοποννήσου εὖρε τὸν τρόπον καὶ εἰς τὰ τῆς βορείου Ἡπείρου πράγματα νὰ ἐπιβάλλῃ χεῖρα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἀφαιρέσας ἀπὸ τοῦ Μανφρέδου τὸ βασίλειον τῆς Σικελίας καὶ Νεαπόλεως ἐγένετο κύριος καὶ τῆς αὐτῆς Ἡπείρου ὡς ἀνηκούσης τῷ Μανφρέδῳ! Ὅθεν συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν Ἀλβανῶν, ὧν πινες ἦσαν πρὸ καιροῦ καθολικοὶ, καὶ ἐπιτρέψας αὐτοῖς πολλὰ προνομία ἀνεγνωρίσθη νόμιμος κυριάρχης (1272), καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰς κτήσεις ταύτας, μό-

σταντινουπόλεως πραγμάτων διετήρησε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ἠλώθη καὶ τὸ κράτος ἐκεῖνο ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν.

1. Ὁ Μιχαὴλ ὁ Β΄, συζυξίας τὴν θυγατέρα αὐτοῦ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Μανφρέδου, εἶχε παραχωρήσει ἐκείνῳ ὡς προτὶκα τὸ Δυρράχιον, τὸν Αὐλῶνα καὶ τὰ Βελδύραδα· βραδύτερον δὲ καὶ τὴν Κέρκυραν.

λονότι ἀδιακόπως σχεδὸν ἐπολεμεῖτο ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ἔχοντας μετ' αὐτοῦ καὶ πολλοὺς τῶν Ἀλβανῶν.

§ 4. **Ρῆξις μεταξὺ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ νόθου.**—Ὁ τῶν νέων Πατρῶν ἡγεμὼν Ἰωάννης ὁ Α', μολοῦσι κατὰ τὸ φαινόμενον εἶχε συνδεθῆ στενῶς μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, συζεύξας τὴν θυγατέρα του μετὰ τοῦ ἀνεψιῦ ἐκείνου, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἐκπετινῆ τὴν ἐπικράτειά του, συνεμάχησε μετὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετὰ τοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ. Κατὰ τοῦ ἀποστάντος ἀπεστάλη ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος, ὅστις ἐπολιόρχησε μὲν τὰς νέας Πάτρας, ἀλλ' ἐνίκηθη ὑπὸ τῶν ἡνωμένων δυνάμεων τοῦ δουκὸς τῆς Ἀττικῆς Ἰωάννου Λαρόσου καὶ Ἰωάννου τοῦ νόθου. Ἐν τῇ περὶ Φάρσαλον μάλιστ' μάχῃ (1278) ἡχημαλωτίσθη καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν Βυζαντινῶν Ἰωάννης Συναδῆνος, καὶ τότε τὸ κράτος τῶν νέων Πατρῶν Ἰωάννου τοῦ Α' ἐξητράλισθη¹.

§ 5. **Αἱ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει πειρατεῖαι.**—Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔμενον εἰσέτι ὑπὸ τοῦ σταυροφοροῦς ἢ νητος Εὐθόια, ἧτις εἶχε καταληφθῆ κατὰ τὸν κατακερματισμὸν τοῦ κράτους ὑπ'

1. Μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Α' ὁ Λαρόσος ἀπήχθη κημάλιως εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπελύθη, καὶ ἐπιστρέψας εἰς Ἀθήνας ἀπέθανε (1280) ἀγῶνος, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν ἀδελφόν του Γουλιέλμον τὸν Α', ὃν ἀποθανόντα (τῷ 1297) διαδέξατο ὁ ἀγγλικὸς ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἐλένη καὶ θυγατὴρ Ἰωάννου τοῦ Α' τοῦ ἀρχοντος τῶν νέων Πατρῶν. Τοῦ δὲ Γουλιέλμου ἀποθνήσκοντος (τῷ 1308) ἐν Ἀθήναις τὸ δουκάτον περιῆλθεν εἰς τὸν συγγενῆ ἀδελφὸν Βροῦννον (1308—1311), ὅστις ὑπέβηεν ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν Λαρόσων Γάλλος δούξ τῶν Ἀθηνῶν.

ἐκείνων. Ἄλλ' ἐν τῇ νήτῳ ταύτῃ ὑπήρχε καὶ ἀποικία τις ἐνετικῆ, ἧς πρῶτατο ἀρχῶν τις στελλόμενος ἐξ Ἐνετίας καὶ καλούμενος βάσιλος. Καὶ ἡ μὲν ἀποικία αὐτῇ, κεκτημένη μεγάλη ἐμπορικὰ δικαιώματα, ἐπολιτεύετο νωθρῶς ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ, οἱ δὲ δυνάσται ταύτης, ἐπιθυμῶντες νὰ συσταρεῦσῶσι μεγάλους εἰς τὰ φρούρια αὐτῶν θησαυροὺς, ἐπέδοθησαν εἰς τὴν πειρατείαν, ἐκπέμποντες πολλὰκις στολίσκους εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀδιακρίτως ληστεύοντες Ἑλληνας καὶ Λατίνους ἐμπόρους. Ἄλλὰ καὶ οἱ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καταλαβόντες Ἐνετοὶ, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ξένοι, Γενουαῖοι, Λομβάρδοι, Πισάται, Λατῖνοι, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ Ἑλληγες, δεινὴν μετήρχοντο πειρατείαν. Ὅθεν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἀγωνιζόμενος νὰ καταπαύσῃ τὸ ἀνηκεστον τοῦτο κακόν, ἠναγκάζετο νὰ διατηρῆ μισθοφόρους Σλαύους, Βουλγάρους καὶ Τούρκους, καὶ κατάρθωσεν νὰ κυριεύσῃ τὰ πλεῖστα τῶν πειρατικῶν ἐκείνων καταγωγίων, ἐν οἷς ἐκραιπάλου βάρωνες ἀγέρωχοι, οἱ-τινες ἐφαντάζοντο καὶ ἤξιον, ὅτι δὲν ὑπάρχει δύναμις ἀνθρωπίνη, ἵνα τοὺς καταβῆ. Ἐν δὲ τῇ περιστάσει ταύτῃ παρεδόθησαν καὶ αἱ νῆσοι (Σκόπελος, Σιάθος, Σκῦρος καὶ Ἀμοργός), αἵτινες ἀνήκον εἰς ἓνα τῶν αὐθαδεπέτερων δυναστῶν, τὸν Φίλιππον Γκιζην, ὅστις ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπίσης δὲ ἐξώσθησαν (1278) οἱ Λατῖνοι ἐκ τῆς Λήμνου καὶ Ρόδου καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν μικρῶν νήσων¹.

1. Εἶναι ἀληθές ὅτι οὐκ ὀλίγοι τῶν δυναστῶν ἐκείνων μετὰ εἰκοσαετίαν ἀνεῖλθον πάλιν τὰς ἀρχαίας των κτήσεις· ἀλλ' εἶδον ἀντὶ πόλεων ἀκμαζουσῶν καὶ φρουρίων λαμπρῶν χώρας ἐρήμου καὶ πειρατικὰς φωλιὰς.

§ 6. **Αί περί ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν διαπραγματεύσεις Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου.**—Ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τοὺς Πιστάτας καὶ Γενουαίους, προσπατεῦν τὸ ἐμπόριον αὐτῶν, οἱ ἔβουον ἤρξαντο νὰ ὑποστηρίζωσι τὰς ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ἀξιώσεις Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ, ἀγοράσαντος ἀπὸ τῶν διαδόχων Βαλδουίνου τοῦ Β' τὰ δικαιώματα τῆς δυναστείας ἐκεῖνου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κάρολος ὑποστηρίζετο καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα, ὁ Μιχαὴλ, ἵνα ἀποφύγῃ τὸν ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνον, ἠναγκάσθη νὰ προποιεθῆ, ὅτι δέχεται νὰ ὑποβάλῃ τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Δύσεως. Ἄλλ' ἕνεκα τούτου περιῆλθεν εἰς οἰκιστὴν πρὸς τοὺς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ ἔριν, καὶ κατήντησε νὰ ἀρριστηθῆ ἀπ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου, ἀπ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ πάπα, ὡς μὴ ἐκπληρώσας τὰς ὑποσχέσεις του. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέθανε τῷ 1282.

§ 7. **Ἀδρόνικος ὁ Β' ὁ Παλαιολόγος.**—Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀδρόνικος ὁ Β' ὁ πρεσβύτερος λεγόμενος, ἀνὴρ ἐξυγὴς, φιλόσοφος, φιλολόγος καὶ μάλιστα θεολόγος. Αὐτὸς ἀπέκρουσε τὸ περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ πάπα δόγμα τοῦ πατρὸς του· ἀλλ' ἐνασχολούμενος εἰς τὸ νὰ εἰρηνεύτῃ τὸν κλῆρον, δεινῶς ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐρίζοντα μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς καταγίδος, ἣν προῦκάλεσεν ἡ ἀσύνομος περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν πολιτικὴ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ὀλίγην ἔδειξε πρόνοιαν περὶ τῆς τότε τοσοῦτον ἀναγκαίας ἐσωτερικῆς τοῦ κράτους ἀναδιοργανώσεως. Ἀποδεξάμενος μάλιστα καὶ τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν πρότασιν περὶ διαλύσεως τῶν μαχίμων τοῦ στόλου πληρωμάτων, ὡς παρελθόντων τῶν δεινῶν, ἀρῆκε τὰς πρὸ τοσοῦτον ἐνικαιῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει τσαρτα τρῶ-

παια στητάσας τριῆρεις νὰ διασθαρῶσι κενὰ ἐν τῷ Κερατείῳ κόλπῳ. Ἐκ τούτων δὲ πάντων ὠφελούμενοι οἱ Φράγκοι κατεκτήσαντο πολλὰς τῶν νήσων τῶν ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου ἀφαιρεθεισῶν ὑπ' αὐτῶν.

§ 8. **Ἡ ἐπὶ Ἀδρονίκου ἐπαύξεισις τῆς ἐν Ἐλλάδι ἐπικυριαρχίας τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ οἴκου.**—Ὁ Ἀδρόνικος ἐπιτιθέμενος ἀδιακόπως κατὰ τῶν δύο ἡμογενῶν καὶ ἡμοδόξων δυναστῶν τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, τῶν ἀδελφῶν δηλαδὴ Νικηφόρου καὶ Ἰωάννου τῶν Ἀγγέλων, κατώρθωσε τέλος νὰ συλλάβῃ διὰ προδοσίας τοῦ Νικηφόρου τὸν τοῦ Ἰωάννου υἱὸν Μιχαὴλ. Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος, βλέπων ἀκλούθως ἑαυτὸν κινδυνεύοντα ἐξίσου καὶ παρὰ τῷ ἀδελφῷ του καὶ παρὰ τῷ Ἀδρονίκῳ, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν Ἀνδεγαυικὸν οἶκον καὶ νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ὑποτελεῖ εἰς τοὺς Νεαπολίτας, εἰς οὓς καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπέικε καὶ ὁ υἱὸς του Θωμᾶς, ὅστις ἦν τελευταῖος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων ἄρχων τῆς Ἡπείρου (1296—1318). Καὶ οἱ υἱοὶ δὲ Ἰωάννου τοῦ Α' τοῦ ἀρχόντος τῶν νέων Πατρῶν (ἀποθανόντος τῷ 1296), Κωνσταντῖνος καὶ Ἄγγελος ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσιν εἰρηνὴν πρὸς τοὺς Ἀνδεγαυοὺς! Ἐνεκα τούτων πάντων ὁ Ἀνδεγαυικὸς οἶκος, ὅστις ἀπὸ ἐξέλιπον (ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος) οἱ ἀγαθοὶ Βιλλεαρδουνοὶ κατέλαβε τὴν ὑπερέατην ἡγεμονίαν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας,

1. Ὁ μὲν Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐλογίζετο κυρίως δυνάστης, ἀπέβωθε (τῷ 1303), ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ δὲν ἀναφέρεται πλέον. Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦ δουκὸς περιῆλθε τότε εἰς τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Κωνσταντῖνου τὸν ἔγγονον Ἰωάννου τοῦ Α', Ἰωάννην τὸν Β', ὃν ἐπετρόπευσεν ὁ Γουλιέλμος, ὡς υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντῖνου τῆς Ἐλένης, ἧτις ἔλαβε σύζυγον Γουλιέλμον τὸν Α' τὸν δούκα τῆς Ἀττικῆς.

ἐκυριάρχει ἤδη οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ πλείτου τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος¹.

§ 9. **Ἡ ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν κατάληψις τῆς Ρόδου.**—Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρόνικου τοῦ Β' τὸ τάγμα τῶν μοναχῶν, ὅπερ εἶχε συσταθῆ (πρὸ τοῦ 1070) ἐν Ἱερουσαλήμ, οἱ Ἰωαννίται ἱππότες λεγόμενοι, οἵτινες μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανικῆς κυριαρχίας εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς Κύπρον, ὁρμώμενοι ἐντεῦθεν, ἠθέλησαν νὰ καταλάβωσι τὴν Ρόδον². Ἐπειδὴ δὲ ἡ νῆσος αὕτη κατεῖχετο τότε ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, οἱ Ἰωαννίται προέτειναν νὰ γείνωσι παραδεκτοὶ ἐν τῇ νήσῳ ἀναγνωρίζοντες τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλ' ὁ Ἀνδρόνικος, μὴ ἀποδεξάμενος τὴν πρότασιν ταύτην, ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν στρατὸν καὶ στόλον, ὃν κατατροπώσαντες ἐκείνους ἐκυριεύσαν (1310) τὴν Ρόδον, ἣτις παρέμεινεν εἰς τοὺς Ἰωαννίτας ἱππότες μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν γενομένης (τῷ 1522) ἐπὶ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγάλου ἀλώσεως αὐτῆς.

§ 10. **Ἡ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐμφάνισις τῶν Ὀθωμανῶν.**—Ὅτε κατεκερατιώθη τὸ μέγα σελσουικόν³

1. Καὶ οἱ Σανούτοι τῆς Νάξου προθύμως ὤμωσαν πίστιν εἰς τοὺς Ἀνδραγαθούς. Μόνον δὲ οἱ Ἐνετοὶ ἦσαν ἀνεξάρτητοι κύριοι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ἐν τούτοις ἡ φραγκικὴ αὕτη ἐν Πελοποννήσῳ κυριαρχία μετὰ κόπου συντηρεῖτο καὶ ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α' καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου τοῦ Β', οἵτινες ἐκυβέρνησαν τὴν χώραν δι' ἐπιτρόπων.

2. Τρία μοναχικὰ τάγματα πρὸς περιπόρην τῶν προσκενητῶν συστήθησαν ἐν Παλαιστίνῃ, τὸ τῶν Ἰωαννιτῶν ὑπὸ Ἰταλῶν, ὅπερ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, τὸ τῶν Ναιϊτῶν (1118) ὑπὸ Γάλλων, ὅπερ ἐκλήθη οὕτως, ὡς ἀνεγέρθη παρὰ τῷ ναφ τοῦ Σολομῶντος, καὶ τὸ τῶν Τευτόνων τὸ ὑπὸ Γερμανῶν (1128) ἱδρυθέν.

3. Ἴδε σημείωσιν 2 ἐν σελίδι 62, καὶ σημείωσιν 1 ἐν σελίδι 69,

κράτος, προέκυψε καὶ ἐν Χοβερασμιά ἐπαρχίᾳ (κειμένη μετὰ τῆς Ἀράλης λίμνης, τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Ὠέου ποταμοῦ) νέα τις δυναστεία ἡ τῶν Χοβερασμίων. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς, ἀπαιτήσας παρὰ τοῦ ἐν Βαγδάτῳ καλλιφου νὰ ἀπολαύη δλων τῶν τιμῶν, ἃς οὕτος εἶχεν ἀπονείμει εἰς τὸν Σουλτάνον τῶν Σελσουϊκῶν¹, εἶδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Μογγόλων (1219), ἣτις ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπέφερε τὴν πτώσιν τοῦ χοβερασμιακοῦ κράτους, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πραγμάτων. Διότι τότε εἰς τῶν εὐπατριῶν τῶν Ὀγοῦζων λεγομένων Τούρκων ὁ Σουλεϊμάν-σάχ, ὀπισθοχωρῶν παρὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Μογγόλων, ἀπεδημήσεν ἀπὸ τοῦ Χορασάν, εἴθια κατώκει πρότερον, καὶ ἐγκατεστάθη μετὰ 50 χιλιάδων ψυχῶν πρὸς βορρᾶν τῶν πηγῶν τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος (1224). Ἐπὶ τὰ ἐτη μετὰ ταῦτα ὁ Σουλεϊμάν, θελήσας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, ἐπινήγη διαβαίνων τὸν Εὐφράτην. Τότε ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ ἕτεροι δύο ἐτράπησαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐκ τούτων ὁ Ἐρτογρούλ (δικαίος), συμμαγήσας μετὰ τοῦ σελσουικικοῦ ἡγεμόνος Ἀλαεδδίν, καὶ νικήσας τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνου, ἔλαβεν ὡς ἀμοιβὴν τὰς ἀνατολικὰς τοῦ ὅρου Ὀλύμπου κειμένας χώρας. Λαβὼν δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Ἐρτογρούλ καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀγκύρας ὡς ὑποτελῆς τῷ Ἀλαεδδίν, ἔθετο τὰς βάσεις τοῦ

1. Οἱ Σελσουϊκοὶ, βοηθήσαντες ἄλλοτε τοὺς Ἀββασίδας κατὰ τῶν μεσοφόρων, οὓς εἶχον οὕτοι, ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διορίζονται εἰς αὐτῶν οἱ ἐμίρ-ἐλ-ὀμρά. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀββασίδαί, μὴ παραδεχθέντες νὰ παραχωρήσωσι τὰ αὐτὰ δικαίωματα καὶ εἰς τὸν Σάχην τῶν Χοβερασμίων, ἠπελοῦντο παρ' ἐκείνου, προσεκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τοὺς Μογγόλους καὶ Τατάρους, οὓσπερ ὠδήγηε ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἀνακρανὲς μέγας τῆς Ἀσίας κατακτητῆς Ζίγχισην.

κράτους, ἔπερ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ὀθμάν ἢ Ὀσμάν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ φυλὴ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Ὀθωμανοί, ἐκλήθη ὀθωμανικὸν ἢ ὄσμανικόν.

§ 11. Αἱ ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν. — Ὁ διαδεξάμενος τὸν πατέρα αὐτοῦ τὸν Ἐρτογρούλ ἀποθανόντα (1289) Ὀθμάν, περὶ ὃν συνέρψαν πάντες οἱ γενναίωτεροι Τούρκοι, ἀφοῦ ἐξέτεινε τὸ κράτος πέραν τῶν ὄριων, ἐν αἷς εἶχε τὸ εὖρει, κατέκτησε τὸ Καρά-Χισάρ καὶ κατέστησεν αὐτὸ ἔδραν τῆς κυριαρχίας του· ἔλαβε μάλιστα καὶ παρὰ τοῦ Ἀλαεδδίν τὸν τίτλον τοῦ Σουλτάνου. Ἀκολουθῶν δὲ μετήνεγκε τὸν θρόνον εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν (1299) πόλιν Γενί-σεχίρ (Νεάπολιν), καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλαεδδίν, ὅτε κατεμελίσθη ἡ ἐπικράτεια ἐκείνου, ἔλαβε καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν λειψάνων τοῦ σελσουκικοῦ βασιλείου τοῦ Ἰκονίου. Τέλος ὁ Ὀσμάν ἐστρεψε τὰ δπλα αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς Βιθυνίας, ἣν κατεῖχον οἱ Βυζαντινοί, καὶ ἐξεπόρθησε (1326) διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ὀρχάν τὴν Προύσαν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ὅμως ἔτος ἀπεβίωσεν ὁ Ὀσμάν καὶ ἐτάφη ἐν Προύσῃ, ἧτις κατέστη ἔκτοτε ἡ πρωτεύουσα τοῦ ὄσμανικοῦ κράτους. Ὁ δὲ διαδεξάμενος τὸν πατέρα αὐτοῦ Ὀρχάν ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ θέσῃ τὰ θεμέλια ἐλῶν τῶν θεσμῶν ἐκείνων, δι' ὧν οὐ μόνον κατεκτήθη ἡ Ἀνατολή, ἀλλὰ καὶ διεπλάσθη οὕτως εἶπεῖν τὸ ἔθνος τοῦτο¹.

1. Ὁ Ὀρχάν ἐχημάτισε τὸ ἵππικὸν τάγμα τῶν σιαχίδων (ἱππέων) καὶ τὸ πεζικὸν τῶν γενιτσαρῶν (νέου στρατοῦ), δι' ὧν ἀπέβησαν ἀήττητοι οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ πολλὰς ἐκατονταετηρίδας· ἐκάνονσε τὰ τοῦ ἑματισμοῦ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, καὶ πρῶτος αὐτός, ἐνῶ τὰ νόμισμα ἐφερον μέχρι τοῦδε τὸ ὄνομα τῶν σελσουκιδῶν Σουλτάνων, ἔκοψεν ἴδιον νόμισμα φέρον τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

§ 12. Ὀλεθριώτατοι δῦμμαχοι Ἀνδρονίκου τοῦ Β'. — Ὁ Ἀνδρόνικος ἔχων χρεῖαν μισθοφόρων κατέφυγεν εἰς συμμαχούς, οἵτινες ἀπέβησαν ὀλεθριώτεροι τῶν ἐχθρῶν του· οὗτοι ἦσαν οἱ Καταλανοί¹, οἱ ὁποιοὶ ἀφοῦ κατὰ συμμαχίας ἐπήγαγον ἀνηκέστους συμφορὰς εἰς τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ κτήσεις τῶν Παλαιολόγων, ἤλθον καὶ ἐστρατοπαίδευσαν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἰα¹ ἐκατονταετηρίδος (1312), ὅτε ἔληξε καὶ ἡ ὀπωσθήποτε γρηγορῆ τῶν Λαρόσων κυβέρνησις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῆς Ἀττικῆς δὲ ὀρμώμενοι οὗτοι, ἀφοῦ συνεμάχησαν καὶ μετ' ἄλλων, ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τε τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Εὐδοίας, καὶ διέπραξαν ἀνηλεεῖς φόνους καὶ φοβερὰς διαρπαγὰς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς νήσοις καὶ παραλίαις.

§ 13. Οἰμετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' συμβασιλεύσαντες Μιχαὴλ ὁ Θ' καὶ Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος. — Ἀνδρόνικος ὁ πρῶτος Μιχαὴλ τὸν Θ' συνάμα δὲ καὶ τὸν υἱὸν τούτου Ἀνδρόνικον. Μετὰ τὸν θάνατον ὁμοῦ τοῦ Μι-

1. Τὴν Σικελίαν, ἧτις κατεκτήθη ὑπὸ Καρόλου τοῦ Ἀνδραγαυικοῦ, ἀποστατήσασαν (1282) κατέλαβεν ὁ γαμβρὸς τοῦ Μανφρέδου Πέτρος ὁ εἰς Ἀραγονίας. Ἄλλ' ἔκτοτε ἐξεργάη μεταξὺ τῶν δύο τούτων οἰκων πόλεμος μακρὸς διαρκέσας μέχρι τοῦ 1302. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου ὁ τε Πέτρος καὶ οἱ διάδοχοί του (Ἰάκωβος καὶ Φρειδερίκος) εἶχον συγκροτήσει πολυάριθμον στρατὸν ἐξ Ἰσπανῶν Καταλανῶν καὶ ἄλλων. Ἄλλ' ὅτε (πῶ 1302) συνωμολογήθη εἰρήνη μεταξὺ τοῦ (υἱοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδραγαυικοῦ) Καρόλου τοῦ Β' καὶ Φρειδερίκου τοῦ Ἀραγονικοῦ, δι' ἧς ὁ Κάρολος ἐξεχώρει τῆς Σικελίας ὑπὲρ τοῦ Φρειδερίκου, οἱ μισθοφόροι οὗτοι ζητοῦντες τότε ἀλλαχθῶς τύχην πράτειναν τὴν ὑπηρεσίαν των τῶν Ἀνδρονίκω, καὶ γενόμενοι δεκτοὶ παρέστησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ 36 πλοίων καὶ 6 χιλιάδων ἀνδρῶν.

χαήλ (1320) ο γέρον 'Ανδρόνικος, διαγνώσας ὅτι ὁ ἔγγονος αὐτοῦ ἦτο ἀνάξιος τῆς ἐξαιρέτου στοργῆς του διὰ τε τὴν ἀσπείριαν καὶ τὴν ἀκρασίαν του, ἐφαίνετο ἔτοιμος νὰ τὸν ἀποκληρώτῃ. Ἄλλ' ὁ νεανίσκος 'Ανδρόνικος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, λογίου αὐλικοῦ, καὶ τοῦ Συργιάννου, ὅστις ἔσχευε πολὺ παρὰ τοὺς Σλαύους καὶ Βουλγάρους τοὺς ἐν τῇ βυζαντινῇ ὑπηρεσίᾳ, φεύγει ἐκ τῆς πρωτεύουσας εἰς Ἀδριανουπόλιν καὶ ἐκεῖθεν ἐπέρχεται μετὰ στρατοῦ κατὰ τοῦ πάππου του. Τότε 'Ανδρόνικος ὁ πρεσβύτερος ἠναγκάσθη νὰ παραδεχθῇ αὐτὸν ὡς συμβασιλεύα ἐδρεύοντα ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἔχοντα ὑφ' αὐτὸν ἅπασαν τὴν Θράκην. Ἄλλὰ καὶ πάλιν 'Ανδρόνικος ὁ νεώτερος, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ πρωτοστῆτος (στρατηγοῦ τοῦ ἵππικοῦ) Συναδηνοῦ, ἐπέρχεται (τῷ 1328) κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀκριβῶς, ὅτε καὶ οἱ Ἐνετοὶ συνέπεσε νὰ πολιορκῶσιν αὐτὴν διὰ θαλάσσης, ἀπολλείσαντες τὴν ἐν Παλατῇ συσταθεῖσαν ἀποικίαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἀντιπάλων τῶν Γενουαίων. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἀνοιχθείσης τῆς πύλης τοῦ Ρωμανοῦ διὰ προδοσίας, εἰσῆλθε διὰ νυκτός ὁ νεώτερος 'Ανδρόνικος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐπευφημούμενος ὡς νέος βασιλεὺς. Καὶ οὗτος μὲν ἀρῆκε τῷ πάππῳ του τὰς βασιλικὰς τιμὰς, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ μένῃ ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀρχαῖοι πολέμιοι 'Ανδρόνικου τοῦ πρεσβυτέρου δὲν ἔπαισαν ταπεινοῦντες καὶ περιφρονούντες αὐτὸν, ὁ γέρον βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς μοναστήριον, ἐνθα ἐνδύθεις τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἀπέθανε μετὰ τετραετίαν.

§ 14. **'Ανδρόνικος ὁ Γ' καὶ ὁ Σουλτάνος Ὁρχάν.**
— Ὅτε 'Ανδρόνικος ὁ νεώτερος κατέλυσε τὸν μακρὸν πρὸς τὸν πάππον αὐτοῦ ἐμφύλιον πόλεμον, καὶ ἀνεγνωρίσθη

μόνος αὐτοκράτωρ, τὸ κράτος ἐξετείνεται ἐφ' ἀπάσης τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας, καὶ περιλαμβάνει οὐκ ὀλίγας τῶν πρὸς ὀσμανὰς γῶρων, ἀξίολογον μέρος τῆς Πελοποννήσου¹ καὶ τινὰς νήσους. Ἐπειδὴ ὁμοῦ καὶ ὁ Σουλτάνος Ὁρχάν, πρὶν εἶτι καταπαύσῃ ἐ τῶν Βυζαντινῶν ἐμφύλιος πόλεμος, ἐκυρίευσεν τὴν Νικομηδείαν (1328), καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπολιόρκησε τὴν Νίκαιαν, 'Ανδρόνικος ὁ νεώτερος διεθίβασε στρατὸν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς τῶν Βυζαντινῶν, μὴ ὦν ἐνάμιλλος τῶν ταγματῶν, τὰ ὅποια ἀντέταξε κατ' αὐτοῦ ὁ Ὁρχάν, ἐνίκηθη οὐ μακρὸν τῆς Χρυσοπόλεως, καὶ τραπείς εἰς φυγὴν κατεστράφη. Ἐν τῇ μάχῃ μάλιστα ταύτῃ ἐπληρώθη καὶ ὁ 'Ανδρόνικος, καὶ ἐπρονεύθη ὁ ἵππος τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἡ δὲ Νίκαια μετὰ διετῆ πολιορκίαν ἐκυριεύθη (1333) ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες ἐκυρίευσαν ἀκολουθῶν τὴν τε Κίον καὶ τὴν Πέργαμον καὶ ἅπασαν τὴν Μυσίαν. Ἐνῷ δὲ μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο 'Ανδρόνικος ὁ Γ' καὶ ὁ σύμβουλος αὐτοῦ Καντακουζηνὸς κατέτρεβον τὸν χρόνον εἰς ζητήματα θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ, ὁ Ὁρχάν ἐνησχολεῖτο ἀδιαιλείτως περὶ τὴν ρύθμισιν καὶ παγίωσιν τῶν θεσμῶν ἐκείνων, δι' ὧν ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ὑπερισχύσῃ κατεσκευάσασθαι πρὸς τοῦτους ἐν Προύσῃ καὶ Νικαίᾳ τζαμία, σχολεῖα, πτωχοκομεῖα, ξενοδοχεῖα καὶ

1. Οἱ Βυζαντινοὶ, ἀνακτησάντες ὅλην σχεδὸν τὴν Ἀραβίαν, εἰσῆγγαγον εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν χρησιμωτάτην μεταβολήν. Διότι 'Ανδρόνικος ὁ Β' ἀντὶ νὰ διοικήσῃ ὡς πρότερον ἐναυσίως στρατηγοῦς εἰς Μισθρὰν, ἀπέθηκε τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων εἰς στρατηγοὺς διαρκεστέρους, οἵτινες συνοκειούμενοι μετὰ τοῦ τόπου ἐπεχείρησαν συστηματικώτερον τὴν κατάργησιν τῆς λατινοκρατίας.

ἄλλα τοιαῦτα φιλάνθρωπικά καταστήματα. Τέλος Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος ἀπέθανε (τῷ 1311), ἀρεῖς δύο ἀνηλικούς υἱούς τὸν Ἰωάννην τὸν Ε' καὶ τὸν Μανουήλ.

§ 15. **Ἐμφύλιος πόλεμος μεταξύ Ἰωάννου τοῦ Ε' τοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Σ' τοῦ Καντακουζηνοῦ.**—Μετὰ τὸν θάνατον Ἀνδρόνικου τοῦ Γ' ἐκρήνυται ἐμφύλιος πόλεμος μεταξύ Ἰωάννου τοῦ Σ' τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ αἵκου τῶν Παλαιολόγων, ὅστις διαρκέσας ἔτη 15 ἐπετάχυνε τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους. Ἰωάννης ὁ Σ', ὅστις καὶ ζῶντος ἔτι Ἀνδρόνικου τοῦ Γ' ἐλογίζετο κύριος τοῦ κράτους κυβερνήτης, μετὰ τὸν θάνατον ἐκεῖνου κατέλαβε τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων, ἐνδοῦς (ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ) εἰς τὰς παρακλήσεις τῆς βασιλίδος Ἄννης. Διανοήσας ἑμῶς μετ' οὐ πολὺ πρὸς αὐτὴν μετέβη εἰς Διδυμότειχον, καὶ ἐκεῖ ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς, ἄρχων ἐν ὀνόματι Ἰωάννου τοῦ Ε'. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ πᾶσαι σχεδὸν αἱ πόλεις παρήκουσαν, ὁ Καντακουζηνὸς ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σέρβων¹ καὶ τῶν Ὀθωμανῶν. Συνάψας μάλιστα συμβασίαν μετὰ τῶν τελευταίων ἔδωκεν εἰς γάμον τῷ Σουλτάνῳ Ὀρχάν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Θεοδώραν καὶ ἐπὶ τέλους κατώρθωσε (1347) νὰ εἰσελθῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ συμβιβάσῃ μετὰ τῆς Ἄννης. Ἐρίσας ὁμοῦ μετ' οὐ πολὺ πρὸς τοὺς Γενουαίους, ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ

1. Οἱ Σέρβοι, οἵτινες ἀπετέλουσαν μικρὰν σλαβικὴν ἡγεμονίαν, εἶχον περὶ τὰ μῆσα τῆς ἐβ' ἑκατονταετηρίδος ἀποκτήσει πολλὴν δύναμιν καὶ ὄξαν ὑπὸ τὸν βασιλεῖα αὐτῶν Στέφανου Δοσάν, γενόμενοι κύριοι τῶν πλείστων βορειότερων βυζαντινῶν χωρῶν. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Στέφανος ἐκλήθη μάλιστα μετ' οὐ πολὺ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρωμανίας, δεσπότης Ἄρτης καὶ κόμης Βλαχίας (Θεσσαλίας).

ἐπενέγκωσιν οὗτοι διὰ τῶν ἐχθροπραξιῶν τῶν, αἵτινες ἀπὸκεσαν ἐπὶ τετραετίαν, πλείστας ζημίας, μέχρις οὗ ἠναγκάστη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς αὐτούς, ἐπικυρῶν τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν προνόμια καὶ ἐπεκτείνων τὰς ἐν Παλατῶν κτήσεις τῶν. Ἐνθὺ δὲ ταύτοχρόνως καὶ Ἰωάννης ὁ Ε' ὁ Παλαιολόγος ἐρίζει περὶ Ἀδριανούπολιν καὶ Διδυμότειχον πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Καντακουζηνοῦ Ματθαῖον, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀρχάν Σουλτεϊμάν κυριεῖει τὴν Καλλιπόλιν (1357). ἤτις ἦν ἡ πρώτη ἐν Εὐρώπῃ καταληφθεῖσα θέσις ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν.

§ 16. **Ἰωάννης ὁ Ε' ὁ Παλαιολόγος μόνος κύριος τοῦ κράτους καὶ Μουράτ ὁ Α'.**—Ἰωάννης ὁ Ε' καταφυγὼν ἐξ Ἀδριανουπόλεως εἰς Τένεδον, κατώρθωσε τὴ συνδρομὴν τῶν Γενουαίων, εἰς οὓς ὑπεσχέθη τὴν Λέσβον, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, καὶ νὰ συμβιβάσῃ μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Μετὰ τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον ὁ μὲν Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ἐνθα λαβὼν τὸ μοναχικὸν σχῆμα συνέγραψεν ἱστορίαν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (ἀπὸ τοῦ 1320—1337), ὁ δὲ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἔμεινε κύριος τοῦ κράτους (1355), ὑπερισχύσας τοῦ ματαίως πρὸς αὐτὸν ἐρίσαντος (1355) περὶ τοῦ θρόνου Ματθαίου (υἱοῦ τοῦ Καντακουζηνοῦ). Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ἀπέθανε καὶ ὁ Ὀρχάν· καὶ ἐπειδὴ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Σουλτεϊμάν εἶχε τελευτήσει μικρὸν πρὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν Καλλιπόλει, διεδέξατο τὴν τῶν Ὀσμανιδῶν ἀρχὴν ὁ νεώτερος τοῦ Ὀρχάν υἱὸς Μουράτ ὁ Α', ὅστις συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς του ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῶν θεσμῶν, οὓς ὁ Ὀρχάν τοσοῦτον συνεπὶ τῶς ἐπαγίωσεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ὀλεθρίας καταστάσεως, εἰς ἣν περιήλθον τὰ τῶν Βυζαντινῶν πράγματα.

§ 17. **Αἱ ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου μεγά-**

λαί των Ὀθωμανῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ κατακτίσεις.—Ὁ Σουλτάνος Μουράτ, ἐπιχειρήσας διάφορους ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πολέμους, προσήρτησε δι' αὐτῶν διάφορα κρατεία εἰς τὴν ἐπικράτειάν του καὶ περιέστειλε τὸν καραμανικὸν ἡγεμόνα. Ἀφοῦ δὲ ἐκυρίευσε καὶ τὴν ἐν Γαλιτῖᾳ Ἄγκυραν, μετὰ ἐν ἔτος διαπεράσας εἰς τὴν Εὐρώπην κατέλαβε τοὺς Αἰγῶς ποταμούς, τὸ Τσοροῦλον, τὸν Πύργον, τὸ Διδυμοτείχον, τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν (1361), ἣν μετ' οὐ πολὺ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του. Μολονότι δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Φιλιππουπόλεως ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν Μουράτ ἐπὶ τῇ βᾶσει ἀμοιβαίας συμμαχίας, ἐν τούτοις μετ' οὐ πολὺ ἠναγκάσθη νὰ γείνη πόρου ὑποτελὴς ἐκείνῳ. Ἄλλ' αἱ ραγδαίαι τοῦ Ὀθωμανοῦ αυτοκράτορος νίκαι καὶ ἐπιτυχίαι ἐνεποίησαν τοσοῦτον φόβον εἰς τὴν Εὐρώπην, ὥστε τῇ προτροπῇ τοῦ πάπα (Ὀυρβανοῦ τοῦ Ε') ἀπῆρτίσθη συμμαχία τῶν ἡγεμόνων Οὐγγαρίας, Σερβίας, Βλαχίας καὶ Βουλγαρίας κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν ὁποίαν ὁμως ἐμηδένισεν ἡ ἰκανότης τοῦ Μουράτ, κατατροπώσαντος αὐτοὺς (1363) καὶ καθυποτάξαντος τὰς περὶ τὸν Ροδόπην ὑπὸ τῶν Σέρβων κατεχόμενας χώρας καὶ πλείστας ἄλλας τῆς Βουλγαρίας. Ἐν τούτοις, ὅτε ὁ Μουράτ ἐπεξέτεινεν ἀκολουθῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ κτήσεις αὐτοῦ, οἱ ὑποταγέντες οὗτοι ἐξανίστανται· οὗτος δὲ ἐπεβλήθη συνάπτει μάχην ἐν Κοσσυφοπέδιῳ κατὰ τῶν Σέρβων, βοηθουμένων ὑπὸ τῶν Βοσνίων, καὶ κατατροπώνει μὲν τοὺς ἐναντίους, δολοφονεῖται ὁμως ἐν αὐτῇ ἐπιβούλῳ (1389) ὑπὸ στρατιώτου τινὸς Σέρβου, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπεθεώρει τοὺς πεσόντας ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Ὁ Σουλτάνος οὗτος ἕνεκα τῆς ἀνδρείας, ἣν ἐπεδείξατο, ἐκλήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του

Χουδαβενδικιάρ, ἤτοι περικληθὴς κύριος¹. Τοῦτον διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζήτ, ὁ ἐπικαλούμενος Γιλδερῆμ, ἤτοι κεραυνός, ἕνεκα τῆς καταπληκτικῆς ἐν ταῖς μάχαις ταχυτήτός του.

§ 18. **Ἡ εἰς Εὐρώπην μετάβασις Ἰωάννου τοῦ Ε' καὶ ἡ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδρόνικον εἰσις.**—Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος, βλέπων τοὺς θριάμβους τοῦ Μουράτ, εἰς τοσαύτην ἤλθεν ἀπέλπισίαν, ὥστε ἐτραπή πρὸς τὸν πάπαν Ουρβανὸν τὸν Ε', ἰκετεύων καὶ ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει κατὰ τὸ σύνθημα τῆς ἐνώτεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὐδ' εἰς τοῦτο ἤρκεσθη, ἀλλ' ἐπορεύθη εἰς Ρώμην (1369), ἔθλα ἐξώμωσε τὰ δόγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πάπα καὶ ἅπαντος τοῦ ρωμαϊκοῦ κλήρου. Μολονότι δὲ ἔτυχεν ἐκεῖ μεγαλοπρεποῦς δεξιώσεως, οὐδεμίαν ὅμως ἔλαβε πραγματικὴν συνδρομὴν· διότι ὁ πάπας δὲν ἔπαυε μὲν φορολογῶν τὸν κόσμον ἐπὶ προφάσει σταυροφοριῶν, ἀλλ' ἔδαπάνη τὰ εἰσπραττόμενα ἀλλαχοῦ. Ὅθεν ἀντί χρημάτων συστατικὰς ἔδωκε μόνον τῷ Ἰωάννῃ ἐπιτολὰς πρὸς ὄλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τὸν βασιλεῆ τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Ε'. Ἐπιστρέψας δὲ ἀπρακτος ὁ Ἰωάννης ἐκ τῆς Εὐρώπης ἤρισε πρὸς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδρόνικον, καὶ οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν ἠναγκάσθη νὰ παραβῶσθαι ἐκείνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐφυλακίσθαι μετὰ τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ υἱοῦ Μανουήλ.

§ 19. **Ἡ ἀπελευθερωσις Ἰωάννου τοῦ Ε' καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ.**—Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, εὐρισκόμενος ἐν τῇ φυλακῇ, κατορθώνει νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Ἐ-

¹ Ἐν ὅσῳ τούτῳ μετεβλήθη ἔκτοτε εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ πατρίδα Προσσαν (Χουδαβενδικιάρ βιλαετί).

νετών, και υπόσχεται αὐτοῖς τὴν Τένεδον ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ ἀπελευθερώσωσιν οὗτοι αὐτόν. Μολονοί δὲ ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ βασιλέως δὲν ἐγένετο διὰ τῶν Ἑνετῶν, ἐν τούτοις ἡ μὲν Τένεδος ἀποσπασθεῖσα ἔκτοτε διὰ παντός ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατελήφθη ὑπ' ἐκείνων, ὁ δὲ Ἰωάννης κατορθώσας νὰ ὀραπετεῦσθαι ἐκ τῆς φυλακῆς μετὰ τοῦ υἱοῦ του Μανουὴλ, κατέφυγε μετ' ἐκείνου πρὸς τὸν διαδεχόμενον τὸν Μουράτ Βαγιαζήτ. Εἰς τοῦτον δὲ ὑποσχεθεὶς ὁ Ἰωάννης νὰ πληρόνη ἐτήσιον φόρον περισσότερον τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου τελοουμένου, καὶ νὰ παρακολουθῆ τὸν Σουλτάνον μετὰ 12 χιλιάδων ἀνδρῶν ὅπουδῆποτε ἂν οὗτος στρατεύσῃ, κατώρθωσε τῇ μεσολαβῆσει αὐτοῦ τοῦ Βαγιαζήτ νὰ συμβιβασθῆ μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου οὕτως, ὥστε ὁ μὲν Ἰωάννης νὰ ἀναλάβῃ τὸν θρόνον, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος νὰ καταστῆ κυβερνήτης τῆς Σηλυμβρίας, Ἡρακλείας, Ραιδεστοῦ καὶ Θεσσαλονίκης (1390). Ἀφοῦ δὲ ταῦτα διέταξεν ὁ Βαγιαζήτ, ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν, ἐνθα ἐκυρίευσεν τὴν Φιλαδέλφειαν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ συμπολιορκοῦντας καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹. Μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο, ὅτε δὴ ἡ κατάληξις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, διηρημένου εἰς δύο τμήματα μετὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐφάνετο προσεχέστατη, ὁ Ἰωάννης ἐπεχείρησε νὰ ἀνορθώσῃ ὀχυρώματά τινα τῆς πρωτευούσης· ἀλλ' ἀμέσως ἠναγκάσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου νὰ καταβάλλῃ εἰς ἔδαφος ταῦτα, καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν (1391).

1. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Φιλαδέλφειας ἐν τῇ μικρῇ Ἀσίᾳ μόνον τὸ περὶ τὴν Τραπεζοῦνα κρατίδιον ὑπελείφθη, ὅπερ καίτοι ἐμμεγαλυνετο αὐτοκρατορία, ἦτο ἐν τούτοις μικροῦ λόγου ἄξιον διὰ τε τὴν μικρὰν αὐτοῦ δύναμιν καὶ διὰ τὴν παντελῆ ἀποξένωσιν ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων.

§ 20. Ὁ Μανουὴλ καὶ ἡ ὑπὸ Βαγιαζήτ πρώτη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Ὅτε ἀπέθανεν Ἰωάννης ὁ Β', ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ, ὅστις εὐρίσκετο ἐν Προύσῃ, ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διεδέξατο τὸν πατέρα. Ἐπειδὴ δὲ δυσηρέστησε τὸν Βαγιαζήτ, μὴ ἀποδεχόμενος τὴν περὶ ἰδρύσεως τεμένουσ καὶ συστάσεως ὀθωμανικοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει δικαστηρίου ἀπαίτησιν ἐκείνου, ὁ Βαγιαζήτ ἀπέκλεισε τὴν πρωτεύουσαν τῶν Βυζαντινῶν. Διήρκεσε δὲ ὁ ἀποκλεισμός οὗτος ἑπτὰ ἔτη, οὐχὶ διότι ἦτο δύσκολον τῷ Βαγιαζήτ νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν ταύτην, ἀλλὰ διότι, ἐπιθυμῶν νὰ δρέπῃ τοὺς καρπούς (ὡς οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πάλαι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν Ἰνδιῇ) ἀφοῦ ὠρμάσασιν, ἤρκειτο νὰ πιέξῃ καὶ νὰ ἐξασθενῇ τοὺς ἐχθρούς του, καὶ ἐνησχολεῖτο ἅμα εἰς ἄλλας ἐκστρατείας ἐν Ἀσίᾳ τε καὶ Εὐρώπῃ, ἐν αἷς ὑπέταττε τοὺς Βλάχους καὶ συνεπλήρου τὰς κατακτήσεις τῆς Βουλγαρίας καὶ τοῦ ἐν Ἀσίᾳ καραμανικοῦ κράτους.

§ 21. Τὸ περὶ τὴν Νικόπολιν τρόπαιον τοῦ Βαγιαζήτ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀποκλεισμοῦ. — Τὰ ἐπιτυχῆ τοῦ Βαγιαζήτ κατορθώματα προκαλέσαντα τελευταῖον τὴν φιλοτιμίαν τινῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ δυναστῶν, ἄλλων δὲ τὴν περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας μέριμναν παρῶντρυναν αὐτοὺς κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τοῦ ἀποκλεισμοῦ (1396) νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμόνδου. Ὅθεν συνενωθέντες μετὰ τούτου ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, πολλοὶ κόμητες καὶ δοῦκες (συγγενεὶς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ Γ') καὶ μετ' αὐτῶν ὁ στρατάρχης Βουσικὼ πολιορκοῦσι μετὰ 60,000 ἀνδρῶν τὴν ἐν Βουλγαρίᾳ Νικόπολιν. Ἄλλ' ὁ Βαγιαζήτ ἐπιπεσὼν κατ' αὐτῶν

μετά 40,000 ἀνδρῶν, διαλύει τὴν πολιορκίαν, καὶ αἰχμαλωτίζει πλείστους ἐκ τῶν ἐναντίων. Μετὰ τὸ τρόπαιον τοῦτο οὐδὲν πλέον ἐφαίνετο κωλύον τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοσοῦτῃ μᾶλλον, ὅσῳ οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐγόγγυζον προτιμῶντες τὴν παράδοσιν ἀντὶ τοῦ δεινοῦ λιμοῦ, ἐξ οὗ ἔπασχον. Καὶ ὅμως ὁ Βαγιαζήτῃ εὐηρεστήθη νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν ἐπὶ τῷ ἔρω νὰ δεχθῆ ἡ Κωνσταντινούπολις ὡς βασιλεία ἀντὶ τοῦ Μανουὴλ τὸν ἄρχοντα τῆς Σηλυμβρίας Ἰωάννην (υἱὸν τοῦ Ἀνδρονικοῦ). Τοῦτου δὲ γενομένου, ἡ μὲν Σηλύμβρια κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν, ὁ δὲ Ἰωάννης ἀπεδέξατο ὅπως ἰδρυθῆ τζαμίον ἐν Κωνσταντινουπόλει, συσταθῆ δικαστήριον (μεχρημέ) καὶ τελῆ ἐτήσιον φόρον (10,000 δουκάτων). Εἶτα ὁ μὲν Βαγιαζήτῃ ἐνησχολήθη εἰς νέας κατακτήσεις, προελάσας ἐν Ἀσίᾳ μέχρις Εὐφράτου καὶ ἐν Εὐρώπῃ μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου· ὁ δὲ Μανουὴλ, καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Ἰωάννην, ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ἐνθα ἀφείς τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπεχείρησε μακρὰν κατὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην περιοδείαν, ἐπικαλούμενος ἐπὶ ματαίῳ τῆς συνδρομῆν ἐκείνης.

§ 22. **Ἡ δευτέρα τοῦ Βαγιαζήτῃ πολιορκία καὶ ἡ ἐπίδρομὴ τοῦ Ταμερλάνου.**—Ὁ Σουλτάνος Βαγιαζήτῃ, μεταβαλὼν ἀκολουθίας γνώμην, ἀπήτησεν ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου νὰ ἐκχωρήσῃ ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπεχείρησε τὴν δευτέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν. Ἄλλ' ἐνῶ τὰ πάντα προεμήνουσιν τὴν ὀλοσχερῆ καθαιρεῖσιν τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας, εἰσβάλλει αἰφνης (1400) ἐξ ἀνατολῶν ὁ Ταμερλάνος, ὅστις συνεπαγόμενος διάφορὰ ταταρικά πλήθη, μεθ' ὧν ἀνείμχθησαν καὶ πολυά-

ριθμοὶ Μογγόλοι, προέκυψεν ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ προδιαλυθέντος μογγολικοῦ κράτους τοῦ Ζίγκισχαν ἐν τῇ Βουχαρίᾳ καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ταταρίᾳ. Ὁ Ταμερλάνος προελάσας ἐκεῖθεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτῃ ἡττηθέντων ἡγεμόνων, ἐπολιορκήσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Καππαδοκίας Σεβάστειαν, καὶ κυριεύσας κατηδάρισεν αὐτήν. Τότε ὁ μὲν Μανουὴλ ἔσπευσε νὰ ἐπανεῖλθῃ ἐξ Ἀγγλίας εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὁ δὲ Βαγιαζήτῃ, διαλύσας τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διεπέρασεν ἀμέσως τὸν στρατόν του εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ὤρμησε κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του. Συγχροτηθείσης δὲ τῆς περὶ Ἄγκυραν μάχης (1402), καθ' ἣν ἐπταπλάσιος ὑπῆρξεν ὁ ταταρικὸς στρατὸς (800,000), ὑπερίσχυεν οὗτος. Ὁ δὲ Βαγιαζήτῃ, ἡ ἀνδρεία τοῦ ὁποίου διήγειρε τὸν θαυμασμὸν ὄλων, ἐτελεύτησε μετ' ὀλίγον (1403.)

§ 23. **Ὁ ἐν Πελοποννήσῳ ἀδελφὸς τοῦ Μανουὴλ Θεόδωρος.**—Ἀφοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδ' ἑκατονταετηρίδος ἀνέθεντο οἱ Βυζαντινοὶ τὴν διοίκησιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαρχιῶν εἰς ἰσοβίους στρατηγούς, περὶ τὰ 1348 ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς διώρισεν ἐκεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουὴλ, ὅστις ἐδρεύων ἐν Μισθρᾷ ἐξησφάλισε τὴν ἐπιτραπέισαν αὐτῷ χώραν ἀπὸ τε τῶν Λατίνων καὶ τῶν Τούρκων, καὶ διετήρησε τὴν ἀρχὴν καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας παραίτησιν τοῦ πατρὸς του. Τὸν Μανουὴλ ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Ματθαῖος. Ἄλλ' ἀκολουθῶς, ἐπειδὴ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ματθαίου Δημήτριος ἐβουλεύθη νὰ ἀποθῆ ἀνεξάρτητος, Ἰωάννης ὁ Ε' ὁ Παλαιολόγος καθαιρέσας αὐτὸν προχειρίσατο δεσπότην τῆς Πελοποννήσου ἕνα τῶν υἱῶν τοῦ Θεόδωρον τὸν Α', ὅστις συμμαχήσας μετὰ

τῶν Λατίνων καὶ Τούρκων παρέμεινε κύριος τοῦ δεσποτάτου ἐπὶ 24 ἔτη (1383—1407). Ἐπὶ τῆς ἀκμῆς ὅμως τοῦ Βαγιαζήτ ὁ δεσπότης οὗτος τοῦ Μισθρά, ἀπελιπσθεὶς ἕνεκα τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν κινδύνων, ἀπεφάσισε νὰ παραχωρήσῃ ἐπὶ χρήμασι τὴν βυζαντινὴν Πελοπόννησον εἰς τοὺς Ἰωαννίτας τῆς Ρόδου, καὶ ἔδωκε μάλιστα τὴν Κόρινθον ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Μισθράς ἀντιστάντες ἠγάγασαν τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ τάγματός τῶν Ἰωαννιτῶν νὰ ἀναχωρήσῃσιν ἐκεῖθεν ἀποζημιούμενοι παρὰ τοῦ Θεοδώρου. Τὸ δεσποτάτον τοῦτο τέλος, ἀποθανόντος Θεοδώρου τοῦ Α', παρεχωρήθη (1407-1443) εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μανουὴλ Θεοδωρον τὸν Β'.

§ 24. Ὁ Μανουὴλ μετὰ τὴν ἐξ Εὐρώπης ἐπιστροφὴν.—Ὁ Μανουὴλ, ἐπιστρέψας ἐξ Εὐρώπης εἰς Κωνσταντινούπολιν (1403), ἐξώρισεν εἰς Ἀθήμον τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βαγιαζήτ Σουλεϊμάν'. Ἀρῶν δὲ ἔμεινε μόνος ἄρχων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὁ ἕτερος υἱὸς τοῦ Βαγιαζήτ Μωάμεθ ὁ Α' (1414), ὁ Μανουὴλ, συνθηκολογήσας μετὰ τοῦ Σουλτάνου τούτου, διετέλεσεν ἕκτοτε εἰς φιλικὰς σχέσεις μετ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1421, ὅτε ἀποθανόντος Μωάμεθ τοῦ Α' περιήλθεν ἡ τῶν Ὀσμανιδῶν ἀρχὴ εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μουράτ τὸν Β'.

1. Ἐπὶ Θεοδώρου τοῦ Β' ὁ Γεώργιος Γεμιστός, ὁ ὕστερον Πλήθων ἐπονομασθεὶς, ἠθέλησε νὰ φέρῃ μεταρρυθμίσεις εἰς τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώθη.

2. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος μετὰ τὴν περὶ Ἄγκυραν μάχην διηρέθη ὡς ἀκολούθως. Ὁ μὲν Σουλεϊμάν ὁ καὶ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ ἔρξε τῶν ἐν Εὐρώπῃ ὀσμανικῶν χωρῶν μόνων ἐν Ἀδριανουπόλει, ὁ δὲ Ἰσὰς κατέειχε τὴν Προσσαν καὶ ὁ Μωάμεθ τὴν Ἀμάσειαν. Ἡ κατὰ μέρος αὕτη διοίκησις τοῦ κράτους, ἥτις ὠνομάσθη μεσοβασίλεια, διήρκεσεν ἐπὶ 10 ἔτη.

§ 25. Ἡ ἐπὶ Μουράτ τοῦ Β' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μανουὴλ.—Μολοντί ὁ νέος τῶν Ὀθωμανῶν Σουλτάνος ἐφαίνετο διαθεθεμένος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς εἰρηνικὴν τοῦ πατρός του πολιτείαν, καὶ ὁ γέρον δὲ βασιλεὺς Μανουὴλ ἐφρόνει ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀπῆιτε ὅπως συντηρησθῆς εἰρηνικὰς διαθέσεις τοῦ Μουράτ, ἐν τούτοις ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἰωάννης ὁ Ζ' ὁ Παλαιολόγος, ὃν εἶχε παραλάβει συνάρχοντα ὁ πατὴρ (ἀπὸ τοῦ 1419), μὴ συμμεριζόμενος τὴν συνετὴν ταύτην γνώμην κατέπεισε τὸν πατέρα του νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν Σουλτάνον. Ὅθεν ὁ Σουλτάνος Μουράτ ἐπεχείρησε νέαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν (1422), καθ' ἣν τὸ πρῶτον ἤδη γίνεται χρήσις τηλεβόλων ἐν τῇ Ἀνατολῇ παρὰ τε τοῖς Ὀθωμανοῖς καὶ Βυζαντινοῖς. Μετὰ τὴν πολιορκίαν δὲ ταύτην, διαρκέσασαν τρεῖς μόνον μῆνας, ὁ μὲν Σουλτάνος Μουράτ ἐστράφη εἰς ἄλλας κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιχειρήσεις, ὁ δὲ γέρον βασιλεὺς Μανουὴλ ἀπέθανε (τῷ 1425).

§ 26. Ἰωάννης ὁ Ζ' ὁ Παλαιολόγος.—Ὁ διαδεξάμενος τὸν πατέρα αὐτοῦ Μανουὴλ Ἰωάννης ὁ Ζ', αἰσθανθεὶς τὴν ἀνάγκην φιλικωτέρων σχέσεων πρὸς τὸν Ἰσχυρὸν αὐτὸς γείτονα, ἀπεφάσισε νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς αὐτόν. Διό, ἐνῶν ὁ πατὴρ του ἀπὸ τῆς περὶ Ἄγκυραν μάχης ἔπαυσε νὰ τελεῖ φόρον εἰς τὸν Σουλτάνον, οὗτος ὑπεχρεώθη ἤδη νὰ πληρῶνῃ ἐτησίως 300,000 ἀσπρων (30,000 δουκάτων), καὶ νὰ ἀποδώσῃ πάσας τὰς ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Προποντιδὸς καὶ τοῦ Εὐξείνου πόλεις τῷ Μουράτ ἐκτὸς τῆς Δέρκου καὶ τῆς Μεσημβρίας.

§ 27. Ἐπανάληψις τῶν μεγάλων στρατιῶ-

τικῶν ἔργων Μουράτ τοῦ Β'. — Μουράτ ὁ Β', ῥυθμίσας τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν πράγματα (1430), ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὴν Θεσσαλονίκην, ἣν οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἶχον παραδώσει εἰς τοὺς Ἑνετοὺς (ἀπὸ τοῦ 1423). Καὶ πρῶτον μὲν πλησιάσας πρὸς αὐτὴν συνεβούλευσε τοὺς κατοίκους δι' ἐπισήμων τινῶν χριστιανῶν ἵνα ἐξεγερθῶσι κατὰ τῶν Ἑνετῶν, παραδώσωσι τὴν πόλιν καὶ ἀποφύγωσι τὰς συμφορὰς τοῦ πολέμου· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, περιέζωσε τὴν πόλιν καὶ μετὰ τετραήμερον ἀποκλεισθὲν ἐκυρίευσεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου. Τότε οἱ μὲν Ἑνετοὶ, ἐξωσθέντες τῆς πόλεως ταύτης, κατέλαβον τὸ φρούριον τῶν Δαρδανελλίων καὶ συνωμολόγησαν εἰρήνην μετὰ τοῦ Μουράτ· αὐτὸς δὲ ὁ Μουράτ προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν νόθων υἱῶν τοῦ δεσπότη τοῦ Ἡπείρου Καρόλου τοῦ Α' τοῦ Τόχκου ἐναντίον τοῦ διαδεξαμένου ἐκεῖνον ἀνεψιῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Β', ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ πολιορκήσῃ καὶ νὰ κυριεύσῃ τὰ Ἰωάννινα, καὶ ὑπεχρέωσε Κάρολον τὸν Β' τὸν Τόχκον οὐ μόνον νὰ παραχωρήσῃ μέρος τῆς Αἰτωλίας εἰς τοὺς πέντε νόθους

1. Ὁ τελευταῖος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων Θωμᾶς ἐδολοφονήθη (τῷ 1308) ὑπὸ τοῦ ἀνεψιῦ αὐτοῦ Νικολάου, ὅστις ἦτο κόμης Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας. Οὗτος δὲ ἐφρονεῖτο ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Ἰωάννου (1323), οὗ υἱὸς ἦν Νικηφόρος ὁ Β'. Τοῦτον δὲ κατετρόπωσε (1358) περὶ τὸν Ἄγγελον ὁ Ἄλβανος Κάρολος Τοπίας. Ἐκτοτε πεσόντος τοῦ Νικηφόρου, κατελύθη διὰ παντός ἡ βυζαντινὴ ἐκείνῃ ἡγεμονία, καὶ ἐπεκράτησαν ἐν ἀπάσῃ τῇ μεταξύ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ Δυρραχίου ἐκτεινομένη χώρα διάφοροι ἄλβανικοὶ οἴκοι. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως προέκυψεν ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι καὶ ἕτερος νέος φραγκικὸς οἶκος ὁ τῶν Τόκκων· διότι ὁ Λεονάρδος Τόκκος προεγείρισθαι ὑπὸ τῶν Ἀνδευαϊκῶν κληρονομῶν ἄργον τῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, καὶ προσέλαθε μετ' οὐ πολλὴν τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Βόνιτσαν. Τοῦτον διεδέξατο ὁ υἱὸς τοῦ Κάρολος ὁ Α' (1384) καὶ τοῦτον ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κάρολος ὁ Β' (1429).

υἱοὺς Καρόλου τοῦ Α' ἀναγνωρίσαντας τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ καὶ νὰ πληρώνη φόρον εἰς αὐτόν. Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἡ κοινὴ γνώμη ἦν ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις θὰ λάβῃ τὴν τύχην τῆς Θεσσαλονίκης. Ἄλλ' ὁ Μουράτ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ὄρεινους κατοίκους τῆς δυτικῆς παραλίας, ἣν κατεκτήσατο ὑποτάξας τὸν ἡγεμόνα Ἰωάννην Καστριώτην.

§ 28. Κατάστασις τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Ζ'. — Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Ζ' τοῦ Παλαιολόγου κατελύθη ἐν Πελοποννήσῳ ἡ τῶν Ναυαραίων κυριαρχία² καὶ σχεδὸν ἐξέλιπον τὰ πλείεστα ἴχνη τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ φραγκοκρατίας. Διότι εἰς μὲν τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ὁ Κωνσταντῖνος συζευχθεὶς τὴν ἀνεψιᾶν Καρόλου τοῦ Τόχκου, ἔλαβεν ὡς προῖκα τὴν εἰς ἐκεῖνον ἀνήκουσαν Γλαρέντζαν· κυριεύσας δ' ἀκολούθως (1430) καὶ τὰς Πάτρας κατέλυσε τὴν αὐτόθι ὑφισταμένην φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Ὁ δὲ ἕτερος ἀδελφὸς τοῦ Κων-

1. Ἐκτοτε ὁ Κάρολος ὁ Β', ἐνῶ ὁ προκατόγος τοῦ ἐκάλεί ἐαυτὸν δεσπότην τῶν Ρωμαίων ἦτο τῆς Ἡπείρου, τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τῆς Λευκάδος, Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, αὐτὸς ἀνομάσθη δεσπότης Ἀρτης καὶ διετήρησε τὰς ὑπολειφθείσας αὐτῷ κτήσεις τὰς τε ἡπειρωτικὰς καὶ νησιωτικὰς ἐπὶ πληρωτῆ ῥόρου.

2. Ἡ Ναυαρικὴ ἑταιρεία ἦτο στρατὸς, ὅστις συνεκροτήθη ἐκ τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ Ναυάρας, ὅπως ἡ Καταλανικὴ. Αὕτη ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς (1381) νὰ ἐξώσῃ τοὺς Καταλανοὺς ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἀποτυχοῦσα ἐτράπη εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὸ ὄχυρον φρούριον τοῦ λιμένος τῆς Πύλου, ὅπερ ἐκτοτε ὡς φαίνεται Ναυρόν φρούριον (ἦτο φρούριον τῶν Ναυαρῶν) ἐκλήθη. Ἦρξε δ' ἐν Πελοποννήσῳ ἐπὶ 50 ἔτη συγχρόνως μετὰ τῶν ἐν Μισσηρῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες κατεῖχον τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην, καὶ προσέλαβον ἀκολούθως τὸ Ἄργος καὶ τὸ Ναύπλιον.

σταντίνου Θωμάς διὰ συνοικεσίου καὶ οὗτος ἔλαβεν ὡς προῖκα τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας, ἐν Μισθρᾷ δὲ ἤρχε Θεόδωρος ὁ Β'. Ὡστε πᾶσα σχεδὸν ἡ Πελοπόννησος, ἐξαιρέσει τῶν πόλεων, ἄς κατεῖγον οἱ Ἑνετοί, εἶχεν ὑποκύψει εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἐν τούτοις οἱ τρεῖς οὗτοι βασιλόπαιδες, οἱ ἐπὶ τῆς χερσονήσου οὕτω διηρημένης ἄρχοντες ἐδιχονόουν αἰτίτοι πρὸς ἀλλήλους. Εὐτυχέστερα δὲ ἦτο τότε ἡ Ἀττικὴ καὶ Βοιωτία· διότι ὁ ἄρχων αὐτῆς Ἀντώνιος ὁ Α', κηδόμενος τῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων του, ἐκάλλυε τὰς Ἀθήνας διὰ νέων οικοδομῶν, ἐπεσκεύασε τὰς ὁδοὺς, ἐπεχείρησε ποικίλας ἀνασκαφὰς καὶ ἐπεμελήθη τῶν τεχνῶν, ὡς γνήσιος ἔραστής τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ καὶ οὗτος, ὡς καὶ ὁ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἄρχων Κάρολος ὁ Τόκκος, ἐτέλουν φόρον καὶ ὑπήκουον εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, οἵτινες ἦσαν κύριοι ὀλης τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας.

§ 29. **Αἱ περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν προσπάθειαι Ἰωάννου τοῦ Ζ'.** — Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Ἰωαννίνων ὁ μὲν Μουράτ ὁ Β' ἐπὶ δεκαετίαν ἀφῆκεν ἀνενόχλητον τὴν τε Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς λοιπὰς βυζαντινὰς χώρας, ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Ζ' ἀνεκαίνισε τὸ ἐξωτερικὸν τῆς Κωνσταν-

1. Τὴν ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ Καταλανικὴν ἀρχὴν, διαρκέσασαν 75 ἔτη, εἶχε καταλύσει νέα τις δυναστεία, ἡ τῶν Φλωρεντινῶν Ἀκκιαούλων. Πρῶτος δὲ ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἡγεμὼν τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ὑπῆρξεν ὁ Ραϊνέριος (1385-1394), ὅστις ἀποθανὼν τὰς μὲν Θῆβας, τὴν Λεβαδέαν καὶ τὴν Ἀττικὴν κατέλιπε τῷ νόθῳ αὐτοῦ υἱῷ Ἀντωνίῳ τῷ Α', τὴν δὲ Κορινθίαν Καρλῷ τῷ Α' τῷ Τόκκῳ, καθ' ὡς χρόνους καὶ ἡ Ἑνετία, ἔξαπαλλόμενα ἡμέρας τὴν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας κυριαρχίαν τῆς, κατήντησε νὰ λάβῃ τὴν ἀμεσοῦ ἀρχὴν ὀλακλήρου σχεδὸν τῆς νήσου.

τινουπόλεως τείχος¹, καὶ ἀπεπειράθη ἵνα ἐνώσῃ τὰς δύο Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν ἀπὸ τῆς Δύσεως. Ὅθεν αἰτήσας τὴν γνώμην τοῦ Μουράτ καὶ καταλιπὼν ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου, μετακληθέντα ἐπὶ τούτῳ ἐκ Πελοποννήσου, ἀπεδήμησεν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην (1437), μολοντί ὁ Σουλτάνος παρέστησεν αὐτῷ τὸ ἀνωφελές τῆς ἀποδημίας.

§ 30. **Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδος.**—Αἱ ποικίλαι καταχρήσεις, εἰς ἃς ἐξώκειλεν ἡ παπικὴ κυριαρχία, κατέστησαν ἀπαραίτητον καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς μετριοπαθεστέροις ὁπαδοῖς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας τὴν θεραπείαν τῶν κακῶς κειμένων πραγμάτων. Ὅθεν (ἀπὸ τοῦ 1431—1439) συνῆλθεν ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος μεγάλη, σκοπὸν ἔχουσα τὴν μεταρρυθμίσειν τῆς Ἐκκλησίας. Τότε ὁ πάπας τῆς Ρώμης Εὐγένιος ὁ Δ', θέλων νὰ μεταίωσῃ τὸν σκοπὸν τῆς συνόδου ταύτης, ἀπεπειράθη νὰ μεταφέρῃ αὐτὴν ἐν Βονωνίᾳ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οὕτως ἤθελε διευκολυνθῆ καὶ ἡ μετὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐνωσις τῆς Ἀνατολικῆς, πράγματι ὅμως, διότι ἤλπιζεν ὅτι ἡ εἰς Ἰταλίαν μετάθεσις τῆς συνόδου ἤθελε συντελέσει εἰς τὸ νὰ ὑποκύψῃ αὐτὴ εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Ἡ ἐν Βασιλείᾳ ἐν τούτοις σύνοδος ἵνα ἀφαιρέσῃ ἐκ τοῦ μέσου τὴν πρόφασιν ἐκείνην τοῦ Εὐγενίου, περιῆλθεν ἀμέσως εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ὅθεν συνάμα ἐφθάσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πλοῖα τῶν τε ἐν Βασιλείᾳ συνελθόντων καὶ τοῦ πάπα, ἵνα παραλά-

1. Αἱ μέχρι σήμερον σωζόμεναι ἐπὶ τοῦ τείχους ἐπιγραφαὶ διαλαμβάνουσι· «Ἀνεκαίνισε τὸ κάστρον ὅλον Ἰωάννης ἐν Χριστῷ αὐτοκράτωρ ὁ Παλαιολόγος» (1433).

βωσι τὸν Ἰωάννην. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε λαβὼν μεθ' αὐτοῦ τὸν πατριάρχην Ἰωσήφ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἄρχιερεῖς, μοναχοὺς, κληρικοὺς, καὶ λογίους ἄνδρας¹, ἔφθασεν εἰς Ἑνετίαν (1438). Ἐκεῖθεν δὲ πάντες οὗτοι μετέβησαν εἰς Φερράραν, ἔνθα ἐκήρυξεν ὀριστικῶς ὁ πάπας, ὅτι θὰ συνέλθῃ ἡ σύνοδος. Περὶ τὰ τέλη δὲ τοῦ ἔτους ἐκείνου μετὰ 15 συνεδριάσεις, ἐν αἷς ἀδιακόπως ἐπιλονόικουσι ἄνατολικοὶ μετὰ τῶν δυτικῶν, ἐπραγείσθης λοιμώδους νόσου ἐν Φερράρᾳ, ἡ σύνοδος μετετέθη (1439) ἐν Φλωρεντίᾳ. Ἐκεῖ ἐξηκουσθήσαν αἱ συζητήσεις², καὶ ὑπέγραψαν μὲν οἱ πλείστοι εἰς τὰ ἀπορρασιθνήντα πιεζόμενοι ἐκ τῆς χρηματικῆς ἀπορίας καὶ ἄλλων ἀναγκῶν, διεμαρτυρήθη δὲ ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός, καὶ πάντες κατόπιν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε ἔμαθον μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκείνων (1440) τὰ γενόμενα. Ὅθεν ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδος εἰς οὐδὲν ἀπέληξε δυνάμενον νὰ σώσῃ τὸ κινδυνεῦον βυζαντινὸν κράτος, καθ' ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤρξαντο οἱ λαμπρότεροι Μουράτ τοῦ Β' ἀγῶνες.

1. Οἱ ἐπιφανέστεροι ἐκ τῶν παρακολουθησάντων τὸν Ἰωάννην ἦσαν ὁ Ἐρῆσου Μάρκος ὁ Εὐγενικός, ὁ Νικαίας Βησσαρίων, ὁ τῆς Ρωσίας μητροπολίτης Ἰσίδωρος ὡς ἐπίτροπος τῆς βυσικῆς Ἐκκλησίας, οἱ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Σιλβέστρος Συρόπουλος (ὁ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου συγγράψας), ὁ Γεμιστός καὶ ὁ Γεώργιος Σχολάριος. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Βησσαρίων καὶ ὁ Ἰσίδωρος, μείναντες ἐν Ἰταλίᾳ, ἔλαβον τὸ τοῦ καρδινάλιου ἀξίωμα, ὁ δὲ πατριάρχης Ἰωσήφ ἀποθανὼν ἐτάφη ἐν Φλωρεντίᾳ, ἔνθα φαίνεται μέγρι σήμερον ὁ τάφος αὐτοῦ.

2. Αἱ συζητήσεις περιεστρέφοντο κυρίως εἰς τὰ ἀκόλουθα ζητήματα. Περὶ τῆς εἰς τὸ σύμβολον προσθήκης «καὶ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ», περὶ τῆς φύσεως τῶν παιῶν τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ τῆς καταστάσεως τῶν ψυχῶν πρὸ τῆς δευτέρας παρουσίας, περὶ τῆς χολύσεως τῶν ἀζύμων ἐν τῇ λειτουργίᾳ, καὶ ἐπὶ πᾶσι περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα.

§ 31. Ἡ κατὰ τῶν Οὐγγῶν ἐκστρατεία Μουράτ τοῦ Β'. — Ἐπειδὴ αἱ ἐπιτυχεῖαι Μουράτ τοῦ Β' ἐξήγειραν τὴν ἀνησυχίαν τῆς Εὐρώπης, ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Δ' καὶ ἔνεκα τούτου, καὶ ἵνα ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποσχέσεις τὰς δοθείσας ἐν Φλωρεντίᾳ πρὸς τὸν Παλαιολόγον, παρώτρυνε (1442) ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας καὶ Οὐγγαρίας Βλαδίσλαον νὰ ἐκστρατεύσωσιν ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ συνάμα καὶ ὁ Σουλτάνος Μουράτ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν Ἰωαννίνων ἐτρέπη πρὸς βορρᾶν, καὶ ἔχων ὑποτελεῖς τοὺς δυνάστας τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Σερβίας προσέβαλε τὴν Τρανσυλβανίαν, ἧς ἦτο βοιωτῶς ὁ Ἰωάννης Οὐνυάδης (νόθος υἱὸς τοῦ πρώην αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Σιγισμούνδου), διὰ ταῦτα πάντα ὁ Βλαδίσλαος μετὰ τοῦ μεγιστάνος αὐτοῦ Οὐνυάδου ἀπεράσισε νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ Μουράτ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ὅτε ὁ Μουράτ ἠσχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ νὰ περιστείλῃ τὸν ἐκ συνηνοήσεως μετὰ τῶν Οὐγγῶν ἐξαναστάνα ἡγεμόνα τοῦ Καραμάν, ἔπραξαν πολλὰ καὶ μεγάλα ὁ Βλαδίσλαος μετὰ τοῦ Οὐνυάδου ἐν τε τῇ Τρανσυλβανίᾳ καὶ ἐν τῇ περὶ τὴν Νίσσαν μάχῃ, ἐν ᾗ ὠδήγει τὰ ὁσμаниκὰ στρατεύματα ὁ μέγας βεζύρης Χαλήλ. Ὅτε δὲ ὁ Μουράτ (1444), τοὺς ἠνάγκασε νὰ συνομολογήσωσι μετ' αὐτοῦ δεκαετὴ εἰρήνην. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Μουράτ, βαρυνθεὶς τὸν πολεμικὸν βίον, μολονότι ἦτο εἰσέτι ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, ἀνέθετο δὲ ὅμως τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν δεκαετραετῆ υἱὸν αὐτοῦ Μωάμεθ καὶ ἀπῆλθεν εἰς Μαγνησίαν, ἵνα διέλθῃ τὸ λοιπὸν τοῦ βίου φιλοσοφῶν. Ἐκ τούτου δὲ ὠφελούμενοι οἱ Οὐγγροι μετὰ δέκα μόλις ἑβδομάδας ἀπ' ἧς ἡμέρας συνωμολόγησαν τὴν εἰρήνην, ἀβίτουσιν αὐτὴν.

Β' κατὰ Οὐνιάδου καὶ Καστριώτου. — Μόλις κατέπαυσε ἡ κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐστρατεία, καὶ ὁ Μουράτ ἐδέησε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τὴν ἄνοιξιν (1447) εἰς Ἄλβανίαν, ἔνθα πρὸ τετραετίας ἐξηγέρθη ὁ Γεώργιος Καστριώτης (ὁ Σκεντέρ βέης ἐπικαλούμενος) ὀχυρώσας τὴν Κρόιαν¹. Ἀλλὰ μετὰ ἐξ ἡμέρας ἠναγκάσθη ὁ Μουράτ ἐγκαταλιπὼν τὰ πράγματα τῆς Ἄλβανίας, νὰ τραπῇ κατὰ τοῦ Οὐνιάδου, ὅστις μετὰ τὴν περὶ Βάρναν πανωλεθρίαν αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν Βλάχων καὶ ἀπελευθερωθεὶς ἀνηγορεύθη γενικός ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς ἐν τῷ οὐγγρικῷ κράτει καὶ παρεσκευάσθη εἰς νέον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Οὐνιάδης ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸ Κοσσυφοπέδιον, ὁ Σουλτάνος, λύσας τὴν πολιορκίαν τῆς Κρόιας, ἔφθασε κατ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ τριήμερον κρίσιμον μάχην κατετρόπωσεν ὀλοσχερῶς τοὺς ἐναντίους. Ὁ Οὐνιάδης, συλληφθεὶς καὶ πάλιν αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας, ὅστις ἄλλοτε μὲν συνεμάχει μετὰ τούτων, ἄλλοτε δὲ μετ' ἐκείνων, ἀπληθευρῶθη τῇ γενναιοφροσύνῃ τοῦ Σουλτάνου, καὶ συνωμολόγησεν ἐπταετῆ ἀνακωχὴν, καθ' ἣν ἡ Βλαχία, ἡ Σερβία καὶ ἡ Βοσνία ἐμειναν φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Ὀθωμανούς. Μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο ὁ Μουράτ ἐστράφη (1449) κατὰ τῆς Ἄλβανίας, ἔνθα ὁ Σκεντέρ βέης ἐξηκολούθει πράγματα παρέχων τοῖς Ὀθωμανοῖς. Ἐκεῖ δὲ πολιορκήσας ἀτελεσφο-

1. Οἱ Ἄλβανοὶ ἐπανάστησαν τὸ πρῶτον (1434) ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Ἀριαντὴν Κομνηνόν, ὅστις ἐκτόσσο τοὺν ὑπεροχὴν ταύτην διὰ τὸ ἀρχαῖον τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐξίωμα καὶ ἔνεκα ποικίλων κηδεστυῶν, ἃς συνῆψε μετὰ διαφόρων ἡγεμόνων διὰ τῶν ὀκτῶ αὐτοῦ θυγατέρων. Ἐνῶ δὲ τὸ κίνημα ἐκεῖνο κατηνύσθη, ἤδη ἐμφανίζεται ὁ συγγενὴς τοῦ Γεώργιου ὁ Καστριώτης, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου.

ρήτως τὴν Κρόιαν, ἐπανεκάμφειν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἔνθα ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας εἰς ἡλικίαν 49 ἐτῶν (1451), βασιλεύσας ἔτη 30. Διεδέξατο δὲ τότε τὴν βασιλείαν ὀριστικῶς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μωάμεθ Β' εἰς ἡλικίαν 21 ἔτους.

§ 34. Θάνατος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου. — Ἐνῶ ὁ Μουράτ ἐτέλει τοὺς λαμπροτέρους αὐτοῦ ἀγῶνας, σπουδαία μεταβολὴ πραγμάτων συνέβαινε ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ βίος, ἐν διῆγεν αὐτόθι ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἀπὸ τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου, ἦτο τῶ ὄντι ἀξίος οἴκου. Ἀφ' ἐνὸς μὲν προσεπάθει νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν πάπαν, πράττων ὅτι δυνατὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνομολογηθείσης ἐνώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐβλεπεν, ὅτι ἡ ἐνωσις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ διὰ τὴν ἀντιπραξίν τοῦ πλείστου κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Ἐξ ἄλλου πάλιν, ἐνῶ ἠγωνίζετο νὰ ἐξευμενίσῃ Μουράτ τὸν Β', συνεννοεῖτο συγχρόνως μετὰ τοῦ Οὐνιάδου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Αἱ δὲ περὶ Βάρναν καὶ περὶ Ἐξαμίλιον (τὸν Ἰσθμὸν) ἤτται ὡς καὶ ἡ περὶ Κοσσυφοπέδιον καταστροφή, εἶχον κορυφώσει τὴν ἀθυμίαν τοῦ Ἰωάννου καὶ ἐπετάχυναν τὴν εἰς τὸν τάφον κατάβασιν αὐτοῦ. Ἀπεβίωσε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος πρὸ τοῦ Μουράτ τοῦ Β' (τῷ 1448) εἰς ἡλικίαν 58 ἐτῶν περίπου βασιλεύσας 23 ἔτη.

§ 35. Κωνσταντῖνος ὁ ΙΒ' ὁ ἔσχατος τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκράτωρ¹. — Ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης

1. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωνομάσθη Δραγάσης (ἡ Δράγασις ἢ Δραγάτης), ὡς τινες λέγουσιν, ἐκ τοῦ πρὸς μητρὸς πάππου τοῦ Σέρβου ἀρχοντος Κωνσταντίνου Δραγάση. Ἀλλὰ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο φαίνεται μᾶλλον ὅτι περισπῶθεν ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐκάλεε αὐτὸν ἐπίσης καὶ Δράκον, εἰσεχώρησεν εἰς τὰς συγγραφὰς μεταγενεστέρων λογίων.

ἐτελεύτησεν ἄνευ ἀμέσου ἀπογόνου, ἐδέησεν ὅπως ἡ ἀρχὴ μεταβῆ εἰς ἓνα τῶν ἐπιζώντων αὐτοῦ ἀδελφῶν, οἵτινες ἦσαν τρεῖς, Κωνσταντῖνος, Δημήτριος καὶ Θωμᾶς, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν δύο ἐκυβέρνησαν τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Δημήτριος ἤρχε τῆς Σηλυμβρίας. Μολονότι δὲ ὁ Δημήτριος, ὅστις διέτριβε πλησιέστατα τῇ βασιλευσῶσιν, ἐπέζητησε νὰ ἀρπάσῃ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῷ ἀπρηχαιωμένῳ λόγῳ ὅτι ἦτο πορφυρογέννητος, προετιμήθη ὁμοῦς ὁ Κωνσταντῖνος, διότι ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Θωμᾶς, ὁ κληρὸς, ἡ σύγκλητος, ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς ἦσαν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ζητηθείσης δὲ καὶ τῆς ἐγκρίσεως Μουράτ τοῦ Β', προσῆλθεν ὁ Κωνσταντῖνος ἐκ Πελοποννήσου εἰς τὴν βασιλεύουσαν (1449) καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὀλίγον ἔτη πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως Μωάμεθ τοῦ Β'.

§ 36. Κατάστασις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ ΙΒ'. — Ὅτε ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Κωνσταντῖνος, τὸ βυζαντινὸν κράτος περιωρίζετο τότε ἀληθῶς εἰπεῖν εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διότι κατεῖχε μὲν εἰσέτι περὶ τὴν Προποντιδα τὴν Σηλυμβρίαν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν, τὴν Πέρινθον δηλαδὴ, τὸ τῶν Ἐπιβατῶν φρούριον καὶ ἄλλους τινὰς πύργους, πρὸς βορρᾶν δὲ παρὰ τὸν Εὐξείνιον τὴν Μεσημβρίαν, τὴν Ἀγχίαλον καὶ τὸν Βίζωνα (νῦν Καβάρναν)· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκτὸς τῆς Σηλυμβρίας ἦσαν φρούρια ἀσθενῆ, πᾶσα δὲ ἡ ὑπαιθρὸς χώρα τῆς περιφερείας ἐκείνης εἶχεν ὑποκύψει εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς, ἢ κατελαμβάνετο ὑπ' ἐκείνων εὐθύς ὅτε τοῦ ἤθελον. Καὶ ὁ Γαλατᾶς δὲ κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Γενουαίων, οἵτινες ἦσαν πρόθυμοι νὰ συνεννοῶνται μετὰ τῶν πολεμίων. Αἱ δὲ ὀλίγαι μικραὶ τοῦ Αἰγαίου πελά-

γους νῆσοι καὶ ἡ Πελοπόννησος, ὅσα δηλαδὴ ἐλογίζοντο εἰσέτι ὑπαγόμενα εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἦσαν εἰς τοιαύτην ὕλικήν, ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν κατάστασιν, ὥστε οὐδὲ χρήματα, οὐδὲ ἄνδρας ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ τὸ κράτος παρ' ἐκείνων. Οἱ κυβερνῶντες μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ ἀδελφοὶ Θωμᾶς καὶ Δημήτριος (εἰς ὃν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψε τὰ ἑαυτοῦ κτήματα) ἐδιχονοοῦν πρὸς ἀλλήλους. Ὅστε ἡ πραγματικὴ ἐξουσία τοῦ Κωνσταντινοῦ δὲν ἐξετείνετο πέραν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ πολὺ μέχρι τῆς Σηλυμβρίας. Ἀλλὰ καὶ αἱ πρόσδοι τοῦ κράτους τοσοῦτον εἶχον περιορισθῆ, ὥστε ἐνῶ ἄλλοτε ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν μόνον οἱ πόροι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀντεστάμιζον πρὸς τοὺς πόρους δλοκλήρου τοῦ κράτους, διότι εἰσέπραττεν αὐτῇ 600 ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν περίπου, ἐπὶ τῶν τελευταίων Παλαιολόγων ὅλαι αἱ πρόσδοι τῆς πρωτεύουσας συνεποσοῦντο εἰς 3 περίπου ἑκατομμύρια. Καὶ ὁ στόλος δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἦν εὐτελής· διότι ἀντὶ τῶν πολυαριθμῶν πλοίων, ἅτινα ἄλλοτε ἐναυλόχουν ἐν τῷ Κερατεῖφ κόλπῳ, ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων μόλις 10 περιεσώζοντο σκάφη. Ἀλλὰ καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως οὐσίως ἠλαττώθη· διότι, ἐνῶ ἄλλοτε περιελάμβανεν αὐτὴ ὑπὲρ τὰς 500,000 κατοίκων, καθ' ἣν εὐρισκόμεθα ἐποχὴν δὲν εἶχε πλείονας τῶν 80,000. Καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρίσκετο ἐν διαστάσει· διότι μολονότι οἱ μετὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον γενόμενοι πατριάρχαι Μητροφάνης ὁ Β' ὁ ἀπὸ Κυζίκου, καὶ Γρηγόριος ὁ Γ' ὁ Μελισσηνὸς (ὁ πνευματικὸς τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου) ἦσαν ὅπαδοι τῆς συνόδου ἐκείνης, πάντες ὁμοῦς οἱ ἄλλοι πατριάρ-

χαι τῆς ἀνατολῆς, ὡς καὶ ὁ μητροπολίτης Καισαρείας, διαρρήδην ἀπεδοκίμαζον τὴν διαγωγὴν τοῦ Μητροπολίτου. Τῷ δὲ 1450 συνεκροτήθη ἐν τῷ ναφ τῆς Ἁγίας Σοφίας σύνοδος τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἐτεὶ δὲ καὶ πολλῶν ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Ἐρέσου Μάρκος ὁ Εὐγενικός, ἧτις τὸν μὲν διάδοχον τοῦ Μητροπολίτου Γρηγόριον καθήρσεν, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἀηγόρευσε πατριάρχην Ἀθανάσιον τὸν Β'. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν Κωνσταντῖνος ὁ Β'.

§ 37. Ἡ πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς εὐμένεια Μωάμεθ τοῦ Β'.—Μωάμεθ ὁ Β' ἦτο ἀνὴρ ἀναστήματος μὲν ὑψηλοῦ μᾶλλον ἢ μετρίου, κράσεως δὲ καλῆς, γενναῖος ἐν τοῖς ὅπλοις, φοβερὸς τῆν ὄψιν, συνετός, ἐλευθέριος, ἐπίμονος ἐν ταῖς βουλαῖς, ὄξυς, μεγαλεπήβολος καὶ δόξης ἐραστής. Ἐγίνωσκε δὲ τρεῖς γλώσσας, τὴν τουρκικὴν, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν σλαυικὴν. Ἐμελέτα τὴν τε ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν ἱστορίαν καὶ ἐνδιέτριβε μετὰ ἐξαιρέτου εὐχαριστήσεως καὶ ἡδονῆς περὶ τὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἐπιστήμην. Διακωῶς δὲ ὀρεγόμενος τοῦ ἀρχεῖν, ἀνηρέυνα ἐσκεμμένως τὰς τῶν πραγμάτων αἰτίας. Τοιοῦτος ὢν ὁ Μωάμεθ, ὅτε ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἐδέχθη εὐμένως ἐν Ἀδριανουπόλει τοὺς πρέσβεις τῶν βασιλείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Τραπεζουπόλεως, τῶν δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου Δημητρίου καὶ Θωμᾶ, τῶν ἡγεμόνων τῆς Λέσβου, Χίου, Ἀκαρνανίας, τῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου καὶ τῶν Γενοβαίων τοῦ Γαλατᾶ. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Μωάμεθ προσήνεχθη πρὸς τοὺς Παλαιολόγους φιλικῶς, ἡ ρῆξις ὁμοῦς ἦτο ἀπαραίτητος.

§ 38. Ρῆξις μετὰ Κωνσταντῖνου καὶ

Μωάμεθ. — Μωάμεθ ὁ Β' ἐπεχείρησεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1452 τὴν οἰκοδομὴν ὄχυρου φρουρίου (τοῦ Ρούμελι Χισσάρ) ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας, ἀπέναντι τοῦ ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ (παρὰ τῷ Γκιόκ-σουγιού ἦτοι οὐρανίῳ ὕδατι) ἐπὶ Βαγιαζήτ τοῦ Α' ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀνεγερθέντος φρουρίου (Ἀνατὸλ-Χισσάρ), ἐν τῷ στενωπῷ δηλαδὴ τοῦ πορθμοῦ μέρει, ἐκεῖ περίπου, ὅπου περὶ τὰ 515 π. Χ. κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Σαμίου Μανδροκλέους ἡ γέφυρα, δι' ἧς ὁ Δαρεῖος διέβη ὅτε ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Σκυθῶν. Ἀποκλείσας δ' οὕτω τὴν πόλιν ἀπὸ πάσης μετὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου συγκοινωνίας, ἐπεμψε συγχρόνως καὶ κατὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ δεσποτῶν, Δημητρίου καὶ Θωμᾶ, τὸν Τουραχάν, ἵνα ἐμποδίσῃ καὶ πᾶσαν ἐκεῖθεν ἐπικουρίαν. Προσέλαβε δὲ ἐτι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ καὶ ὀνομαστόν τινα χύτην κανονίων Ὀρβάν ἢ Οὐρβάν ὀνομαζόμενον, Οὐγγρον ἢ Βλάχον τὸ γένος, ὅστις ἔχυσε κανόνια ὑπέρογκα.

§ 39. Τελευταία ἀπόπειρα περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. — Ὁ Κωνσταντῖνος βλέπων τὰς προπαρασκευὰς τοῦ Μωάμεθ, ἐθεώρησε χρεὸς νὰ πράξῃ ἐν τῇ ὑστάτῃ ὥρᾳ, εἰτι ἦτο δυνατὸν πρὸς ἄμυναν. Ὅθεν ἐπεμψε πρὸς τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας (1452) πρεσβείαν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον τὸν Ε', παρακαλῶν αὐτὸν νὰ προτρέψῃ τοὺς Λατίνους ἵνα σταυροφορήσωσιν ὑπὲρ τῆς κινδυνευούσης Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ὁ Νικόλαος, θέλων νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς παρούσης δυσχερείας, ἀπήτησεν ἀπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου νὰ δεχθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔξαρχον τοῦ πάπα, ἐπιτετραμμένον νὰ εξαφανίσῃ πάντα τὰ ἴχνη τῆς διαφορᾶς τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος, γνωρίζων

τάς διαθέσεις τοῦ λαοῦ του, ἐνόμισε καλὸν νὰ ἀποτρέψῃ τὸν πάπαν ἀπὸ τούτου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ κίνδυνος κατεπεΐγεν, ἐδέχθη ἐπὶ τέλους τὴν ἀπαίτησιν τοῦ πάπα. Ὁ πλείστος ὁμῶς κληρὸς καὶ τὸ ἔθνος ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποστῶσι μᾶλλον πᾶσαν θυσίαν ἢ νὰ ὑποταθῶσιν εἰς τὸν πάπαν. Ὄθεν ἀφοῦ ἔφθασε μετὰ 200 μαχητῶν ὁ ὑπὸ τοῦ πάπα διορισθεὶς ἑξάρχος, ὁ καρδινάλιος Ἰσίδωρος, καὶ ἐτελέσθη ἐν τῷ ναφ̄ τῆς Ἁγίας Σοφίας (τῆ 12 Δεκεμβρίου 1452) μεγάλη λειτουργία εἰς κύρωσιν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, τοσοῦτον παρωξύνθη ἢ ἐναντία μερὶς, ἧς προῆρχεν ὁ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος μονάζων περιόδοξος Γεννάδιος (Γεώργιος Σχολάριος) καὶ ὁ μέγας δούξ Λουκάς Νοταρᾶς, ὥστε, ὅτε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1453 ἀπέκλεισαν οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ ξηρὰν τὴν πόλιν, οἱ μὲν ὀλίγοι ἐσωτερικοὶ ὑπέρμαχοι αὐτῆς ἦσαν διηρημένοι, ὁ δὲ πάπας περιέμενε νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἐνώσεως καὶ ἔπειτα νὰ πέμψῃ τὴν ἐπικουρίαν. Ὄθεν ὁ αὐτοκράτωρ, θεωρῶν τὸν ἀρχιστράτηγον Λουκᾶν τὸν Νοταρᾶν ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐναντίαν μερίδα, ἀνέθετο τὴν στρατηγίαν τῆς ἀμύνης εἰς τὸν Γενοῦαιον Ἰωάννην Ἰουστινιανόν, τὸν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος μετὰ 700 ἀνδρῶν αὐτοκλήτως προσελθόντα.

§ 40. Ἡ λελογομένη μερίμνα Μωάμεθ τοῦ Β'.—Μωάμεθ ὁ Β', σκιαγραφήσας ἰδίᾳ χειρὶ τὴν περιοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατεδείκνυεν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς αὐτοῦ ποῦ καὶ πῶς μέλλουσι νὰ τοποθετήσῃ τὰ πυροβόλα, ποῦ καὶ πῶς νὰ ἐνεργήσωσι τὰς κατορυγὰς καὶ εἰς ποῖα τεῖχη νὰ προσαγάγῃσι τὰς κλίμακας. Συγχρόνως δὲ ἔδιδε διαταγὰς περὶ τοῦ ἀπαρτισμοῦ τοῦ στρατοῦ, περὶ τῆς ἐκλογῆς ἐπι-

τηδεῶν τεχνιτῶν διὰ τὰς πολιορκητικὰς ἐργασίας καὶ περὶ τῆς ἐν Καλλιπόλει κατασκευῆς, ἐπισκευῆς καὶ ἐξαρτήσεως στόλου, εἰς ὃν ἔμελλε νὰ ἀνατεθῇ ἢ ἀπὸ θαλάσσης πολιορκία. Συμπληρώσας δὲ τὰς παρασκευὰς προεξέπεμψεν ἐξ Ἀδριανουπόλεως τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ μέγα ἐκεῖνο τηλεβόλον, ὅπερ κατεσκευάσεν ὁ Ὀρβάν'. Ἀφοῦ δὲ κατελήφθησαν ἡ Μεσημβρία, ἡ Ἀγχιάλος, ὁ Βίζων, ὁ πύργος τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ οἱ λοιποὶ οἱ εἰς τὰ περίχωρα, ἐκτὸς τῆς Σηλυμβρίας, κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1453 ἤρξατο ἡ πολιορκία.

§ 41. Ἡ πολιορκία. — Αὕτη ἤρξατο ἀπὸ τῆς 6 Ἀπριλίου μετὰ δυνάμεως τῆς ξηρᾶς 80 χιλιάδων (κατὰ τὸν Χαϊρουλάχ ἐφένδη) καὶ μετὰ 400 περίπου πλοίων¹, ἅτινα ἔφθασαν ἔκ Καλλιπόλεως τὴν 12 Ἀπριλίου. Ὁ Σουλτάνος ἔστησε τὸ στρατηγεῖον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου (τοῦ καλουμένου Μάλτεπε), τοῦ ὄπισθεν τοῦ πρὸς τὴν Χαρσίαν πύλην (Σουλτὰ κουλὲ) κειμένου, δεξιᾶ δὲ τούτου ἐπήγε τὰς σκηνὰς αὐτοῦ ὁ στρατὸς μέχρι τῆς Προποντίδος, καὶ ἀριστερᾶ μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Κερατείου κόλπου. Τὸ μέγα πυροβόλον ἐτέθη ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ρωμανοῦ (νῦν Τοπ-κατοῦ) καὶ ἄλλα πάλιν ἀπέναντι διαφόρων καιριῶν τοῦ τεύχους μερῶν. Δι' ἐτέρας μοίρας κατελήφθησαν τὰ ἐπέκεινα τοῦ Κερατείου κόλπου ὑψώματα ὄπισθεν τοῦ

1. Τὸ βλήμα τοῦ τηλεβόλου τούτου, λίθινον ὄν, ἐζύγιζε 1400 λίτρας, ἢ δὲ βολὴ ἔφθανεν εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς μιλίου. Πρὸς ὀκλήν αὐτοῦ ἐχρειάσθησαν 70 βοῶν ζεύγη.

2. Ὁ ἀριθμὸς τοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν Χαλκοκονδύλην ἀναριθμᾶται εἰς 400 χιλιάδας, κατὰ δὲ τὸν φίλον τοῦ αὐτοκράτορος Φραντζῆν εἰς 298 χιλιάδας καὶ κατὰ τὸν Nicolo Barbaro εἰς 160 χιλιάδας. Κατὰ τὸν τελευταῖον δὲ καὶ ὁ στόλος συνέκειτο ἐξ 145 πλοίων μόνον.

Γαλατᾶ καὶ τοῦ Κασῆμ-πασᾶ ἦτοι τὰ ὑψώματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων κεῖται σήμερον τὸ τότε ἄκτιστον Σταυροδρόμιον. Ὁ στόλος, διατρίψας ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν, ἤλθεν ὕστερον καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς Διπλοκίονιον, ἐπιτηρῶν ἐκεῖθεν ἀφ' ἑνὸς τὴν Προποντίδα, ἀφ' ἑτέρου τὸν Κερατείον κόλπον, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ ἐναυλόησι ὁ βυζαντινὸς στόλος.

§ 42. Ἡ ἄμυνα. — Τὰ χερσαία τεῖχη τὰ ἀπὸ τοῦ Ἐπταपुरγίου μέχρι τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν διπλᾶ, κατωχυρωμένα διὰ 112 πύργων ἕκαστον. Τὸ ἐξώτερον ὁμοῦ, πρὸ τοῦ ὁποῦ ὑπῆρχε καὶ τάφος ὠρυγμένη, χαμηλότερον ὢν κατὰ τι τοῦ πρώτου, διεκόπτετο μεταξὺ τοῦ παλατιοῦ τοῦ Ἐβδόμου καὶ τοῦ Ἐγρί-καποῦ. Καὶ αἱ ἕτεραι δὲ πλευραὶ τοῦ τριγώνου, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ περιλαμβάνεται ἡ Κωνσταντινούπολις, ἦτοι ἀπὸ τοῦ Ἐπταपुरγίου μέχρι τῆς ἄκροπόλεως (Σεράϊ-μπουρνο), καὶ ἀπὸ τῆς ἄκροπόλεως μέχρι τῆς ἐντὸς τοῦ Κερατείου κόλπου τρίτης γωνίας, ἐν μόνον εἶχον τεῖχος ἄνευ τάφρου. Ἄλλ' ἀπὸ μὲν τῆς Προποντίδος ἢ ἐπίθεσις ἦτο ἀπίθανος, τὴν δὲ τρίτην πλευρὰν προεφύλαττεν ἡ ἄλυσις, ἣτις ἀνέκαθεν ἐχρησίμευεν εἰς τὸ νὰ φράσῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος καὶ ἦτις ἀπὸ τῆς 2 Ἀπριλίου τεθεῖσα τοῦ ἐστηρίχθη ἀφ' ἑνὸς μὲν παρὰ τῆ Ὠραιᾶ πύλης (Μπαχτοῦ -καποῦ) ἐντὸς τῶν τευχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀντικρὺ παραλίαν ἐπὶ τῶν τει-

γῶν τοῦ Γαλατᾶ. Ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν ἀμυνομένων κατὰ τὴν πολιορκίαν δὲν ὑπερέβαινε τὰς 7,000, ὧν ἡ μὲν περίπου χιλιάδες ἀπετέλουσαν τὴν δύναμιν τῶν ἰθαγενῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ξένοι. Καὶ ὁ στόλος δὲ δὲν ὑπερέβαινε τὰ 26 πλοῖα, ὧν τὰ 16 ἦσαν ἐπικουρικά. Παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ἴστατο ὁ Κωνσταντῖνος μέχρι τέλους ἐκεῖ δὲ ἐπὶ μακρὸν χρόνον παρέμεινε καὶ ὁ Γενουατὸς Ἰωάννης Ἰουστινιανός. Παρὰ τὴν Χαρσιαν πύλην ἐτάχθη ὁ Θεόδωρος Καρύστιος. Τὸ παλάτιον τοῦ Ἐβδόμου ἐπετράπη τοῖς Ἐνετοῖς. Εἰς τὸ τμήμα τῶν Βλαχερνῶν ἐτέθη ὁ Ἰσίδωρος. Ἀπὸ δὲ τῆς Ξυλοπόρτας (Ἄιδαν-σεράϊ καποῦ) μέχρι τῆς τοῦ Πετρίου πύλης (Πετρί-καποῦ) ἐφρούρουσαν δύο Γενουαῖοι. Τὸ ἀπὸ Πετρίου μέχρι τῆς πύλης τῆς ἁγίας Θεοδοσίας (Μπαλοῦν-παζάρ καποῦ) πλείστον μέρος τῆς παραλίας τοῦ Κερατείου κόλπου ἐπετράπη εἰς τὸν μέγαν δούκα Λουκᾶ Νοταρᾶν. Ἄλλοι ξένοι κατέλαβον τὸ ἀπὸ τῆς ἄκροπόλεως μέχρι τοῦ Ἐπταपुरγίου τεῖχος, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς γωνίας τῶν ἐπτὰ πύργων μέχρι τῆς Χρυσῆς πύλης (πρώτης ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους χερσαίας πύλης), καὶ τὸ ἐντεθεν μέχρι τῆς πύλης τῆς Πηγῆς (Σηλυμβρια-καποῦ). Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πύλῃ προεμάχει Θεόφιλος ὁ Παλαιολόγος. Ἐν τῇ μέσῃ δὲ τῆς πόλεως παρὰ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐστρατοπέδευεν ὡς ὀπισθοφυλακὴ ὁ Δημήτριος Καντακουζηνὸς καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Νικηφόρος Παλαιολόγος μετὰ 700 ἀνδρῶν.

§ 43. Τὰ προανακρούσματα. — Μολονότι ἡ πολιορκία ἤρξατο τῇ 6 Ἀπριλίου, ἐν τούτοις μέχρι τῆς 20 περιωρίσθη εἰς ἀπλοῦν κανονισμὸν κατὰ τὴν χερσαίαν τῆς πόλεως πλευρὰν, καὶ οὐδὲν συνέβη

1. Τὸ ἐξωτερικὸν τεῖχος ἔκτισε (κατὰ Α. Πασπάτην) ὁ Θεοδόσιος κατὰ τὴν σειρὰν τοῦ Τεκτοῦρ σεραῖου, ἐνθα καὶ πύλην ἤνοιξε τὴν Κερκόπορταν· τὸ δὲ ὑπὸ Κωνσταντινίου κτισθὲν ἐσωτερικὸν ἦτο ἐνδοθεν τῆς Μονῆς τῆς Χώρας.

μνείας ἄξιον πολεμικὸν γεγονός. Τὴν πρωίαν ὁμοῦς τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπεφάνησαν ἀναπλέοντα τὴν Προποντίδα ἐν μέγα βασιλικὸν σκάφος καὶ τρία μικρότερα Γενουσιῶν. Τὰ σκάφη ταῦτα ἦσαν ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε παραγγεῖλει νὰ κομισθῶσιν ἐκ διαφόρων χωρῶν ποικίλα ἐφόδια· ἀναγκασθέντα δὲ νὰ μένωσιν ἐν Χίφῳ ἕνεκα τῶν ἐπικρατησάντων βορείων ἀνέμων, μόλις μετὰ τὸν ὄλοσχερῆ ἀποκλεισμὸν τῆς πόλεως ἠδυνήθησαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν Ἑλλησποντον, καὶ νῦν ὑπὸ ζωηροῦ νότου φερόμενα προσήγγιζον πλησίοντα καὶ ἔφθασαν 2 ὥρας πρὸ μεσημβρίας κατέναντι τῶν ἐπτὰ πύργων καὶ τῆς Βλάγκας. Κατὰ τούτων κατήλθον ἐκ Διπλοκιονίου πλοῖα ὀθωμανικὰ, καὶ συνήρθη ναυμαχία, καθ' ἣν τὰ διαμαχόμενα μέρη εἶχον πλείστους θεατὰς ἀπὸ τῆς παρακειμένης παραλίας. Διότι οἱ μὲν πολιορκούμενοι συνέρρευσαν εἰς τὰς ἐπάλξεις τοῦ παρὰ τὴν Προποντίδα τείχους· μεταξύ δὲ τούτων καὶ ὅσοι ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν ἠδύναντο πρὸς καιρὸν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς θέσεις των, ὡς καὶ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος. Νοτιώτερον δὲ ἐν τῇ ἐκτὸς τῆς πόλεως παραλίᾳ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ζεϊτούν-μπουρνοῦ ἔδραμε πλῆθος ἐκ τοῦ ὀσμανικοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος περιεστοιχισμένος ὑφ' ἅπαντος τοῦ πολυπληθοῦς αὐτοῦ ἐπιτελείου. Ἄλλ' ἕνεκα τοῦ ἐπιπλέοντος νοτίου ἀνέμου μετὰ 3 περίπου ὥρας τὰ μὲν ὀθωμανικὰ πλοῖα ἐπανέκαμψαν εἰς Διπλοκιονίον, τὰ δὲ πλοῖα τῶν Χριστιανῶν περὶ τὸ ἑσπέρας παρελήφθησαν ἐντὸς τοῦ λιμένος, ἀνοιχθείσης τῆς ἀλύσεως.

§ 44. Τὸ θαυμάσιον ἐπινόημα Μωάμεθ τοῦ Β'.

—Ὁ Σουλτάνος ἵνα διευκολύνῃ τὴν ἀπὸ ξηρᾶς ἐφοδον, ἀπεράσισε νὰ ἐπιτεθῆ συγχρόνως καὶ ἀπὸ τοῦ λιμένος.

“Ὅθεν ἐπενόησε τὸ ἐντὸς ὀλίγων ὥρῶν κατορθωθῆναι, θαυμαστὸν δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἔργον, νὰ μεταβιβάσῃ δηλ. τὰ πλοῖα διὰ ξηρᾶς ἐκ Διπλοκιονίου ἐντὸς τοῦ Κερατείου κόλπου. Ἄφου λοιπὸν διέταξε νὰ καθαρισθῆ ἀπὸ τῶν θάμων καὶ δενδρυλλίων κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ ὁδός, ἦτοι ἡ ἀπὸ Διπλοκιονίου εἰς Σταυροδρόμιον ἀνωφερῆς κοιλὰς τοῦ Δολμᾶ-μπαχτοῦ καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ὑψώματος τούτου κατωφερῆς ἡ μεταξὺ τῶν προπόδων τῶν Ταταούλων καὶ τοῦ Γενί-σειρ εἰς Κασήμ-πασᾶ φθάνουσα παρὰ τὸ νῦν ναυπηγεῖον, νὰ στρωθῆ δὲ διὰ σανίδων, νὰ ἀσφαλισθῆ ἔνθεν καὶ ἔνθεν διὰ δρυφάκτων καὶ νὰ ἀλειφθῆ διὰ στέατος βοῶν καὶ κριῶν, τὴν νύκτα τῆς 21 Ἀπριλίου μετεβιβάσθησαν ἐπὶ τοῦ διόλου τούτου διὰ φαλάγγων καὶ τροχαλιῶν 72 πλοῖα διαφόρου μεγέθους. Ὅτε δὲ τὴν πρωίαν (τῆς 22 Ἀπριλίου) εἶδον οἱ Βυζαντινοὶ αἴφνης καὶ ἀπροσδοκῆως τὴν ναυτικὴν ἐκείνην δύναμιν ναυλοχοῦσαν ἐντὸς τοῦ Κερατείου κόλπου κατεπλάγησαν καὶ κατετρόμαξαν. Ἐνῶ δὲ ἀπεπειράθησαν νὰ πυρπολήσωσι τὰ πλοῖα ταῦτα καὶ τὴν γέφυραν, δι' ἧς ἀκολούθως ὁ Μωάμεθ ἔξευξε τὸν Κεράτειον κόλπον μεταξὺ Πικριδίου (Χάσκιοι) καὶ τῆς ἀπέναντι παραλίας, ὁ Σουλτάνος διὰ τῶν τηλεβολοστοιχιῶν τῶν ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν θάλασσαν λόφου ἐπιυροβόλει τὰ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Γενουσιῶν πλοῖα. Ἡ δὲ ἀποτυχία τοῦ ἐπιχειρήματος τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἡ πολλῶν συνάμα ἀνδρῶν ἀπώλεια ἠρξήσθη τὴν ἐν τῇ πόλει ἀμνηχανίαν.

§ 45. Ἡ λύσις τοῦ δράματος. — Ἄφου ἐπὶ ἐπτὰ ἑβδομάδας διετελεῖ ἡ Κωνσταντινούπολις πολιορκουμένη, τέλος ὡς ἡμέραν τῆς γενικῆς ἐφόδου ὤρισεν ὁ Σουλτάνος τὴν 29 Μαΐου, καθ' ἣν ἐμελλε τὸ τελευ-

ταίον να δόθῃ τραύμα κατά τῆς πόλεως. Ὅθεν τὴν 28 περὶ ἡλίου δυσμᾶς ἤρξατο νὰ παρασκευάζηται διὰ προσευχῶν καὶ δεήσεων ὁ ὀθωμανικὸς στρατός, οὕτινος τὴν προθυμίαν ἐπηύξησεν ὁ Σουλτάνος διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπιθεωρήσαντες τὰ τεῖχη καὶ συμπληρώσαντες κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ ἐλλείποντα, εἶδον καὶ οὗτοι τὰς περὶ ἀμύνης τελευταίας διαταγὰς καὶ ὁδηγίας. Ἀφοῦ δὲ διεκόπη ὁ πυροβολισμὸς, διηυθύνθη ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὰ ἐνδοτέρα τῆς πόλεως, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ καθήκοντα. Τὰ προανακρούσματα ἤρξαντο ἀπὸ τῆς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥρας, ἡ δὲ σπουδαία ἐφοδὸς ἐγένετο ἐπὶ τὰ χερσαία τεῖχη καὶ ἐναυθὰ πάλιν ἰδίως κατὰ τῆς πύλης τοῦ Ρωμανοῦ, ἔθα ἦν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, μέχρι τοῦ Ἑβδόμου. Εἶχεν ἐξημερώσει ἡ 29, καὶ ἐνῶ ἐμάχοντο ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων κατὰ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, αἰφνης ἐτραυματίσθη διὰ βέλους ὁ παρὰ τῷ βασιλεῖ Ἰωάννης Ἰουστινιανός, ὅστις καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ¹. Ἐνῶ δὲ ἡ ἀποχώρησις αὐτῆ ἐπροξένησεν ἀκαριαίαν ἀθυμίαν καὶ σύγχυσιν, οὐ μόνον ἡ ἐπίθεσις τῶν ἐναντίων ἐγένετο πεισματωδέστερα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πυλίδος τῶν βασιλείων τοῦ Ἑβδόμου, ἧτις ἐκ παραδρομῆς εἶχε μείνει ἀφρακτος, εἰσελθόντες πολλοὶ προήλασαν πρὸς τὰς πύλας Μυριάνδρου (Ἀδριανουπόλεως), Χαρσίαν καὶ Ρωμανοῦ. Ἀφοῦ δὲ οἱ πλείστοι τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ βασιλείου ἀπολέσθησαν, τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἔπεσεν ἀπνούς.

1. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπῆλθεν εἰς Γαλατῶν ἵνα περιποιηθῇ ἑαυτόν. Φυγὼν δὲ εἰς Χίον ἀπέθανε μετὰ ταῦτα ἐξ αὐτῆς τῆς πληγῆς.

§ 46. Ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν θριαμβευτικὴ εἰσέλασις Μωάμεθ τοῦ Β' καὶ ἡ ἐπικεικὴ αὐτοῦ πρὸς τοὺς κατακτηθέντας διάθεσις. —

Ὅσον ἐκπληκτικὸν ὑπῆρξε τὸ θέγμα τῆς μάχης διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, τόσον καὶ ἐκστατικὸν διὰ τὸν τῆς πόλεως ταύτης πορθητὴν, ὅστις ἀπέκλειε αὐτὴν ἀδάμαντα κεκολλημένον μεταξὺ δύο τιμαράδων καὶ δύο σαπφείρων. Ἐκτοτε δὲ ὠρίσθη, ὅπως ἡ πόλις αὕτη καταστῆ ἕνεκα τῆς κεντρικῆς αὐτῆς ἰέσεως ἕδρα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἀλλ' εἰς αὐτὴν δὲν εἰσῆλθε Μωάμεθ ὁ κατακτητῆς, εἰ μὴ μετὰ τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν τρίτην δηλ. μετὰ τὴν πτώσιν τῆς πόλεως ἡμέραν (Παρασκευὴν), ὅτ' ἐν συνοδείᾳ τῶν βεζυρῶν καὶ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν σωματοφυλάκων διὰ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως (ἢ Μυριάνδρου) ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν εἰς τὸν νῆον τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενος ἀπίπτει, καὶ εἰσελθὼν ἐξέστη ἐπὶ τῇ θέᾳ ἐκέλευσε δὲ εἶπαι τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων νὰ ἀναβῆ ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος καὶ νὰ καλέσῃ τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν. Ἐξελθὼν δὲ ἐκ τοῦ ναοῦ ἐζήτησε τὸν μόνον ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἀρχηγῶν διασωθέντα Λουκᾶν τὸν Νοταρᾶν καὶ συνδιελέχθη μετ' αὐτοῦ. Οὐχ ἦττον ὁ Μωάμεθ ἐξῆλθε ἐπιεικῆς πρὸς τοὺς κατακτηθέντας, ἐπιτρέψας αὐτοῖς ὅπως ἀταράχως τελῶσι τὴν λατρείαν τοῦ Ἰψίστου καὶ ἐπικυρώσας τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ γενομένην ἐκλογῆν τοῦ ὡς ἀνωτάτου θρησκευτικοῦ ἀρχόντος ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ πατριάρχικου ἀξιώματος ψηφισθέντος Ἰεναδίου τοῦ Σχολαρίου. Τοῦτον μεταπεμφόμενος ἐνεχείρισεν ἰδίαις χερσίν αὐτῷ τὴν χρυσοῦν ποιμαντικὴν ῥάβδον κατὰ τὸ ἔθος τῶν βυζαντινῶν αυτοκρατόρων, καὶ ἐνεθάρρυνε

διὰ πολλῶν τιμητικῶν καὶ θαρραλέων φράσεων περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας του. Παρεχώρησε δὲ συνάμα τούτῳ τὰ αὐτὰ πῶν προκατόχων του προνόμια, καὶ τῷ συνεχάρη ἐπὶ τῇ ὑψηλῇ ταύτη τιμῇ συστήσας αὐτῷ ἐπὶ τέλους τὴν εὐλιχρίνειαν.

§ 47. Γενικαὶ παρατηρήσεις. — Ἡ κατάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ εἰς αὐτὴν μετάθεσις τῆς ἔδρας τῶν Σουλτάνων ἐπήνεγκε νέαν μεταβολὴν πραγμάτων. Διὸ ἡ πτῆσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἐν Εὐρώπῃ ἐγκαθίδρυσις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους θεωρεῖται εὐλόγως ὡς ἀρχὴ τοῦ νεωτέρου ἑυρωπαϊκοῦ βίου καὶ τῆς νεωτέρας φιλολογίας· ὅθεν καὶ συγκαταλέγεται τὸ γεγονός τοῦτο μεταξὺ ἐκείνων, ἅτινα διακρίνουσι τὴν μέσσην ἐποχὴν τῆς Γενικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς νεωτέρας.

